

Economisch - Statistische Berichten

46e JAARGANG - 13 DECEMBER 1961 - No. 2316

WAMBERSIE & ZOON C.V.o.A.

CARGADOORS

SEDERT

1820

ROTTERDAM • AMSTERDAM • DORDRECHT

Adviezen

en bemiddeling

inzake

levensverzekeringen

en

pensioencontracten

R. MEES & ZOONEN

ROTTERDAM

M.A.B. n.v.

K. C. SLIJK

Schiedamsevest 44 d - Rotterdam-1
Tel. 010 - 11 91 11 (2 lijnen)

*M*akelaars in onroerende goederen.
Vertrouwensopdrachten.

*A*ministraties voor Verenigingen
van Eigenaren (Appartementenwet)

*B*emiddeling bij aan- en verkoop
van appartementen (horizontale
verkoop). Specialisten sedert 1951.

★ **TAXATIES** bij aan- en verkoop,
voor successieaangiften, enz.

★ **HYPOTHEKEN**

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
"M.A.B. n.v.-Nieuws" - ons maandblad, waarin
regelmatig aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoohweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: *Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.*

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening-
260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoohweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).*

*Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Losse exemplaren van dit nummer f. 2.

Advertenties: *Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.*

Advertentie-tarief *f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.*

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

46e JAARGANG

No. 2316

13 DECEMBER 1961

ZEELAND

Dit speciale nummer is het zesde in de reeks, gewijd aan de regionaal-economische en ruimtelijke vraagstukken van Nederland

INHOUD

	Blz.
Ten geleide, door Jhr. Mr. A. F. C. de Casembroot	1173
Zeeland: van Deltaplan tot alomvattend rivierbekkenproject, door Drs. M. C. Verburg	1175
Landbouw en platteland in Zeeland, door Dr. C. de Galan	1179
Polderconcentratie in Zeeland, door P. J. J. Dekker	1183
De tuinbouw in Zeeland, door Ir. J. J. van Hennik	1187
Land of water: een regionaal-economisch probleem, door Dr. C. de Galan	1191
De Zeeuwse visserij, door Prof. Dr. P. Korringa	1193
Zeeland als probleemgebied, door Drs. C. de Schipper	1197
Zeeland industrialiseert, door Drs. G. J. Baarspul	1200
Verkeer en vervoer in Zeeland, door Dr. C. de Galan	1202
De spoorwegen in Zeeland, door Drs. J. H. ten Thije	1205
Zeehavens in Zeeland, door Drs. M. C. Verburg	1206
Regionale samenwerking over de staatsgrens heen, door Drs. M. C. Verburg	1207
Het toerisme in Zeeland, door Drs. C. de Schipper	1209
Zeelands wijde uitspannel, door Ir. M. de Vink	1211
Het wonen als Delta-avontuur, door Ir. J. Ph. L. Petri	1213
Aanzetten voor een socio-culturele planning in Zeeland, door Drs. Kl. Laansma	1215

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambérs; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.

Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

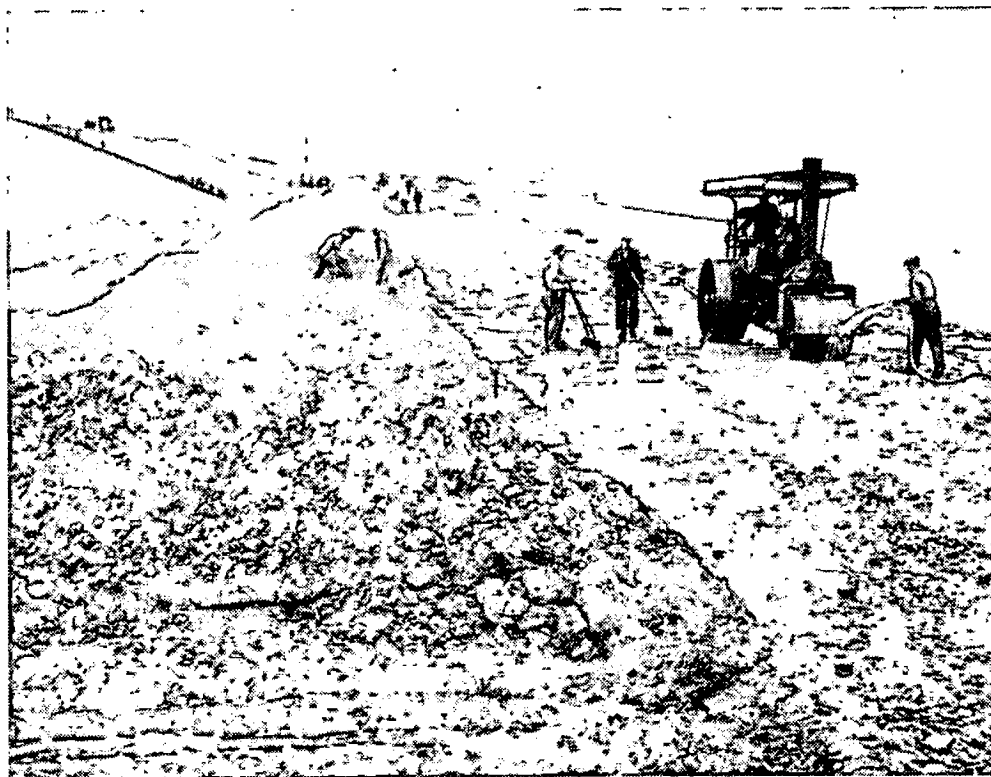
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;

J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

ZEELAND

**een
provincie
met
perspectief**

• • • •

Deltadammen verbinden de eilanden, waardoor één van de mooiste werk- en woon- gebieden van ons land ontstaat.

**Ideale woonstreek
temidden van
stranden, bossen en
binnenmeren.**

•
**Uitmuntend
industriëel klimaat
met vele vestigings-
mogelijkheden.**

Na de ramp is Zeelands wedergeboorte begonnen. Het Deltaplan kreeg gestalte en in het Zeeuwse gewest begreep men welke kansen hier lagen. Dankzij een voortvarende aanpak in de provincie en dankzij de hulp van de rijksoverheid wordt thans gewerkt aan de aanleg van een havenbekken in het Sloe en is verder een net van wegen en watergangen ontworpen om goede verbindingen met omliggende industriegebieden te krijgen.

In het kader van een verdrag met België wordt het kanaal van Terneuzen naar Sas van Gent – industriële hartader in een welvarende streek – aanzienlijk verbreed en uitgebreid. De Minister van economische zaken heeft een aantal kernen aangewezen, waar belangrijke infra-structuurwerken worden uitgevoerd en waar reeds diverse industrieën zich hebben gevestigd.

Zeeland - nieuwe perspectieven rond het Westerscheldebekken

INLICHTINGEN BIJ HET E.T.I. VOOR ZEELAND

Ten geleide

Na de rampen van 1940, 1944 en 1953 is er een nieuwe geest over de Zeeuwen vaardig geworden. Hun prestaties werden en worden gestimuleerd door grote openbare werken: grootscheepse her- en ruilverkavelingen, verbeteringen van de industriële en recreatieve infrastructuur, uitvoering van grote haven- en kanaalwerken, het Deltaplan. Het particulier initiatief heeft op dit alles positief geantwoord. Boer en tuinder pionieren verder. Menig klein bedrijf heeft zich ontwikkeld tot industriële onderneming. De industrieel heeft dit gewest opnieuw ontdekt. De toeristische ondernemingen beijveren zich aan de snel toenemende vraag te voldoen. De polderbestuurders stelden met de concentratie tot grote eenheden een historische daad. Gemeentebesturen wijden toenemende aandacht aan de stedenbouwkundige problemen. Op sociaal-cultureel terrein wordt gestreefd naar verbetering van het woonklimaat. Aan het verkeer wordt grote zorg besteed. Ik behoef slechts te wijzen op het project van een brug over de Oosterschelde. Wat Zeeuwsch-Vlaanderen betreft denk ik in het bijzonder aan de oplossing van allerlei grensvraagstukken, samen met Belgische streekautoriteiten. In de middenstandssector zijn belangrijke nieuwe initiatieven aangekondigd. Een speciaal woord wil ik wijden aan de visserijgemeenschap die zich inspant de nadelige gevolgen van het Deltaplan in groeiende eenheid op te vangen.

Dit Zeeland-nummer van „Economisch-Statistische Berichten” — een tijdschrift dat in ons gewest een goede naam heeft — wijdt aan al deze en andere vraagstukken aandacht. Het zet daarmee zijn traditie voort, aan de oplossing ervan mee te werken. Aan de redactie, die samen met het Economisch Technologisch Instituut voor Zeeland dit nummer heeft ingericht, betuig ik hiervoor mijn erkentelijkheid.

Moge dit speciale nummer bijdragen tot bestendinging en versteviging van de goede reputatie die Zeeland heeft.

Jhr. Mr. A. F. C. DE CASEMBROOT.
Commissaris der Koningin in de Provincie Zeeland.

MIDDELBURG

IS HET

CENTRUM VAN ZEELAND

Middelburg werkt actief aan zijn toekomst. Het zal met de zuster-gemeente Vlissingen Nederlands nieuwste wereldhaven, de **Sloehaven**, gaan ontwikkelen. In een structuurplan is de nieuwe vorm van beide steden neergelegd. Aan de verbetering van de outillage op allerlei gebied wordt druk gewerkt.

Van deze activiteit kunt u gebruik maken. U vindt in Middelburg alles wat vestiging voor uw bedrijf en voor uzelf aantrekkelijk maakt.

Voor uw bedrijf vindt u

- **ruimte:**

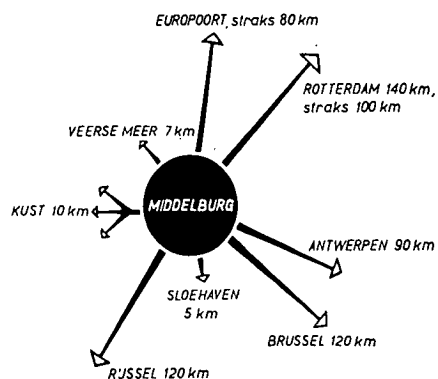
er is voldoende, uitstekend geoutilleerd industrie-terrein;

- **verbindingen:**

aansluiting op auto-, spoor- en waterwegen met grote capaciteit;

- **arbeidskrachten:**

de arbeidsmarkt is ruim en goed gekwalificeerd.

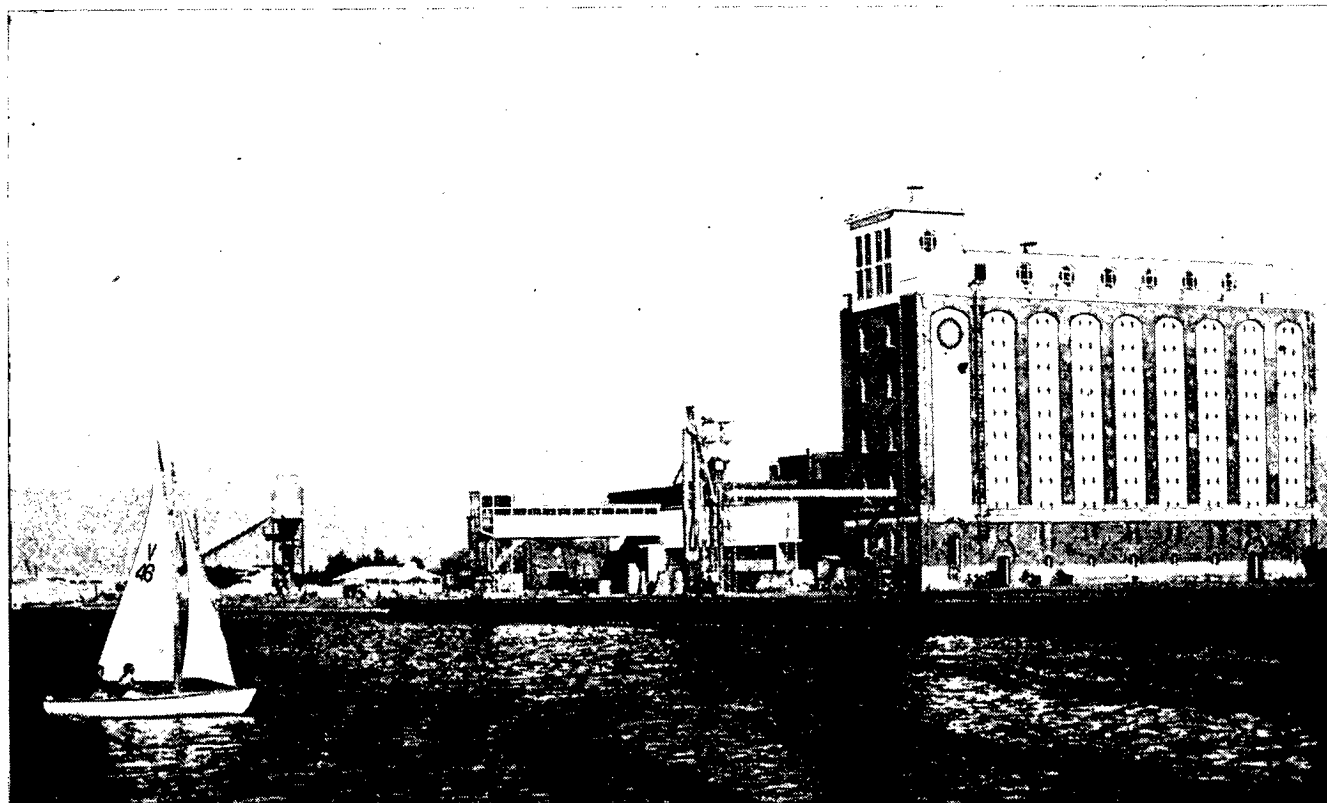
Middelburg is als hoofdstad provinciaal **bestuurs-centrum** en dus ook economisch, sociaal en juridisch middelpunt van het gewest.

Middelburg is ook centrum in **cultureel** opzicht, met accommodatie voor alle vormen van kunst, voor sport en voor andere ontspanning. U vindt er elk **onderwijs** dat u kunt wensen (en voor uw bedrijf de afgestudeerden!).

Recreatieterreinen zijn er in de omgeving te kust en te keur: ruime stranden, bos, een groot binnenmeer.

Het is in Middelburg aantrekkelijk **wonen** in moderne of in sfeervolle oude wijken; de honderden jaarlijkse vestigingen vormen het bewijs.

Men zal u in Middelburg graag ontvangen en helpen

Zeeland:

van Deltaplan tot alomvattend rivierbekkenproject

HET doel van alle ruimtelijke ordening behoort de optimale benutting van de ruimte te zijn. Het marktmechanisme is niet toereikend gebleken dit doel te verwezenlijken. De bevolkingsconcentraties zijn te veel

of te weinig geprononceerd; hun groei of stilstand staat onder invloed van al te onduidelijke krachten. Alleen reeds de onbekende en niet doorberekende sociale kosten van alles wat ten grondslag ligt aan stadsuitbreidingen ver-

troebelen ons inzicht in de ware offers die het distributiepatroon van activiteiten vergt. Het is zeker dat het niveau van de laagst mogelijke kosten en daarmee de optimale exploitatie van de welvaartsbronnen niet wordt bereikt¹⁾.

HET verschil tussen het bestaande ruimtelijke evenwicht en het ideale optimum heeft het effect gehad aan het overheidsingrijpen zijn rechtvaardiging te geven en de economische doctrines te normeren met maatschappelijke trekken. De theoretische economie berust echter op niet-ruimtelijke hypothesen²⁾. Alfred Marshall stelt in zijn handboek dat de invloed van de ruimte — in tegenstelling tot die van de tijd — op het evenwicht tussen vraag en aanbod niet fundamenteel is. Hij bewijst dit aan de hand van de differentiële grondrentetheorie, die slechts een gradueel, geen wezenlijk verschijnsel verklaart. Zelfs de theorie van de internationale handel kent geen ruimtelijke dimensies, omdat zij onderstelt dat de transport- en andere verplaatsingskosten gelijk aan nul zijn. W. Isard toont aan dat minimalisering van de transportkosten gesteld moet worden naast die van de arbeidskosten, zeker in een moderne economie met vele produktiestadia en gecompliceerde tariefstructuren³⁾. In een speciale studie voor de petrochemische industrie heeft hij de verschillende takken hiervan bestudeerd in hun gunstigste vestigingsplaats met alle mogelijke variaties op het gebied van de schaal van de produktie (klein, gemiddeld, groot) en transport per schip of spoor⁴⁾. In hun analyse van industriële complexen beschouwden Isard en Schooler de mogelijkheid de eenzijdige economische structuur van Puerto Rico (textiel) te doorbreken door de vestiging van een afgerond complex van bedrijven⁵⁾. Individueel gezien bestond er door de hoge comparatieve kosten geen economische aanleiding tot vestiging van separate fabrieken. Onderzoek leerde dat een zeer bepaalde

groep activiteiten, waarbij de produkten onderling worden gebruikt, collectief voor vestiging in aanmerking kwam. Dit werd veroorzaakt doordat bij produktie op een bepaalde schaal de lage transportkosten (olie uit Venezuela) en de goedkope arbeidskracht meer dan opwogen tegen de kostennadelen ten gevolge van het ontbreken van geschoolde arbeid en ten gevolge ook van die schaal. *De bedoeling van deze regelen is erop te wijzen dat de geografische gegevens, inclusief de zgn. sociale kosten, wetenschappelijker dienen te worden geïnterpreteerd dan gebruikelijk is*⁶⁾. *Het kostenbegrip verdient een geografische verbijzondering. Agglomeratiefactoren — verbonden met ruimtelijke verschillen in produktiefactoren — en deglomeratiefactoren — afgeleid van de wet van de afnemende opbrengsten — dienen te worden gekwantificeerd. Dit zijn terreinen die de (regionale) econoom veelal braak laat liggen. Een inzicht in deze vraagstukken zou nodig zijn voor een intelligente regionaal-economische politiek, omdat zij ons in staat stelt ruimten te ontsluiten, waarvan de krachten zijn miskend en die niet uit zich zelf van de grond kunnen komen.*

DE REGIONALE WELVAARTSRONNEN.

DEZE theoretische verhandeling lijkt een verantwoord inleiding tot de in dit Zeeland-nummer opgenomen artikelen. Zonder de vraagstukken die op dit gebied in de verschillende sectoren liggen ook maar bij benadering uitputtend te behandelen, worden zij in de volgende bijdragen toch zo veel mogelijk aan de orde gesteld. Het is gebruikelijker dat de regionale ontwikkelingen in Nederland tegen de achtergrond worden gesteld van de natuurlijk wel bestaande maar zeer vage bekommernissen omtrent de Randstad Holland. Het is daarentegen van meer betekenis voor onze nationale economie te wijzen op de potentiële rijkdommen van de gewesten, in casu

⁶⁾ M. C. Verburg: „De wisselwerking tussen de „space-economy” en de economische geografie” in het „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie” van augustus 1960, blz. 206-218. Dit artikel geeft een overzicht over de literatuur.

¹⁾ J. Tinbergen: „The economic principles for an optimum use of space”. Les cahiers de Bruges. L'Europe et l'aménagement du territoire, 1958-II, blz. 15-18.

²⁾ C. Ponsard: „Economie et espace. Essai d'intégration du facteur spatial dans l'analyse économique”. Paris z.j. (1954).

³⁾ W. Isard: „Location and Space-Economy. General Theory Relating to Industrial Location, Market Areas, Land Use, Trade and Urban Structure”. New York, London, 1956, blz. 80.

⁴⁾ W. Isard en E. W. Schooler: „Location Factors in Petrochemical Industry”. Washington 1955.

⁵⁾ Ibid.: „Industrial Complex Analysis, Agglomeration Economies, and Regional Development”. Niet in de handel.

van Zeeland. Er is hier ruimte te over, maar kan zij ook economisch, ten bate van ons land, worden benut? De schrijvers geven een overzicht van de ontwikkeling in de diverse sectoren en gaan op de perspectieven in. Met enige algemene kanttekeningen recapituleren wij de stellingen.

● LANDBOUW

IN de sector van de *landbouw* heeft Zeeland vanouds de hoogste gemiddelde arbeidsproductiviteit en de laagste kostprijzen. Voor de verbetering van de productie-omstandigheden door cultuurtechnische werken na de tweede wereldoorlog is f. 300 mln. geïnvesteerd. Streekverbeteringsprojecten beogen de mens hierop geheel in te spelen. Een bewijs dat de boeren de blik vooruit wenden vormt ook de grootscheepse polderconcentratie; eeuwenoud, overigens in de democratie geschoold, lokaal-patriottisme werd ten offer gebracht. Door de uitstekende grondeigenschappen en het weinig voorkomen van vorst heeft Zeeland in de *tuinbouw* — vooral in de fruitteelt

met haar moderne lage stammen — een voorsprong. De laatste produktiefactor die nog niet gunstig is, die van het zoete water, zal door het Deltaplan in zijn tegendeel gaan verkeren. Omtrent de verdeling van de Deltameren tussen landwinst of zo groot mogelijk zoetwaterbekken wordt voorshands de stelling ingenomen dat de economische betekenis van nieuw land groter is dan die van zoet water. De *visserij*, vooral de oester- en mosselcultuur, wordt door het Deltaplan bedreigd. Nochtans blijft het water buiten de dammen zout en daarmee blijft de basis van een welvaartsbron die jaarlijks f. 24 mln. opbrengt in principe behouden. In dit licht moet men de proeven in het Veerse Meer om de cultures te behouden zien, alsmede de scholings- en omscholingsregelingen voor kustvissers die zeevissers willen worden.

● TOERISME

HET *toerisme* illustreert de reductie van de afstands-factor. Uit de tweede helft van de negentiende eeuw dateert de opkomst van de badplaats Domburg; zij was — overigens slechts voor de „happy few” — per spoor van verre te bereiken. In de jaren twintig namen middenstandsgroepen bezit van badplaatsen als Zoutelande. In de jaren dertig begon dit geluk ook de arbeidersklasse ten deel te vallen. Pas na de oorlog groeide deze beweging uit tot een massaverschijnsel. In 1961 zal het toerisme ongeveer f. 50 mln. aan bruto-opbrengst hebben gebracht. Een verdubbeling van het aantal overnachtingen in een vijftal jaren ligt in de verwachting, nu de individuele motorisering en welstandsvergroting pas goed zijn ingezet. De vraag zal het aanbod van recreatieruimten echter niet snel overtreffen. Nieuwe ruimten, zoals de Braakman (ten westen van Terneuzen) en het Veerse Meer, komen ter beschikking. Het Deltaplan houdt nog vele mogelijke specialisten naar zeer aantrekkelijke recreatieve zonerings, waarin het oude en het nieuwe Zeeland aan hun trekken komen.

● INDUSTRIE-ONTWIKKELING

NOG pas twee jaar functioneert Zeeland als probleemgebied. De *industrie-ontwikkeling*, die de laatste decennia weinig resultaten had geboekt, heeft er geheel nieuwe injecties door gekregen. Op de nog door de Zeeuwse stromen onderbroken noord-zuid-as hebben zich drie belangrijke bedrijven gevestigd. In Zierikzee wordt een fabriek voor dieselmotoren gebouwd, in Goes een apparaten- en ketelfabriek. Zij zijn uit de Randstad „gesaneerd”; het laatste bedrijf heeft zijn afzet onder andere in Botlek, Antwerpen en Sluiskil. In Terneuzen vestigde zich een bedrijf van Philips. Ook buiten de ontwikkelingskernen kwamen belangrijke vestigingen tot stand. De arbeidsmarkt wordt kennelijk afgetast, de verbindingen worden steeds beter, de afstand speelt nauwelijks een rol meer. Als probleemgebied worden aan Zeeland grote bedragen voor de infrastructuur toegewezen, die als het ware hun voleinding zullen vinden in de Delta-werken.

● ZEEHAVEN-GEBIEDEN

DE Sloehaven en het te vergroten Kanaal van Terneuzen naar Gent vormen de twee grote *zeehaven*-gebieden in opkomst. Hierbij is gedacht aan tonnages van 50.000 eenheden. Gezien de grote sociale kosten van de ontwikkeling van het westen, liggen hier mogelijkheden

De bevolking van Zeeland

De toeneming van het Zeeuwse inwonertal is in het verleden gering geweest, naar uit onderstaande tabel blijkt.

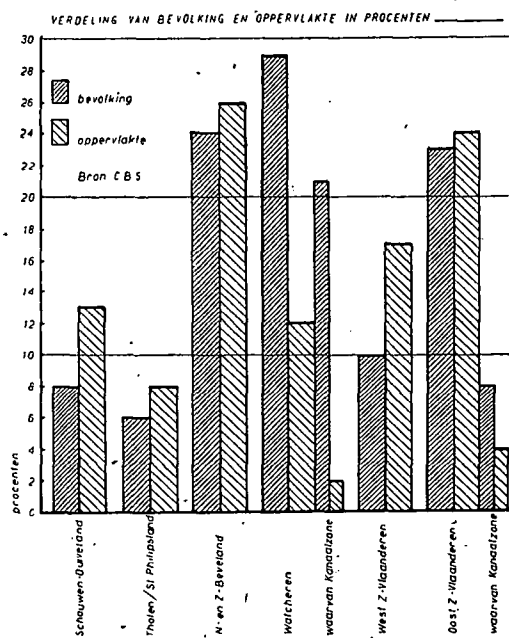
Bevolking van Zeeland en aandeel in de Nederlandse bevolking (in pCt.)

1880	188.626	4,65
1900	217.332	4,20
1920	245.117	3,57
1939	254.965	2,89
1960	283.914	2,46

Bron: C.B.S.

Het vertrekoverschot omvat de laatste tien jaar 60 pCt. van het geboorte-overschot.

De bevolking is niet evenwichtig over de verschillende gebieden verdeeld.

Bron: C.B.S.

tot decentralisatie. Aan de Nieuwe Waterweg zal in toenemende mate geselecteerd moeten worden. Het Westerscheldebekken vormt een tweede nieuwe waterweg, die met geringe investeringen in gereedheid kan worden gebracht ⁷⁾. Wat het Kanaal van Terneuzen betreft is gewerkt aan een ontwikkelingsplan, samen met Oost-Vlaanderen en Gent. Deze samenwerking over de staatsgrenzen heen is een nieuw element in een gebied dat altijd onder de druk van een volkenrechtelijk servituut heeft gestaan.

● VERBINDINGEN

IN het voorgaande is het belang van de *verbindingen* naar voren gekomen. De noord-zuidverbinding is een nieuwe factor. Het Provinciaal Bestuur heeft een brug doen ontwerpen over de Oosterschelde. Zal Zeeland al in 1964 aansluiting op het westen van ons land krijgen of — zoals in het Deltaplan is voorzien — pas in 1978, als de Oosterscheldedam gereed zal zijn? Dit probleem raakt de hartader van de regionale expansie. Onderzoekingen in de vervoerssector ⁸⁾ hebben uitgewezen dat het vaak onrendabele wegtransport er zeer mee gebaat zal zijn. De spoorwegen die bedacht zijn op nieuwe aansluitingen aan de zeehaventerreinen, beschikken over voldoende spoorcapaciteit om een grote ontwikkeling op te vangen. Voor de coaster- en binnenscheepvaart werden en worden nieuwe streekhavens ontworpen, zoals Bruinisse, Kortgene, Wissenkerke, Hoedekenskerke, Breskens en Walsvoorden. Doordat de dijken worden verzaaid en het toekomstige waterpeil wordt gestabiliseerd is het economischer het grote aantal kleine getijhaventjes te reduceren tot een gering aantal goed geacommodeerde regionale havens. Op het gebied van de verbindingen staat Zeeland dus voor zeer grote veranderingen die de totale ontsluiting zeer zullen verbeteren.

NIET alleen aan de economische factor, ook aan het maatschappelijke wordt gedacht. Dit nummer getuigt van aandacht voor stedenbouwkundige, landschappelijke en sociaal-culturele plannen. Zij beoogen een verbinding te leggen tussen het oude en het nieuwe Zeeland en tegelijkertijd het woonklimaat te veraangename.

HET DELTAPLAN

IN alle sectoren is een autonome ontwikkeling aan de gang; het Deltaplan zal haar tenslotte bekronen.

Toch zou het onjuist zijn dit plan als een uitsluitend Zeeuwse aangelegenheid te zien. Het belangrijkste motief is de veiligheid, een zaak waar — evenals in 1953 — ons gehele volk voor zorg dient te dragen. Met het oog op de belangen van Antwerpen moet de Westerschelde open blijven, zodat Zeeuwsch-Vlaanderen naast de veiligheid geen extra baten incasseert. Grote Deltawerken worden bovendien in Zuidholland uitgevoerd. De aanleg van uitgestrekte zoetwaterbekkens is een belang voor ons gehele volk. De investeringen voor het Deltaplan belopen over vijftientig jaar en met inbegrip van bijkomende werken ter bestrijding van de verdroging e.d. ruim f. 2,6 mrd. Deze investeringen kunnen niet aan Zeeland worden toegerekend, al wordt de structuur van deze provincie er ingrijpend door verbeterd.

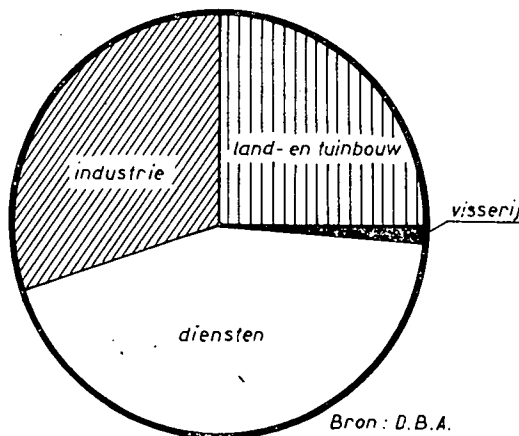
⁷⁾ M. C. Verburg en J. G. Snip: „Economische waarde-bepaling van havenprojecten” in „E.-S.B.” van 2 april 1958.

⁸⁾ C. de Galan: „Een regionaal vervoersonderzoek” in „E.-S.B.” van 14 juni 1961. Dit artikel geeft een samenvatting van een rapport van het E.T.I. voor Zeeland.

De beroepsbevolking

De totale beroepsbevolking van Zeeland bedraagt rond 80.000 mannen en circa 20.000 vrouwen. Opvallend is het relatief geringe aantal werkende vrouwen, vooral op Tholen en Schouwen-Duiveland, hetgeen kan wijzen op een belangrijke reserve. Land- en tuinbouw vormen in Zeeland nog een belangrijk middel van bestaan, maar worden toch in betekenis overvleugeld door industrie en dienstensector. De industriële werkgelegenheid is echter voor bijna de helft in de kanaalzones van Walcheren en Oost Zeeuwsch-Vlaanderen gelokaliseerd, zodat elders de agrarische sector de belangrijkste stuwende bestaansbron blijft.

De indeling van de totale beroepsbevolking (mannen en vrouwen) blijkt uit onderstaand diagram.

DE TOEREKENING.

HET vraagstuk van de toerekening brengt ons op het karakter van dit meervoudige rivierbekkenplan.

Voor de meeste „produkten” die het Deltaplan oplevert bestaat geen marktwaarde. Bovendien zijn vele gevolgen van dergelijke plannen complementair, zoals de grotere veiligheid, betere verbindingen, recreatieve ontsluitingen, zoet water ⁹⁾. Willen wij de rentabiliteit van het gehele plan en die van diverse onderdelen te weten komen, dan zullen wij met rekenprijzen moeten werken. Deze geven een balans van de kosten en baten per sector en vormen de grondslag voor de beoordeling van de vraag in welke verhouding additionele investeringen staan tot hun marginale opbrengsten. Het Sloehavenplan is hiervan een eenvoudig voorbeeld. De kosten ervan bedragen ongeveer f. 25 mln., waarvan de helft om veiligheidsredenen toch moet worden besteed. De additionele investeringen ten behoeve van de aanleg van 700 ha haventerreinen liggen dus bijzonder laag. De rekening dient natuurlijk ook in nationaal kader te worden gesteld. Dit doet vragen rijzen omtrent het verschil in con-

⁹⁾ J. V. Krutilla en O. Eckstein: „Multiple Purpose River Development”. Baltimore 1958.

currentievermogens tussen vestigingsplaatsen. Zal de betalingsbalanspositie lijden onder decentralisatie? Voor welke bedrijfstakken is dit wel en niet het geval? Kan de vestigingspolitiek per bedrijfstak worden gedifferentieerd ¹⁰⁾? Regionale jaarrekeningen kunnen ons in dit opzicht verder op weg helpen ¹¹⁾.

INVESTERINGSCRITERIA.

HET hiervóór aangeduide vraagstuk van het zoeken naar investeringscriteria loopt uit op de noodzaak op nationaal niveau regionale vergelijkingen te treffen teneinde een verantwoorde keuze te doen ¹²⁾. Per provincie zouden de Economisch Technologische Instituten berekeningen kunnen maken, die bijv. door het Centraal Planbureau kunnen worden gecontroleerd en vergeleken. Een voorbeeld zij ter illustratie gegeven. Op grond van bestaande ontwikkelingen is een prognose

¹⁰⁾ L. H. Klaassen: „De economische problematiek van de ruimtelijke ordening” in „Economie” van april 1957.

M. C. Verburg: „Het „cost-benefit” aspect van vestigingsplaatsen” in het „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie” van januari 1960.

¹¹⁾ C. de Galan en M. C. Verburg: „De betekenis van regionale rekeningen voor onderzoek en beleid” in „E.-S.B.” van 8 maart 1961.

¹²⁾ H. B. Chenery: „The Application of Investment Criteria” in „The Quarterly Journal of Economics” van februari 1953.

van het toerisme in Zeeland mogelijk. Nadere studie van het uitgavenpatroon van de toerist gevoegd bij een onderzoek naar de wezenlijke en primaire baten leert ons het jaarlijks toenemende netto-toeristenprodukt kennen. De contante waarde hiervan dient te worden gesteld tegenover de noodzakelijke investeringen van Overheid en bedrijfsleven. Op deze wijze kunnen per sector ontwikkelingschema's worden gemaakt. Een poging tot een berekening voor het toerisme deden wij reeds ¹³⁾. Een andere mogelijkheid ligt op het terrein van de schadevergoedingen krachtens art. 8 van de Deltawet. Dit artikel gaat ervan uit dat er zo veel mogelijk naar gestreefd moet worden voor de getroffen en een nieuwe bestaansbasis te vinden. Het zwaartepunt ligt dan ook in collectieve voorzieningen, waarvan de kosten weer moeten worden afgewogen tegen de schade-omvang. Een voorbeeld van veel groter belang vormt de betekenis van een vaste verbinding over de Westerschelde; de valorisaties dienen per sector te worden benaderd.

Voor het regionale beleid zowel als voor de verdieping van het onderzoek vormt de ontwikkeling van het rivierbekkenproject in de Delta een belangwekkend onderwerp. Dit Zeeland-nummer wil ervan getuigen.

Middelburg.

Drs. M. C. VERBURG.

¹³⁾ M. C. Verburg: „Analyse van baten van het toerisme” in „E.-S.B.” van 17 mei 1961. Dit artikel vat een rapport van het E.T.I. voor Zeeland samen.

(I. M.)

VLISSINGEN

Vlissingen is met zijn ruim 29.000 inwoners de grootste stad van Zeeland. Het is een levendige havenplaats, centrum van industriële en handelsactiviteiten.

Vlissingen is druk doende die activiteiten sterk uit te breiden. Zijn ligging aan het diepe vaarwater van de Schelde, op één na de drukste vaarweg van West-Europa (jaarlijks passeren 40.000.000 ton goederen), vormt daartoe het uitgangspunt. Dicht bij de stad komt de **Sloehaven** te liggen met honderden ha industrieterrein, bereikbaar voor de grootste zeeschepen.

Vlissingen zal zich op aantrekkelijke wijze aanpassen aan de uitbreiding van zijn bestaansbronnen. Er is tezamen met Middelburg een plan opgesteld voor een geheel nieuwe stadsstructuur. Daardoor zal een grootstedelijke accommodatie ontstaan.

Vlissingen biedt alles om u goed te ontspannen, het geeft u ook alle mogelijkheden om die rust te verdienen. In een op actie ingestelde mentaliteit vindt u er ruimte; ruimte op de arbeidsmarkt, op de industrieterreinen

en op de uitstekende verbindingswegen voor schip, trein en auto. De afstand tot de centra van Nederland is al niet groot; hij wordt straks nog kleiner. Vlissingen ligt dicht bij dan u denkt!

Vlissingen behoeft daarop overigens niet te wachten. Het bezit nu al wat men tegenwoordig noemt een uitstekend woonklimaat. Al uw wensen worden er vervuld op het gebied van

wonen, aantrekkelijke woonwijken; uitbreidingsplan, plaatsbiedende voor de bouw van plm. 2000 woningen, is in uitvoering.

winkelen, het saneringsplan voor de binnenstad, met de uitvoering waarvan zeer binnenkort wordt begonnen, voorziet in de bouw van een modern winkelcentrum.

onderwijs, alle vormen, met specialiteiten, die het karakter van de stad aanduiden, o.a. h.b.s., h.t.s., u.t.s., l.t.s., Zeevaartschool.

recreatie, de lange boulevard met zuidelijke allure vormt het begin van een 12 km lange, brede strook zuiderstrand (uniek voor Nederland!);

voor watersportliefhebbers ligt het Veerse Meer dicht in de buurt.

ontspanning, dat er een ruime sportaccommodatie is en er toneel-, concertzalen en bioscopen zijn, spreekt vanzelf.

Vlissingen wil zijn bevolking zien groeien, nog meer wil Vlissingen het de velen, die er zich jaarlijks vestigen, naar de zin maken. U wordt er gastvrij ontvangen, indien u zich daarvan komt overtuigen.

Landbouw en platteland in Zeeland

Landbouw.

In dit aan de provincie Zeeland gewijde nummer van „E.-S.B.” komt als één van de hoofdelementen naar voren een beginnende economische expansie na langdurige stagnatie van de bestaansbronnen in het verleden. Deze stagnatie had geen betrekking op de Zeeuwse landbouw, waarvan vooruitstrevendheid altijd een belangrijk kenmerk is geweest, al heeft wel de landbouw in de laatste decennia in belangrijke mate aanleiding gegeven tot het vertrekoverschot van de Zeeuwse bevolking. In het toepassen van nieuwe werkwijzen, het streven naar rationele bedrijfsvoering en mechanisatie staat de Zeeuwse boer vanouds vooraan. De bevredigende welvaart in de provincie in verleden en heden is hiervan het gevolg geweest; de agrarische sector nam immers tot voor kort onder de bestaansbronnen een dominerende positie in.

Het lijkt geen twijfel, dat de relatief gunstige toestand van de landbouw in Zeeland voor een belangrijk deel was en is toe te schrijven aan vakbekwaamheid. Landelijke onderzoekingen, in het bijzonder van het Landbouw-Economisch Instituut, hebben de betekenis van de menselijke factor voor de agrarische bedrijfsresultaten genoegzaam aangetoond. Van even grote betekenis zijn de goede produktie-omstandigheden, die de mogelijkheid bieden tot hoge opbrengsten tegen lage kosten. In het bijzonder kan op de vruchtbare grond en het grote aantal bedrijven met omvangrijke grondoppervlakte worden gewezen.

Niettemin blijft terwille van een efficiënte bedrijfsvoering verbetering van de produktie-omstandigheden nodig. Evenzeer moet naar bedrijfsvergroting worden gestreefd, in het bijzonder in een akkerbouwgebied als Zeeland. Alleen grote eenheden kunnen rationeel werken. Door de vele grote bedrijven ligt weliswaar de gemiddelde bedrijfsgrootte in deze provincie op 16,3 ha tegen 12,3 ha in geheel Nederland (akkerbouw/veehouderijbedrijven), maar nog altijd is bijna de helft der bedrijven kleiner dan 10 ha. Toen zich de mogelijkheid voordeed, dat wil zeggen na de oorlog (Walcheren) en na de ramp van 1953 (Schouwen-Duiveland, Tholen en delen van Zuid-Beveland), is dan ook de verbetering van de agrarische structuur met kracht ter hand genomen door middel van grootscheepse herverkavelingen. In totaal is voor rond f. 300 mln. in deze werken geïnvesteerd, waardoor 55.000 ha (dat is bijna 40 pCt. van de Zeeuwse cultuurgrond) een volledige vernieuwing hebben ondergaan. Naast verkaveling en egalisering zijn bedrijfsvergroting en -verplaatsing, waterbeheersing en ontsluiting aangepakt. Zeeland werd daardoor verreweg de meest verkavelde provincie van Nederland.

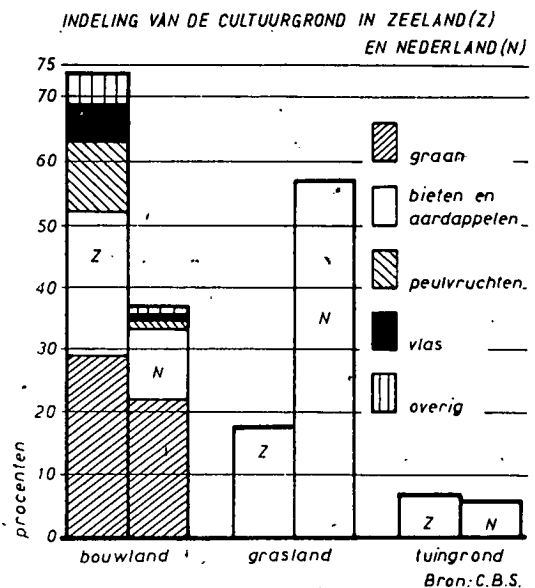
Platteland.

De herstel- en herverkavelingswerken hielden tegelijk een vernieuwing in van het platteland. Die is dringend nodig. De economische en maatschappelijke omstandigheden ten plattelande wijzigen zich ingrijpend. De economische groei van de landbouw is gebaseerd op een verhoging van de arbeidsproductiviteit, die door de gelijkblijvende omvang van de produktiefactor grond grotendeels moet worden bereikt door vermindering van het aantal arbeidskrachten. In Zeeland is sinds 1947 de mannelijke agrarische beroepsbevolking met rond 30 pCt. (10.000 mannen) gedaald. Deze daling leidt door gebrek

aan compenserende werkgelegenheid tot een vermindering van de bevolking, in het bijzonder in de produktieve leeftijdsgroepen. Anderzijds nemen op het platteland, door toenemende communicatie en door sterk verhoogde welvaart in de steden, de behoeften toe. In deze behoeften, gedeeltelijk collectief van aard, kan slechts op rendabele wijze worden voorzien indien een bepaalde bevolkingsbasis aanwezig is. Deze tendenties leiden tezamen met de toenemende verkeersvoorzieningen tot de noodzaak van ingrijpende geografische en maatschappelijke omschakeling, schaalvergroting, die in Zeeland gaande is. De polderconcentratie, die te anderer plaatse wordt besproken, vormt

Zeeland akkerbouwland

Goede landbouwgrond is één van Zeelands kenmerken. Grond waarop veeleisende gewassen prima gedijen. Vandaar de overheersende positie van akkerbouwgewassen in het bouwplan (en vandaar ook de toenemende fruitteelt).

De Zeeuwse boer is een bouwboer. Geholpen door onderwijs, voorlichting en organisaties munt hij uit in zijn vak. Dit leidt tot de volgende kostprijverschillen (volgens L.-E.I.-voorcalculatie 1961-1962) in vergelijking tot de Groningse kleigebieden en de veenkoloniën:

Produktiekosten per 100 kg

	Kleistreek Groningen	Veen- koloniën	Z.W. kleigebied a)
(in gulden)			
Tarwe	26,75	29,50	26,55
Zomergerst	30,80	—	25,60
Haver	25,20	27,10	26,40
Suikerbieten	6,50	5,60	4,30
Groene erwten	51,—	58,70	37,25
Vlas	29,45	—	17,40

a) Inclusief West-Noordbrabant en Zuidhollandse eilanden.

hiervan een goed voorbeeld, evenals de concentratie van landbouwhavens in het Zeeuwse deltagebied.

De plattelandsvernieuwing is onder andere mogelijk gemaakt door herverkavelingen en zij zal in andere delen van de provincie door de nog komende ruilverkavelingen worden gestimuleerd. Daarnaast is een intensieve voorlichting ter hand genomen en is regionale zelfwerkzaamheid ontstaan. In de agrarische streekverbeteringsgebieden (niet te verwarren met achtergebleven gebieden) wordt dit door de rijksoverheid gesteund. De landbouworganisaties zijn actief; zo heeft de Zeeuwse Landbouw Maatschappij haar visie op de hier bedoelde problemen neergelegd in een nota „Plattelandsbeleid”. Lokale en provinciale overheid treden eveneens stimulerend op. Voor de landbouw moeten al deze activiteiten ertoe leiden, dat de verbeterde welvaartsmogelijkheden ten volle worden benut.

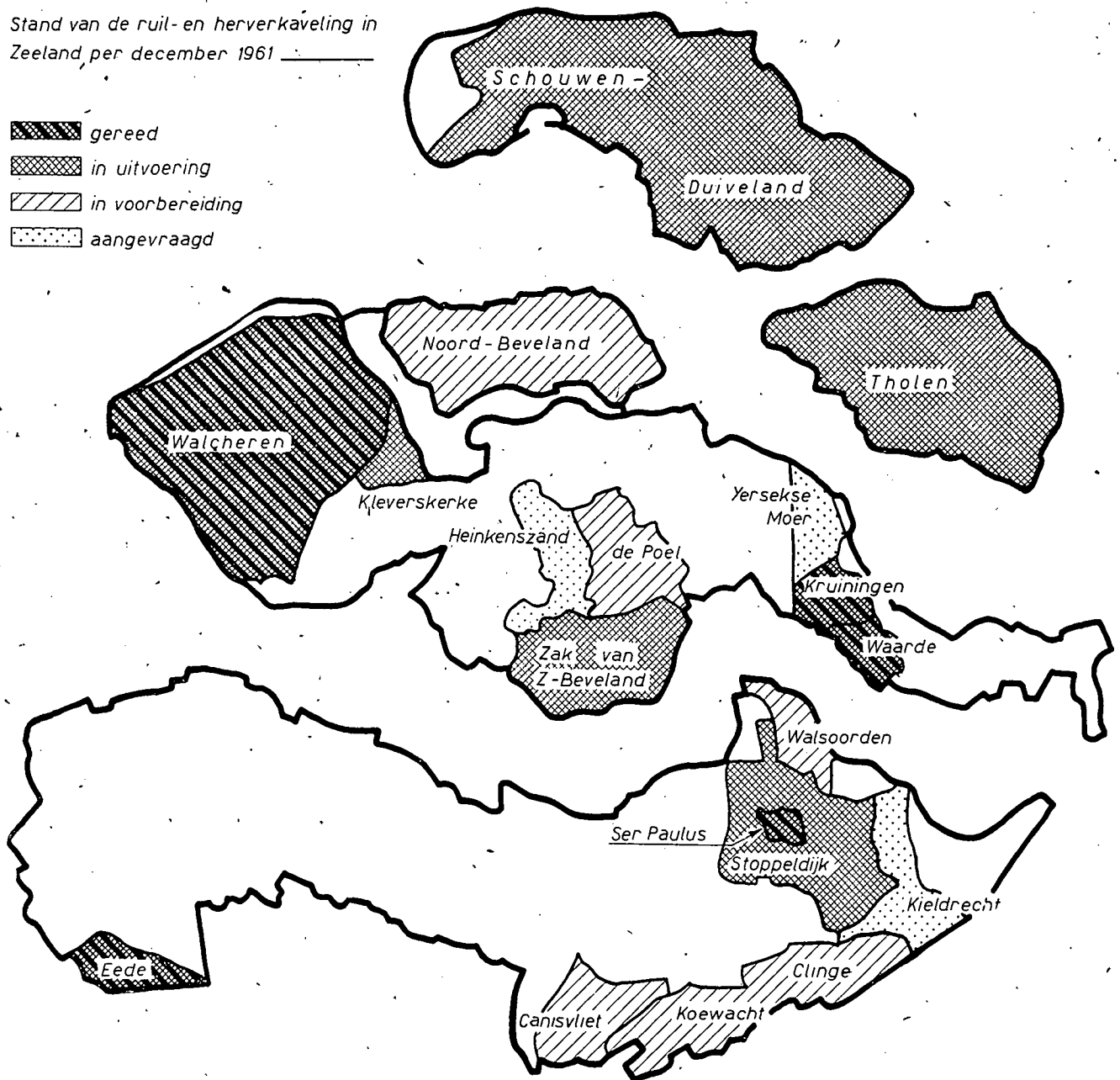
Interdependentie.

Een eerste behoefte voor het platteland van Zeeland is de ontwikkeling van niet-agrarische bestaansbronnen op korte afstand, wat wil zeggen: binnen de provincie. Daar Zeeland grotendeels uit platteland bestaat (90 pCt. van de Zeeuwse gemeenten met 60 pCt. van de inwoners behoort volgens de C.B.S.-typologie tot het platteland tegen resp. 67 pCt. en 25 pCt. in geheel Nederland) vormt deze behoefte een belangrijke achtergrond voor het regionale ontwikkelingsstreven. Maar in het plattelandskarakter van de provincie steekt in dit opzicht ook een moeilijkheid, omdat het juiste „woonklimaat” voor industriële vestigingen veelal ontbreekt. Het meervoudige verband tussen economische ontwikkeling en plattelandsvernieuwing komt hier dus duidelijk naar voren.

Evenzeer is er een ruim raakvlak tussen de ontwikkeling van de niet-agrarische bestaansbronnen en de land-

Stand van de ruil- en herverkaveling in Zeeland, per december 1961

- gereed
- in uitvoering
- in voorbereiding
- aangevraagd

VERENIGDE COÖPERATIEVE SUIKERFABRIEKEN G.A.

GEVESTIGD TE DINTELOORD

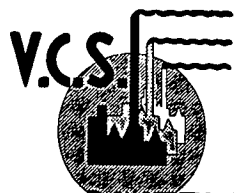
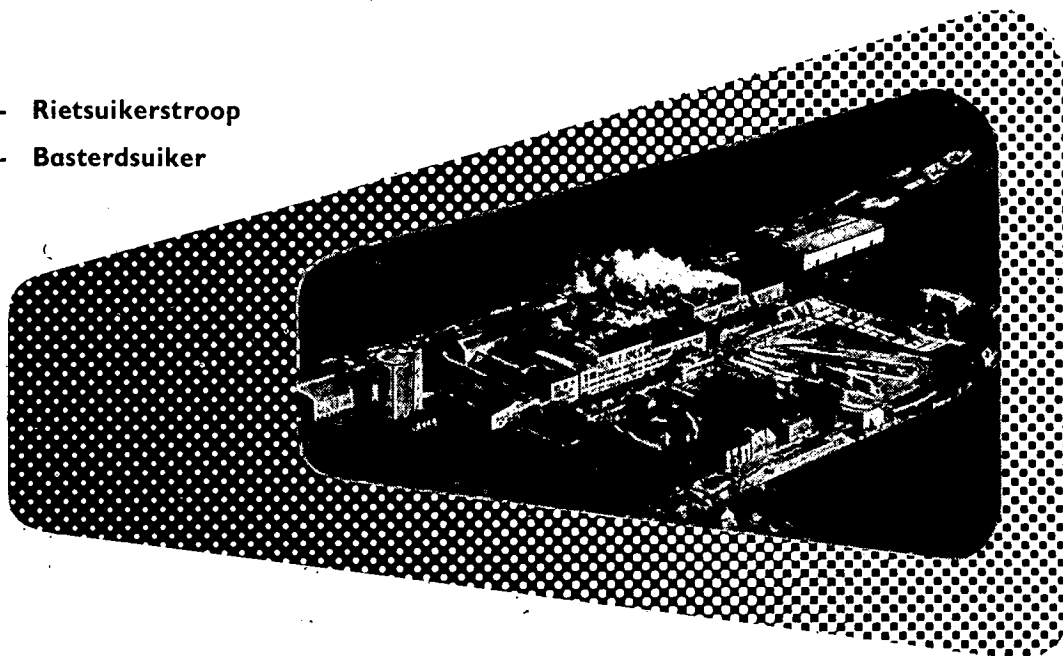
FABRICEERT:

Kristalsuiker - Rietsuikerstroop

Suikerklontjes - Basterdsuiker

Bijsoorten

Kandij

DINTELOORD

SUIKERFABRIEKEN EN RAFFINADERIEN
TE STAMPERSGAT, ROOSENDAAL EN ZEVENBERGEN

ALSMEDE:

Pulpbrokjes

Gedroogde Pulp

Natte Pulp - Schuimaarde

(I. M.)

bouw. Zo is uitbreiding van de industriële werkgelegenheid vereist om een gezonde beroepskeuze van plattelandjongeren mogelijk te maken, waardoor in de toekomst de noodzakelijke bedrijfsvergroting in de landbouw sneller kan verlopen. Verhoging van het voorzieningsniveau ten plattelande is eveneens een duidelijk landbouwbelang. Om deze redenen heeft de georganiseerde landbouw in Zeeland al herhaaldelijk zijn instemming betuigd met de westelijke industrialisatie, zij het niet zonder bepaalde wensen te uiten inzake overleg en erkenning van agrarische belangen.

Problemen.

Ook voor het aantrekken van voldoende en vakbekwame landarbeiders is een op de moderne behoeften afgestemd woonmilieu een voorwaarde. Voor de Zeeuwse landbouw vormt deze arbeidsvoorziening één van de belangrijke toekomstproblemen. Onder de jongeren blijkt de animo voor het beroep landarbeider gering te zijn, ondanks de nieuwe, gunstige perspectieven die dit beroep biedt. Uiteraard vormen goede arbeidsvoorwaarden hierbij een vereiste en dus ook de mogelijkheden voor de landbouwers om die te bieden. Wij raken hier aan een centraal vraagstuk van de

landbouw in de gehele westelijke wereld, dat van de economische positie, van vraag en aanbod en prijzen.

Deze wijdere problemen beheersen in sterke mate ook de Zeeuwse landbouw; er wordt dan ook door het bedrijfsleven veel aandacht aan besteed. Een efficiënte produktie; op basis van een optimale agrarische structuur, blijft een centrale doelstelling. Voor de omschakeling of opheffing van de kleinere bedrijven is, zoals al is opgemerkt, de ontwikkeling van niet-agrarische bestaansbronnen van betekenis, omdat die enerzijds de afvloeiing van agrarische jongeren stimuleert, anderzijds de afzet van met name tuinbouwprodukten bevordert. De uitbreiding van tuinbouwteelten, vooral fruit, is in volle gang.

Het bovenstaande toont de beweging aan, waarin zich de Zeeuwse landbouw bevindt. Het toont ook de wederzijdse complexe beïnvloeding van de verschillende bedrijfstakken, tussen welke de landbouw zijn overheersende positie verliest. Dit alles noodzaakt tot velerlei activiteit en samenbundeling van krachten. Indien deze voorwaarden vervuld zijn en de Zeeuwse landbouw zijn vooruitstrevendheid behoudt, is er geen reden voor een pessimistisch gekleurd toekomstbeeld.

Middelburg.

Dr. C. DE GALAN.

VESTIG UW INDUSTRIE IN ZEELAND!

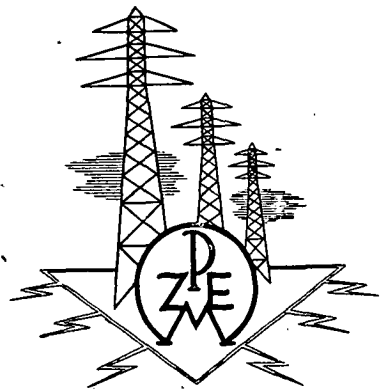
In Zeeland vindt u...

Ruime keuze industrieterreinen

Redelijk personeelsaanbod

Recreatiemogelijkheden

en...

een moderne electriciteitsvoorziening

De N.V. Provinciale Zeeuwse Electriciteits-Maatschappij, Middelburg, tel. (01180) 4251, geeft u gaarne technische voorlichting en inlichtingen over electriciteitstoepassingen, aansluitingskosten en tarieven

baggerwerk • betonwerk • grondwerk • utiliteitsbouw
in binnen- en buitenland

VAN HATTUM EN BLANKEVOORT ^N_V

Tel. 3341

BEVERWIJK

Polderconcentratie in Zeeland

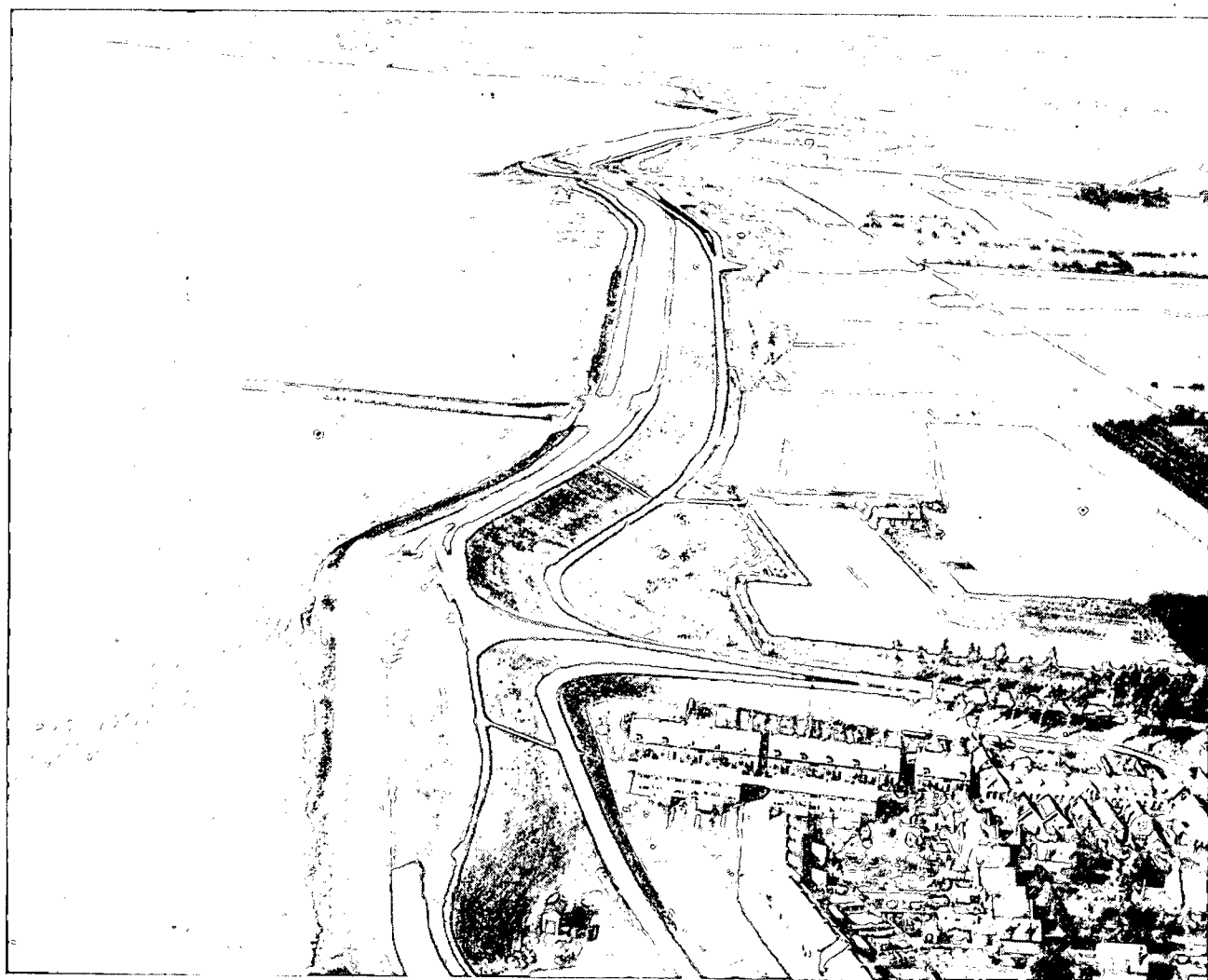
In het provinciaal bestel van Zeeland, de provincie met haar uitgesproken deltakarakter, nemen de polders of waterschappen een bijzondere plaats in. Vóór 1940 bedroeg hun aantal niet minder dan 332, waarvan 29 calamiteuze. Het beeld van deze polders of waterschappen, historisch en chronologisch achter en naast elkaar opgebouwd, vormde op de topografische kaart a.h.w. een mozaïek. Zeeland kende in die tijd slechts drie grote waterschappen: de Polder Walcheren, het waterschap Schouwen en het waterschap De Breëde Watering bewesten Yerseke.

Samenvoeging van polders en waterschappen was tot de tweede wereldoorlog beperkt gebleven tot enkele incidentele gevallen. Zo werden in 1933 de polders Oud- en Nieuw-Noord-Beveland verenigd tot één waterschap, terwijl in 1936 de oprichting plaatsvond van het uitwateringswaterschap Het Hulster-en-Axeler-Ambacht in Oost Zeeuwsch-Vlaanderen, waardoor 56 polders en waterschappen bij een gemeenschappelijke afwatering werden betrokken. In 1934 was men inmiddels ook reeds begonnen met de voorbereiding tot samenvoeging van de polders of waterschappen in West Zeeuwsch-Vlaanderen. Deze con-

centratie, de eerste grote reorganisatie op waterschapsgebied in Zeeland, kwam pas in 1941 tot stand, toen 76 polders en waterschappen werden verenigd tot één groot waterschap, genaamd Het Vrije van Sluis. In 1944 volgde de samenvoeging van 6 polders op St. Philipsland tot één waterschap, het waterschap St. Philipsland.

Hoewel het streven naar een gemeenschappelijke behartiging van belangen dus reeds dateert van vóór de tweede wereldoorlog werd na de bevrijding pas in 1947 door het Provinciaal Bestuur een Commissie-Dijkkringen ingesteld, welke tot taak had de mogelijkheid tot oprichting van zgn. dijkkringen voor Zeeland te bestuderen. In 1949 bracht deze commissie rapport uit. Zij was van oordeel, dat de calamiteuze polders of waterschappen een belemmering vormden voor het instellen van dijkkringen. Intussen was door de Minister van Verkeer en Waterstaat op 14 mei 1949 een commissie in het leven geroepen, de zgn. Commissie-Harmsen, om een wijziging van de wet van 19 juli 1870, Stb. no. 119, houdende vaststelling der voorwaarden waarop aan calamiteuze polders in de provincie Zeeland tegemoetkoming uit 's Rijks Schatkist kan worden

De op deltahoogte gebrachte zeedijk ten westen van het dorp Hansweert

verleend, voor te bereiden. Ook de arbeid van deze commissie bleef zonder tastbare resultaten. Na de watersnoodramp werd op 12 januari 1954 door de Minister van Verkeer en Waterstaat een commissie, de zgn. Commissie Financieel Bestel Waterschapswezen geïnstalleerd, welke het vraagstuk van de verdeling der waterschapslasten in breder verband, w.o. een regeling ter vervanging van de wet van 1870, zou bezien. Deze commissie heeft inmiddels rapport aan de Minister uitgebracht.

De geschiedenis van het waterschapsbestel in ons land leert, dat stormvloed en daarmee gepaard gaande dijkdoorbraken van invloed zijn op het totstandkomen van waterschapsconcentraties. Zo is bekend dat de overstroming in Zeeland in maart 1906 aanleiding is geweest voor de concentratie van het dijkbeheer op het eiland Flakkee in de provincie Zuid-Holland, waar in 1908 de Dijkkring Flakkee tot stand kwam. Verder, dat de watersnoodramp in januari 1916 in Noord-Holland heeft geleid tot oprichting van het hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier, hetwelk belast werd met het beheer en onderhoud van de Zuiderzeedijken ten noorden van het IJ en van een gedeelte van het Noorderkwartier tegen de Noordzee.

Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat men na de watersnoodramp van 1 februari 1953 concentratie van dijkbeheer noodzakelijk achtte. Het initiatief daartoe kwam al spoedig van de zijde van belanghebbenden zelf, nl. op Schouwen-Duiveland en Noord-

Beveland, waar de ramp op zo wrede wijze had aangetoond, dat het gehele gebied belang heeft bij de dijkzorg.

In september 1953 werd een inleiding gehouden op de algemene vergadering van de Zeeuwsche Polder- en Waterschapsbond te Goes over het onderwerp „Waterschapsorganisatie in verband met de ramp”. Op deze vergadering, waar inleider een lans brak voor concentratie van dijkzorg en daarbij de dijkringen in Zuid-Holland als voorbeeld stelde, werden verschillende stemmen vernomen, die zich verklaarden voor volledige concentratie, d.w.z. alle waterschapstaken in één hand. In de vergaderingen van de Provinciale Staten van Zeeland en in die van de beide Kamers der Staten-Generaal werden ernstige woorden aan dit onderwerp gewijd. In het Voorlopig Verslag van de Tweede Kamer over de begroting van het Departement van Verkeer en Waterstaat voor 1957, verschenen 14 november 1956, treft men de volgende passage aan: „Vele leden zouden nog eens de aandacht van de Minister willen vragen voor de huns inziens zeer noodzakelijke concentratie van waterschappen. De urgentie hiervan blijkt b.v. wel heel duidelijk in de provincie Zeeland, waar het onderhoud van 466 km waterkerende dijken berust bij 133 beheerders, gevormd door waterschappen en gemeenten”.

De eerste voorbereidingen om te komen tot grotere verbanden waren door het Provinciaal Bestuur van Zeeland reeds in 1954 en 1955 getroffen. De weg, welke daartoe door dit college werd bewandeld, getuigde van een beleidvol inzicht en van grote praktische zin. In vier gebieden,

(Adv.)

A^o 1788.
N° 109

AMSTERDAMSCH E

WORD UITGEGEVEN BY

M A A N D A G

EXTRA-COURANT

HENDRIK LINSEN

DEN 8 SEPTEMBER.

AMSTERDAM den 8 September. In onze twee voorgaande van den 5 en 4 dezer, gaven wy den Lezer eenen *Korte Schets* van het een en ander, waar mede dezelve *Stads Regeering*, het verblyf van *Hans DOORECHTIGE EN KONINGLYKE HOOGHEDEN* (innen onze Vest) betracht heeft, op allerlei wyze, te veraanamen. Het Volk, de *BURGERS* en *INGEZETENEN* van deze Stadt, van allerlei rang en stand, in de onveerspreelykhe landse trouw en in **WETTIGE OVERHUNNE** Aanpraak aan *Leuven* geleden, reelyk en wy zyn er onze gegeven *schets* ngen aan te vullen, wel gegaan zyn en verzeiden. Zo ras men onder dat de **ERFSTADHOU**derwaards stond te do dat zulke eene waarschynlykhe en elk deed **VORS**, door bewyzen, dat de waarschynlykhe van *Gouds diensten* en *Vrij* *rech* onvrugheden. **H** **LYK HUIS** aangedaan scheinse zig ook onder anderen daer door, dat *Zondag Morgen* den 31 Augustus, een merklyk meer dan gewoon getal *Schulden* naar *Haan*tem vertrok en eene menigte *Kyrtogen* den zelfden

zels eenigermate het gebalder van 't Geslacht verdoofd hebben: reeds sedurende den ganichen dag waren *vergenegen* en *bijschap* algemeen; 't *Winkelpoort* en *prontie* met keur van *Vlaegen*, in top gebaald, en zulke zag men ook van minnere *Vaartuten* in de stad, vooral der *Zeeuwsche* *Schulden*, in de *Prijs* *Crage* liggende. Na het eerste betoon van 't *Volks* vreugde, heerschte voor dien *Aand* verze

DE ECONOOM EN DE BERICHTGEVING

De berichtgeving anno 1788 bood weinig economisch nieuws. Plaatselijke gebeurtenissen waren toen nog aanleiding tot een „extra-courant”. Onze eeuw geeft daarentegen een geheel ander beeld te zien en berichten op financieel-economisch terrein verschijnen dagelijks. Ook De Twentsche Bank heeft haar eigen actuele berichtgeving op zakelijk en financieel terrein. Onze kantoren yerschaffen U hierover gaarne nadere inlichtingen.

DE TWENTSCHE BANK

160 kantoren in Nederland

gemaklyk te maken, verdienen den dankbaren lot der Ingezetenen. By het uitflappen uit de Keijten, werd het Hoog, Gezelschap door de bovennoemde twee Keijten, verrijkt. De Heer

gemaklyk te maken, verdienen den dankbaren lot der Ingezetenen. By het uitflappen uit de Keijten, werd het Hoog, Gezelschap door de bovennoemde twee Keijten, verrijkt. De Heer

m.n. Schouwen-Duiveland, Tholen, Noord-Beveland en Zuid-Beveland werden adviescommissies ingesteld, die Gedeputeerde Staten moesten adviseren omtrent de wijze waarop een samenvoeging van polders en waterschappen tot stand zou kunnen worden gebracht en aan welke vorm van concentratie de voorkeur zou moeten worden gegeven. In deze adviescommissies werden vier leden rechtstreeks door Gedeputeerde Staten aangewezen, terwijl 5-7 leden, naar gelang van de grootte van het belanghebbend gebied, werden aangewezen door de betrokken polder- en waterschapsbesturen. Laatstgenoemde vertegenwoordigers waren dus de vertrouwensmannen van de streek, die ook steeds de polder- en waterschapsbesturen van hun werk op de hoogte hebben gehouden. Na diepgaande studie, waarbij alle facetten van het vraagstuk nauwkeurig waren gezien, kwamen de adviescommissies met de grootst mogelijke meerderheid tot de positieve conclusie, dat alle waterschapstaken aan grote nieuw te vormen waterschappen moesten worden opgedragen.

De gedegen arbeid, door deze commissies verricht, stelde Gedeputeerde Staten in staat een vlotte behandeling van deze moeilijke materie in de Statenvergadering te bevorderen. In de Statenvergaderingen van 15 april 1957 en 10 november 1958 vielen de besluiten — en wel met algemene stemmen — waarbij 155 polders en waterschappen werden opgeheven en 4 nieuwe waterschappen werden opgericht. Dit betekende een forse ingreep in het waterschapsbestel in Zeeland. Terecht werd in de openbare vergaderingen van de Staten bij dit historische feit gememoreerd de wijze waarop de polder- of waterschapsbesturen zich steeds met zorgvuldigheid van hun taak hadden gekwet en hoe zij tijdens en na de watersnoodramp met grote toewijding en doortastendheid waren opgetreden. Hierbij werd er ook op gewezen, dat de concentratie de mens niet onberoerd laat; immers de functie van verantwoordelijk waterschapsbestuurder, zo innig verweven met het ontstaan en voortbestaan van de grond, was voor velen een levensvervulling geworden.

Volledigheidshalve moet nog worden gewezen op een tweetal factoren, welke mede van grote invloed zijn geweest op het verloop van de concentratievoorstellen, t.w. het Deltaplan en de principiële toezegging van de Minister van Verkeer en Waterstaat aan Gedeputeerde Staten van Zeeland met betrekking tot het vraagstuk van de vervanging van de Wet op de Calamiteuze polders. Op grond van deze toezegging werd de positie van deze polders zodanig geregeld, dat het binnenbeheer in het nieuwe waterschap werd geïncorporeerd, terwijl de waterkering (buitenbeheer) administratief als zelfstandig lichaam bleef voortbestaan tot het tijdstip waarop de wet van 1870 vervalt. Nadat reeds eind 1958 de koninklijke goedkeuring op de reglementen van de nieuwe waterschappen werd verkregen, konden deze met ingang van 1 januari 1959 hun taak aanvangen.

Niet alleen bij de voorbereiding tot de polderconcentratie maar ook daarna zijn de besturen van de opgeheven polders of waterschappen bij de reorganisatie ingeschakeld, doordat zij na 1 januari 1959 nog enige tijd als adviserend

college zijn opgetreden. Ook hebben zij, elk voor hun gebied, voor het jaar 1959 een begroting opgesteld, waaruit de begrotingen van de nieuwe waterschappen werden opgemaakt. Hierdoor werden deze besturen in staat gesteld het financieel beleid van de nieuwe waterschappen in de overgangperiode mede te bepalen, hetgeen er in belangrijke mate toe heeft bijgedragen dat de overgang naar de nieuwe toestand geruisloos is verlopen. Dank zij hun medewerking en die van hun ambtenaren kon zonder stagnatie een nieuwe organisatie worden opgebouwd.

De algemene vergadering en het dagelijks bestuur van de geconcentreerde waterschappen bestaan uit een vrij groot aantal leden. Doordat deze colleges voornamelijk werden samengesteld uit bestuursleden van de opgeheven polders en waterschappen werd het mogelijk in de nieuwe bestuursorganen lokale polderkennis en bestuurservaring in te brengen. De nieuwe waterschappen zijn belast met dezelfde taken als de opgeheven polders of waterschappen, t.w. met de zorg voor de hoogwaterkeringen, de waterbeheersing en het wegonderhoud.

Bij de polderconcentratie heeft voor ogen gestaan het totstandbrengen van krachtige bestuurslichamen, met een breed financieel draagvlak en met goed toegeruste technische en administratieve diensten. Aan de opbouw van deze waterschappen ligt de decentralisatiegedachte ten grondslag, blijkende uit hun districtsgewijze indeling. De stembevoegde ingelanden kiezen per district de hoofd-ingelanden en vormen tezamen met deze de districtsvergaderingen, welke een adviserende bevoegdheid hebben. Deze opbouw accentueert het typisch Zeeuwse karakter van de nieuwe waterschappen.

De ervaring met deze nieuwe lichamen is gunstig. Vastgesteld kan worden, dat zij wel niet goedkoper zullen werken dan de opgeheven polders en waterschappen, maar daarbij mag men niet uit het oog verliezen, dat de waterschapsorganisatie een grondige wijziging heeft ondergaan en thans werken worden uitgevoerd die voorheen niet mogelijk waren. In dit verband is het begrijpelijk, dat de geconcentreerde waterschappen, welke werken uitvoeren in het kader van het Deltaplan — het op delta-hoogte brengen van hoogwaterkeringen en het maken van aanpassingswerken — met belangstelling uitzien naar het totstandkomen van de Bijdragenwet Deltawerken.

Bij de waterschappen bestaat voorts de verwachting, dat krachtens de Wet Uitkering Wegen, waarvan het ontwerp bij de Tweede Kamer is ingediend, een aanmerkelijk hogere uitkering tegemoet kan worden gezien voor de kosten van aanleg, verbetering en onderhoud van de quaire wegen. En last but not least is er het vertrouwen, dat het vraagstuk van de calamiteuze polders op bevredigende wijze zal worden opgelost met behoud van hoogwaterkering met voorover als eenheid bij de waterschappen.

Tenslotte mag niet onvermeld blijven het feit, dat het Provinciaal Bestuur van Zeeland voorbereidingen heeft getroffen om ook in de overige gebieden tot grotere eenheden te komen of bestaande af te ronden.

Wemeldinge.

P. J. J. DEKKER.

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

(advertentie)

**PROVINCIALE
ORGANISATIE
VAN DE
VEILINGSVERENIGINGEN
IN ZEELAND**

*Secretariaat: 's-Gravenpolderseweg 16, Goes
Telefoon (01100) 5514*

Aangesloten veilingen in de provincie:

Zuid-Beveland: Fruitlaan 4, Goes. Tel. (01100) 77 10 (10 lijnen).

Kapelle-Biezeling en Omstreken: Stationstraat 51. Tel. (01102) 5 51*.

Krabbedijke en Omstreken: Noordweg 43. Tel. (01134) 2 51*.

Zeeuwsch-Vlaanderen te Terneuzen, Kerkhoflaan 73. Tel. (01150) 23 91 - 23 53.

Produkten: hoofdzakelijk appels, peren, pruimen, kersen, morellen, bramen, aardbeien en bessen.

Walcheren te Middelburg, Braakmanstraat 11. Tel. (01108) 33 64*.

Produkten: speciale groenten, vroege aardappelen, appels, peren en zachtfruit.

De Eendracht te Tholen, Stoof a/d Postweg. Tel. (01660) 4 50*.

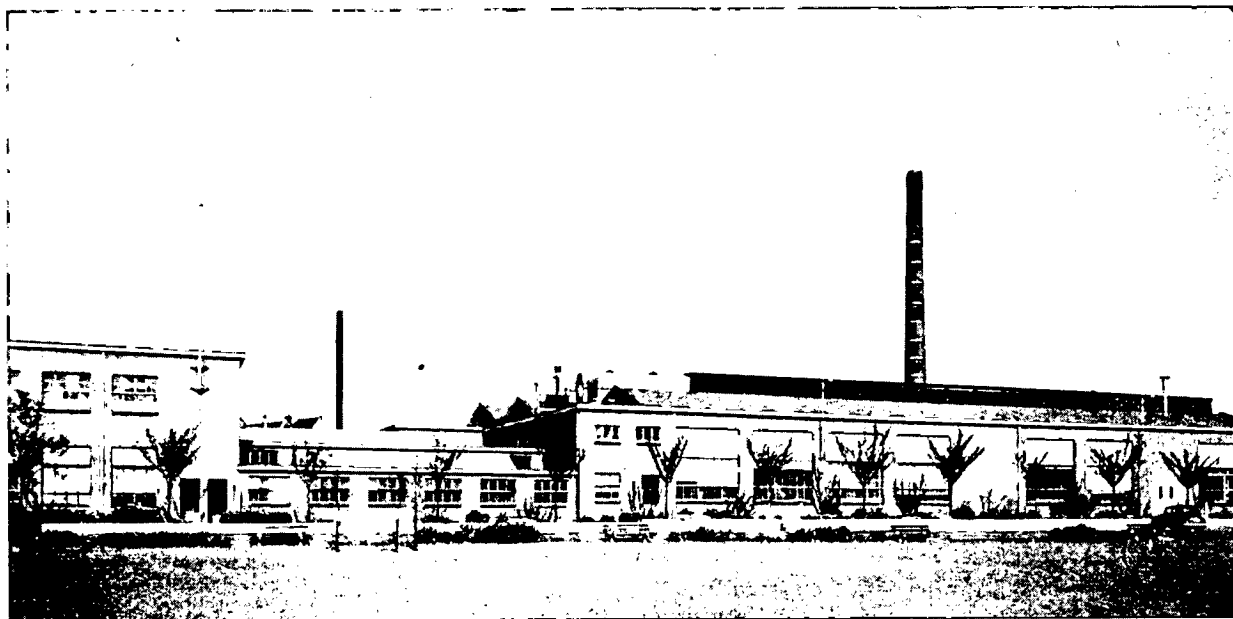
St. Annaland en Omgeving: Langeweg 15. Tel. (01665) 4 50*/4 52.

St. Maartensdijk en Omgeving: Provincialeweg 46. Tel. (01666) 5 50*, 6 03.

Stavenisse en Omgeving, Veerweg 16. Tel. (01663) 4 86.

Produkten: vooral vroege aardappelen en uien, wortelen, augurken, groene bonen enz.

De Zeeuwse veilingen, met één geraamde omzet voor 1961 van 35 mln. gulden, zijn in staat de handel het gehele jaar door verse tuinbouwprodukten voor binnen- en buitenland aan te bieden. Ruime neerzethallen, sorteer- en pakstations, luchtgekoelde bewaar ruimten en koelhuizen behoren tot de moderne uitrusting van deze unieke bedrijven. Bodem, klimaat en vakmanschap zijn de factoren, waardoor Zeeland „de fruittuin van Nederland” mag worden genoemd.

N.V. DE VITRITE FABRIEK

MIDDELBURG (NEDERLAND)

FABRIEK VOOR LAMPVOETEN EN DIEPTREKWERK VAN KLEINE METAALWAREN

De tuinbouw in Zeeland

In Zeeland is de commerciële teelt van groenten en fruit vroeg tot ontwikkeling gekomen. In de 14e eeuw werden vanuit Middelburg al fruitprodukten, o.a. „appelen, peren, keerssen en peersekijs“ verscheept naar Engeland.

In het economisch leven van de provincie was deze tak van agrarische voortbrenging steeds een factor van betekenis. Door de gunstige omstandigheden voor de teelt van fijnere produkten werd het areaal tuinbouw steeds uitgebreid. Naast de groenteteelt heeft vooral de fruitteelt een grote vlucht genomen en in binnen- en buitenland een goede naam veroverd.

Bij de structurele veranderingen, die thans in Zeeland plaatsvinden, mede onder invloed van het Deltaplan, zien wij weer een belangrijke uitbreiding van de tuinbouw. Deze uitbreiding gaat gepaard met aanpassing en rationalisatie van de teelt. Vooral door dit laatste kan de toekomst van de Zeeuwse tuinbouw met vertrouwen tegemoet worden gezien.

Deze is in Zeeland in ruime mate aanwezig. Ongeveer $\frac{2}{3}$ deel van de Zeeuwse cultuurgrond is geschikt voor tuinbouw.

De enige beperkende factor is dat niet overal kan worden beschikt over zoet water. Het water in de Zeeuwse buitenwateren heeft een zodanig zoutgehalte, dat hiervan geen gebruik gemaakt kan worden voor de tuinbouw, bijv. door middel van inlaten, infiltratie en beregening.

Vooral bij de teelt van tuinbouwgewassen onder glas moet voldoende zoet water beschikbaar zijn en dit heeft ertoe geleid dat de Zeeuwse tuinbouw zich in hoofdzaak heeft ontwikkeld in de richting van vollegrondsteelten, vooral van fruit, groenten en zaden.

Een factor van minstens even grote betekenis als de grondkwaliteit is het klimaat. De Zeeuwse eilanden, omringd door brede stromen, bezitten een typisch zee-klimaat met zachte winters en niet te sterke temperatuurschommelingen. Vooral dit laatste is belangrijk, speciaal

TABEL 1.

Gebied	Pit- en steenvruchten	Kleinfruit, incl. aardbeien	Groente volle grond a)	Groente en fruit onder glas	Bloembollen	Bloemkwekerij	Boomkwekerij	Bloemzaden	Groentezaden	Totaal
Zuid-Beveland	3.247	724	258	5	173	4	60	—	69	4.540
Noord-Beveland	130	22	34	—	6	—	1	—	13	206
Walcheren	249	45	106	9	9	4,50	1	1	52	476,5
Schouwen en Duiveland ..	283	35	48	3	95	0,50	2	12	230	708,5
Tholen en St. Philipsland ..	181	27	460	1	150	—	5	9	169	1.002
West Zeeuwsch-Vlaanderen	202	25	74	—	4	—	4	—	103	412
Oost Zeeuwsch-Vlaanderen	280	70	110	3	50	1	11	—	52	577
Totaal Zeeland	4.572	948	1.090	21	487	10	84	22	688	7.922

a) Inclusief 450 ha vroege aardappelen en 121 ha witlofwortelen, exclusief 1.865 ha uien.

Gunstige produktie-omstandigheden.

De teelt van tuinbouwgewassen stelt hoge eisen aan bodem en klimaat. De intensieve verzorging van de fijnere gewassen vereist een licht bewerkbare en vruchtbare grond.

Zeeuwse welvaart

Uit enkele gegevens, overgenomen uit de bevestigingsstatistiek van het C.B.S., blijkt de bevredigende welvaartspositie van Zeeland. Het gemiddeld inkomen per inwoner is in Zeeland het hoogste van de provincies buiten de Randstad, het gemiddeld vermogen per inwoner is het hoogste van de Nederlandse provincies na Groningen.

Gemiddeld inkomen en vermogen per hoofd van de bevolking (1955)

	abs. in guldens	index t.o.v. 1950	index t.o.v. Nederland
Inkomen Zeeland ..	1.706	141	100
Nederl. ..	1.707	143	100
Vermogen Zeeland ..	3.870	150	128
Nederl. ..	3.025	145	100

in het voorjaar wanneer de gewassen zijn geplant en de vruchtbomen bloeien. Sterke temperatuurdalingen, bijv. in de vorm van nachtvorst, kunnen funest zijn voor de oogst. Deze nachtvorsten komen in Zeeland weinig voor, althans minder dan in andere tuinbouwgebieden. De Zeeuwse fruitteler verkeert daarom ten opzichte van zijn collega's elders in een gunstige positie, omdat hij kan rekenen op regelmatige oogsten. Hij profiteert van hoge prijzen in jaren van misoogsten elders en bovendien kan hij zich meer specialiseren op een of enkele teelten met alle voordelen van dien.

De ontplooiing van de Zeeuwse tuinbouw is echter niet alleen mogelijk geweest door de bodem en het klimaat. De telers zijn vakbekwaam en toegewijd. Zij staan open voor onderwijs en voorlichting en weten de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek snel toe te passen. Het is niet toevallig dat het landelijk Proefstation voor de Fruitteelt in Zeeland is gevestigd.

Tenslotte staat een goede afzetorganisatie, onmisbaar in de tuinbouwsector, klaar in de vorm van een net van goed geoutilleerde coöperatieve tuinbouwveilingen.

Oppervlakte en verspreiding van de tuinbouw.

Tuinbouw treffen wij in bijna alle delen van de provincie aan. Talloze kleine en grote boeren zijn in het verleden met intensieve teelten begonnen, hetzij fruitteelt, groenteteelt, zaadteelt-of bloembollenteelt:

Geconcentreerde tuinbouwvestigingen zien wij vooral op Zuid-Beveland in de omgeving van Kapelle en Waarde, op Walcheren en in de Westhoek van Schouwen.

Om een beeld te geven van het areaal tuinbouw in de verschillende delen van Zeeland, is in tabel 1 op blz. 1187 een overzicht opgesteld van de verschillende takken van tuinbouw in hectaren.

Fruitteelt.

De Zeeuwse fruitteelt neemt in ons land een vooraanstaande plaats in. Niet zozeer door het omvangrijke areaal, maar door de moderne teeltmethoden die worden toegepast en de kwaliteit van het produkt. Zij draagt het kenmerk van een gespecialiseerde produktie voor de grote afzetmarkten in binnen- en buitenland. Het fruit wordt in hoofdzaak verkocht in de Hollandse steden, West-Duitsland, België en Engeland.

Specialisatie vinden wij ook bij de rassen. De belangrijkste zijn voor appels: James Grieve, Cox's Orange Pippin, Jonathan, Schone van Boskoop en Golden Delicious. Bij de peren o.a.: Doyenné du Comice, Clapp's Favourite, Conference en Beurré Hardy. Alle hoogwaar-

dige rassen, die, ondanks de toenemende fruitproduktie in de wereld, een behoorlijk goede positie op de markt innemen.

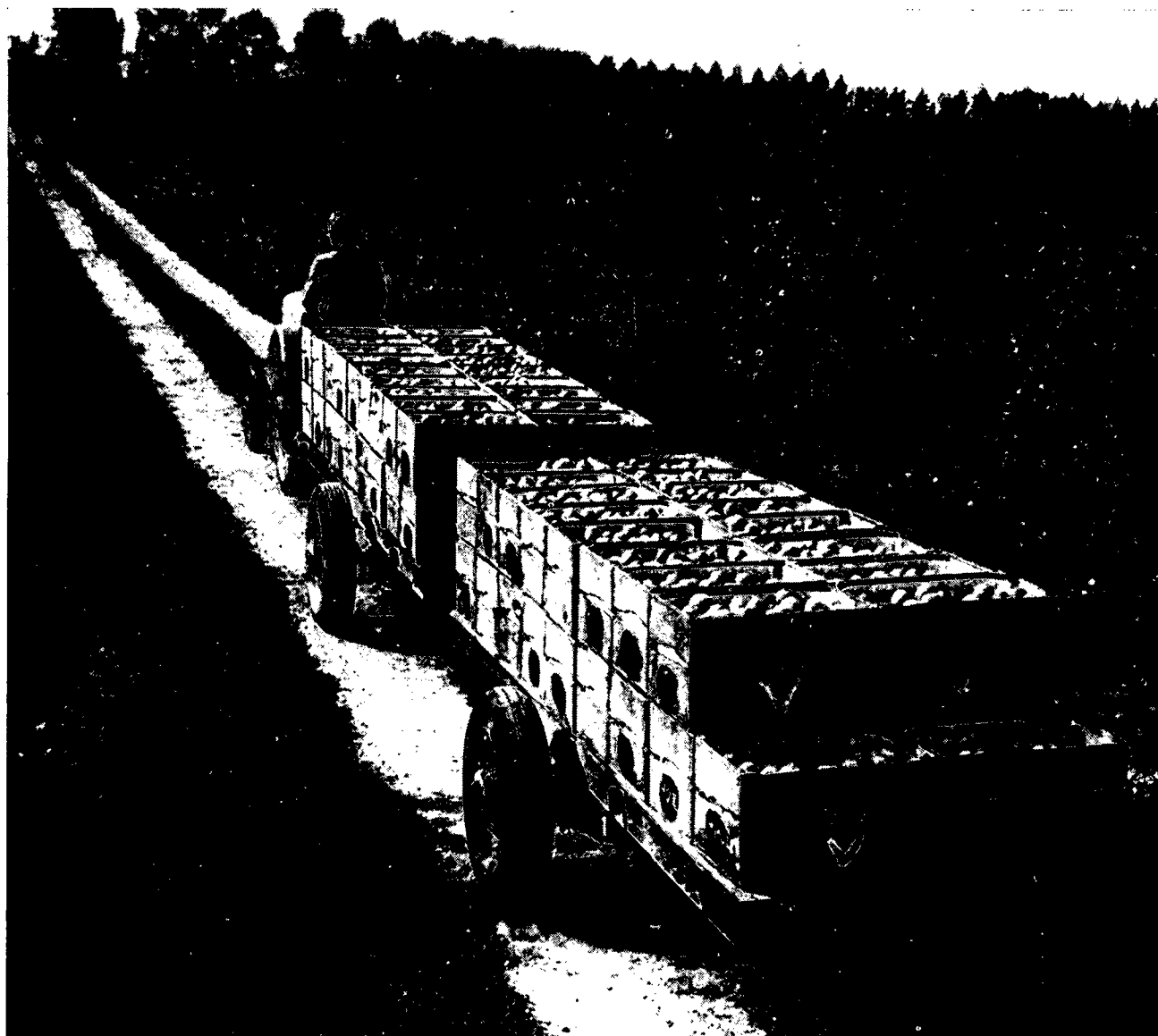
De toegepaste teeltmethoden, ontwikkeld in nauwe samenwerking tussen wetenschap en praktijk, zijn een voorbeeld van efficiency en produktiviteit. Vooral bij de appelteelt wordt in de laatste jaren gebruik gemaakt van kleine boomvormen, de zgn. „Zeeuwse spillen”, met hoge en vroege vruchtbaarheid en mogelijkheden voor gemechaniseerde en doelmatige arbeid. Door deze teeltmethode is de arbeidsproduktiviteit in de fruitteelt over een periode van ongeveer 20 jaar tot het drievoudige gestegen.

TABEL 2.

Veilingaanvoer van fruit over de jaren 1959 en 1960

	1959		1960	
	hoeveelheid in kg	waarde in glds.	hoeveelheid in kg	waarde in glds.
appels	33.837.802	13.845.101	34.035.191	10.154.973
peren	14.383.537	6.188.165	13.964.154	4.706.330
pruimen	1.347.502	842.358	1.090.717	718.842
kersen	126.027	162.994	92.678	93.856
totaal	49.694.868	21.038.618	49.182.740	15.674.001

Vervoer van appels naar het sorteestation

*Moderne fruitteelt:
kleine boomvormen met hoge
produktie en goede kwaliteit*

Behalve de teelt van „groot fruit” is die van „klein fruit”, met name van aardbeien, bessen, frambozen en bramen van betekenis, in het bijzonder bij Kapelle op Zuid-Beveland. Het zijn teelten voor het kleine bedrijf en betekenen een belangrijke bron van inkomsten voor vele gezinnen.

De produktie van fruit vertoont in de laatste jaren een sterke stijging en ligt thans op ongeveer 50 mln. kg. Tabel 2 geeft een overzicht van de veilingaanvoer over de jaren 1959 en 1960.

Groente- en bloembollenteelt.

Hoewel de teelt van groente steeds van betekenis is geweest, heeft zij toch niet die hoge vlucht genomen als de fruitteelt. Niettemin komt een of andere vorm van groenteverbouw in vele bedrijven voor.

Naast de teelt op Walcheren, die zowel glas- als vollegrondsgroenten omvat, vinden wij verspreid door de provincie de verbouw van o.a. vroege aardappelen, bonen, uien, winterbloemkool en augurken. Van deze laatste produkten worden grote hoeveelheden geteeld en door de handel gaarne in Zeeland gekocht. De omvang van de produktie is niet vast te stellen, omdat de verkoop op verschillende wijzen plaatsvindt, t.w. via veilingen, commissairen en contracten met de conservenindustrie. Het aandeel van de geveilde produkten bedraagt momenteel ca. f. 3 mln.

Na de oorlog heeft zich de teelt van bloembollen, in het bijzonder van gladiolen, ontwikkeld. Het areaal gladiolen was in 1961 ongeveer 450 hectaren.

Structurele veranderingen.

Men is er zich in Zeeland van bewust dat de concurrentie bij de afzet van tuinbouwprodukten steeds zwaarder zal worden. Hierboven werd al opgemerkt dat deze sector in beweging is en allerwege wordt aangepast en geratio-

naliseerd. Oude boomgaarden worden geroid en moderne beplantingen aangelegd. Akkerbouwers vervangen minder rendabele teelten door fruit- of groentegewassen. Helaas wordt deze ontwikkeling wat afgeremd door het stelsel van „erkenningen”.

Her- en ruilverkavelingen ter verbetering van de produktie-omstandigheden worden in grote omvang uitgevoerd. Ongeveer 50.000 ha cultuurgrond wordt thans cultuurtechnisch verbeterd en opnieuw verkaveld.

De uitvoering van het Deltaplan opent nieuwe perspectieven, vooral wat betreft de mogelijkheden van onttrekking van water uit de gevormde zoetwatermeren en verder de ontsluiting van de provincie door een beter verkeersnet.

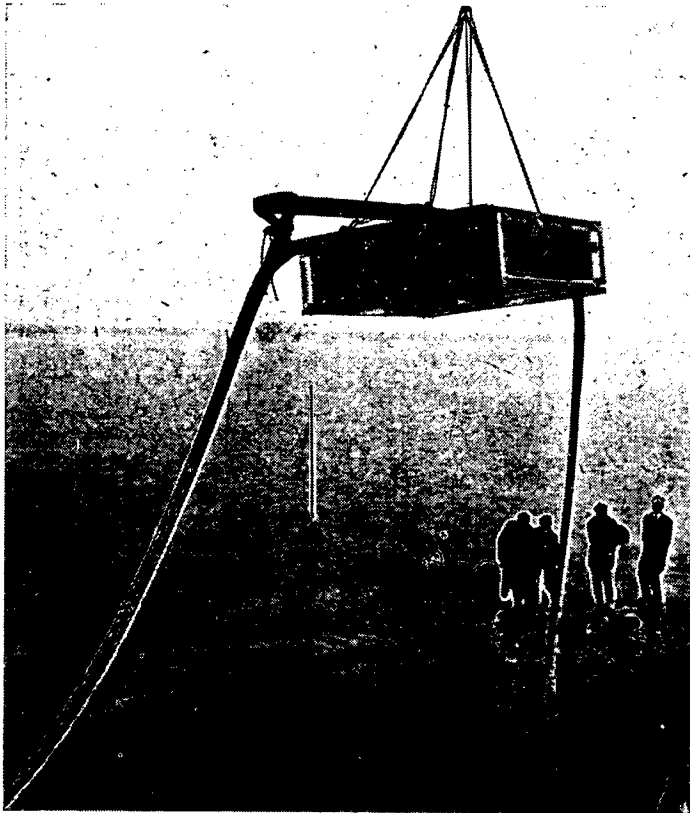
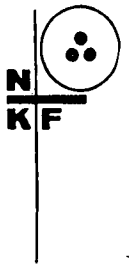
De verwachting is gerechtvaardigd dat dit gebied, met een zo gunstige ligging, met een vruchtbare bodem en geschikte klimatologische omstandigheden, in de toekomst meer benut zal worden voor de teelt van intensieve en fijne gewassen. Dit betekent dat dit voor een niet onbelangrijk deel tuinbouw zal zijn.

Goes.

Ir. J. J. VAN HENNIK.

N.V. **NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN**

DELFT

Het plaatsen van een verbindingsmof van
50 kV NKF oliedrukkabel in de Westerschelde

Reeds 60 jaar drukkers
voor organisaties en bedrijven
in de Beneluxlanden

Oosterbaan en le Cointre N.V.

Goes (centrumplaats van Zeeland)

Land of water: een regionaal economisch probleem

Na de afsluiting van de zeegaten benoorden de Westerschelde, die volgens het tijdschema in 1978 zal zijn voltooid, ontstaat tussen de Zeeuwse en Zuidhollandse eilanden een groot meer. Het water van dit Zeeuwse Meer zal verzoeten, zij het over de gehele diepte pas na zeer geruime tijd. Enerzijds kan het zoete water waarde hebben. Op voorwaarde dat niet het gehele Zeeuwse Meer bij bijzondere omstandigheden als bergboezem moet dienen, bestaat anderzijds een goedkope mogelijkheid tot landwinst. Het is een interessante vraag welke van deze beide bestemmingen moet worden gekozen, een vraag die op economische gronden moet worden beslist. Voor een volledige beantwoording is de tijd nog niet rijp; de nodige gegevens en een voldoende diepgaande analyse ontbreken nog. Wel past een aanduiding van dit vraagstuk, dat een belangrijk onderdeel vormt van het Deltaplan als „multiple purpose project” en van zijn relevante factoren, in dit aan de Zeeuwse ontwikkeling gewijde nummer.

Zoet water heeft in Nederland grote betekenis. Eén van de voordelen van het Deltaplan is, dat het de verzilting tegengaat, zowel die van de grote rivieren als van het gehele Deltagebied. Wel eist de ontzilting van de cultuurgrond, waarvan de betekenis voor Zeeland niet moet worden overschat ¹⁾, aanvullende werken. Die zijn eveneens nodig voor een verbetering van de waterbeheersing, die tot ver buiten het Deltagebied mogelijk wordt. Voor deze zaken is het water van het Zeeuwse Meer niet nodig; de directe betekenis van het zoete water voor de landbouw is slechts gering. Het bekende adagium, dat de waarde van 1 ha zoet water gelijk staat aan 1 ha land gaat niet op. De achterliggende redenering, dat met behulp van het water 5 ha land kan worden bevoeid waarop een oogsttoename van 20 pCt. zou zijn te verwezenlijken, is te simplistisch. De bevoeiingskosten blijken namelijk over het algemeen hoger te zijn dan de gekapitaliseerde meeropbrengst; gezien tegen de achtergrond van de agrarische afzetmoeilijkheden is bovendien de macro-economische waarde van de fysieke opbrengststijging twijfelachtig.

Het zoete water van het Zeeuwse Meer lijkt dan ook alleen voor de ontzilting van belang. Daarnaast heeft het natuurlijk waarde voor scheepvaart en recreatie. Deze belangen sluiten een aanzienlijke landwinst niet uit, een landwinst die afgezien van enkele kuststroken voornamelijk de oostelijke kom van de Oosterschelde betreft. Over dit gebied wordt hieronder gesproken.

De vraag: *landwinst of niet?* zal, afgezien van enkele nevenaspecten, door een kosten-batenanalyse kunnen worden beantwoord. Van de hier bedoelde landwinst zijn naar verhouding de kosten gering. De zuiver waterstaatkundige werken kunnen op rond f. 25 à f. 30 mln. worden geschat (of f. 2.000 à f. 3.000 per ha), hetgeen door de minimale afsluitings- en overige kosten een gering bedrag is vergeleken met dat van de IJsselmeerpolders. Daarnaast moeten „inrichtingskosten” worden gemaakt, die bij agrarische bestemming op circa f. 6.000 per ha kunnen worden gesteld; bij overige bestemmingen zijn zij waarschijnlijk lager (afgezien van de kosten van gebouwen en bouwrijp maken).

¹⁾ Zie voor een uitvoeriger beschouwing: „Het Deltaplan en de Zeeuwse landbouw”, publikatie van het E.T.I. voor Zeeland, 1961.

Welke baten staan hier tegenover? Onafhankelijk van de bestemming zullen verkeersvoordelen ontstaan en een besparing op de onderhoudskosten van de achterliggende secundaire dijken. De besparing voor het verkeer tussen Tholen en midden-Zeeland is groot; ook kan het verkeer tussen oostelijk Zuid-Beveland en Zeeuwsch-Vlaanderen enerzijds en de Randstad Holland via Tholen een verkorte aansluiting krijgen. Een nauwkeurige schatting is nog niet mogelijk, maar gezien de verwachte verkeersdruk van omstreeks 1980 zijn de bedoelde besparingen (inclusief die op het dijkonderhoud) zeker op f. 1 mln. per jaar te stellen. De afsluiting van de kom van de Oosterschelde, die slechts een dam van 4 km vergt, lijkt op grond hiervan dan ook al gerechtvaardigd.

De overige kosten van het droogvallende land (met inbegrip van kreken ruim 11.000 ha) dienen dan door de bestemmingsbaten te worden vergoed. Bij agrarische bestemming zijn de opbrengsten afhankelijk van de kwaliteit van de grond en de andere productie-omstandigheden. De grond bestaat grotendeels uit mariene zandgrond van zeer goede hoedanigheid, die blijkens de ervaring bij de huidige prijzen van landbouwproducten een rendabele investering verzekert ¹⁾. Een voordeel van de agrarische bestemming is de mogelijkheid tot sanering op de bestaande cultuurgrond. Daar echter in hoofdzaak grasland zal ontstaan, is de macro-economische waarde, vermoedelijk ook op langere termijn, problematisch.

Meer perspectief lijkt dan ook een recreatieve bestemming te bieden. Met het oog op de nationale schaarste aan recreatiegronden, de toenemende toeristenstroom naar Zeeland en de gunstige watersportmogelijkheden van het Zeeuwse Meer heeft de bedoelde grond in dit opzicht uitstekende mogelijkheden. De waarde van bestaande recreatiegronden in Zeeland bedraagt een veelvoud van de benodigde investeringskosten en ook het alternatief van landonteigening van de bestaande zeer goede Zeeuwse cultuurgrond levert een bedrag op dat de investering ver overtreft. Daar de netto-opbrengst van een „toeristendag” op ongeveer f. 3 kan worden gesteld, is een extensief gebruik van de grond (nog geen 100 toeristendagen of overnachtingen per ha per jaar) voldoende om de rentabiliteit van de droogmaking te verzekeren.

Overigens is de recreatieve betekenis van landwinst niet geheel in economische categorieën te vangen. Nog sterker geldt dit voor eventuele andere bestemmingen. Ruimtelijk zal voor Nederland in de toekomst op zichzelf aantrekkelijk zijn; tegen de achtergrond van de ontwikkeling van het Westerscheldebekken (Kreekrakplan) is dit ook in de Oosterscheldekomp het geval. Gezien de plannen elders in Nederland komt zelfs een gebruik voor defensiedoeleinden in aanmerking.

Deze beschouwingen dragen nog in sterke mate een voorlopig karakter. Zij zullen in de toekomst kwalitatief en kwantitatief moeten worden opgevuld en aangevuld, opdat na het gereedkomen van het Deltaplan een verantwoorde keuze mogelijk is. Er rest nog voldoende tijd om dit interessante regionaal-economisch probleem nader te bezien. Voorlopig lijkt landwinst aan te bevelen. De definitieve bestemming zal mede afhankelijk zijn van belangstelling en initiatieven uit het bedrijfsleven.

ROTTERDAMSCHЕ BANK

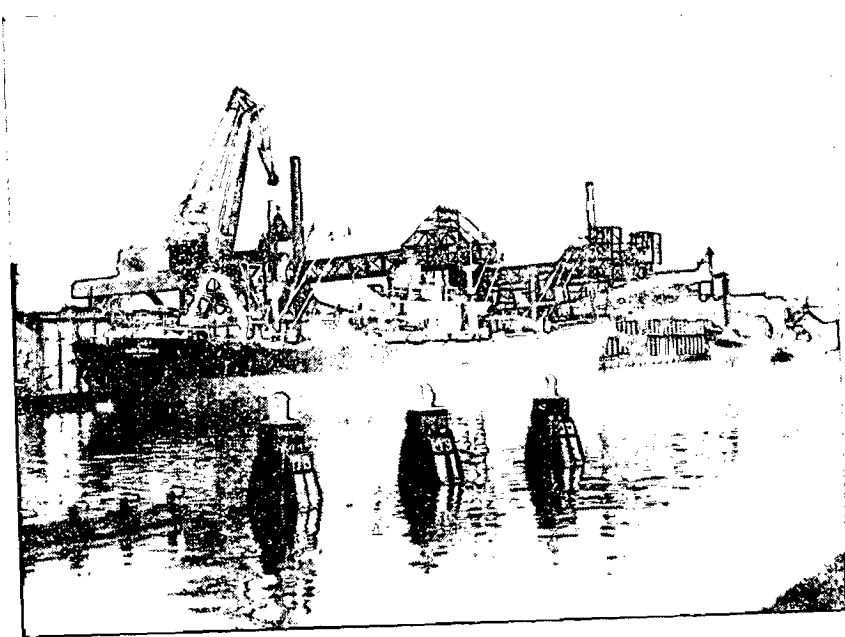
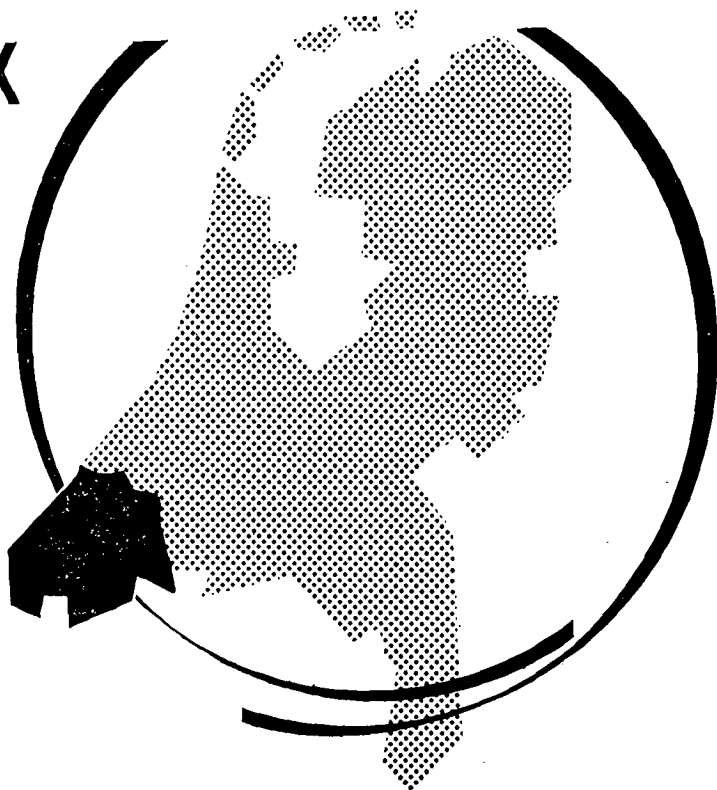
335 vestigingen
in Nederland

waarvan →

24 vestigingen in
24 plaatsen in Zeeland

Ook hier: waar U ook woont of werkt, de

ROTTERDAMSCHЕ BANK *is altijd binnen Uw bereik*

- Producente van:
 - cokes voor industrieel en huishoudelijk gebruik
 - gas voor distributiedoeleinden
 - teer en benzol
 - ammoniumsulfaat
- Gunstig gelegen aan het zeekanaal Gent-Terneuzen en de spoorwegen Terneuzen-Gent en Terneuzen-Mechelen
- Beschikt over moderne los- en verlaadinstallaties

**ASSOCIATION
COOPÉRATIVE
ZÉLANDAISE
DE CARBONISATION** g.a.

Oostkade 5 - SLUISKIL (Z.-VI.)
Telefoon 258 - Telex 11384
Telegramadres: Carbonisation

**EERSTE NEDERLANDSE COKESFABRIEK
OPGERICHT IN 1911**

De Zeeuwse visserij

Een enkele blik op de kaart maakt duidelijk dat Zeeland van alle Nederlandse provincies per oppervlakte-eenheid de grootste kustlengte heeft. Dat de visserij hier een belangrijke bron van bestaan is, ligt dus wel zeer voor de hand. Het karakter van de Zeeuwse visserij is echter zeer gevarieerd, met enerzijds diverse takken van vrije visserij, anderzijds de schelpdiercultures, in feite even sterk uitlopend als jacht en veeteelt.

De vrije visserij.

Aan de kustvisserij wordt overwegend deelgenomen door vissers die als thuishaven Breskens, Veere of Vlissingen hebben. In de loop van het jaar 1961 kwam Veere als thuishaven te vervallen door de afsluiting van het Veerse Gat. De haven van Colijnsplaat werd vergroot en geschikt gemaakt als thuishaven voor de vaartuigen welke tot dusverre Veere plachten binnen te vallen, overwegend schepen te Arnemuiden geregistreerd.

Garnalen.

Deze kustvisserij wordt uitgeoefend met schepen die in grootte, motorvermogen en bouwjaar vrij sterk uiteenlopen. Vooral te Breskens vindt men tal van moderne stalen kotters, terwijl verscheidene Arnemuidse vissers de visserij nog met oude houten vaartuigen met bescheiden motorvermogen uitoefenen. Deze kustvissers werken met de boomkor, ook wel het „bokketuig” genoemd, een fijnmazig garnalennet door een lange stalen boom opengehouden. Als bijvangst is vooral de tong van belang, in mindere mate wijting, bot, schol enz. In principe wordt echter op garnalen gevist en is de tong bijvangst, want voor een op platvis gerichte visserij is een veel grotere maaswijdte wettelijk voorgeschreven. De kleinere en oudere vaartuigen gaan niet ver van huis en vallen praktisch iedere dag de thuishaven weer binnen. Bij ruw weer wagen zij zich niet op de Noordzee, maar vissen garnalen op de Zeeuwse Stromen. De grotere en modernere vaartuigen hebben een grotere actieradius en blijven onder omstandigheden langer van huis, vooral als de garnalenvisserij nabij de thuishaven weinig lonend is.

De economische betekenis van deze kustvisserij kan worden afgeleid uit statistische gegevens, gespecificeerd naar de aanvoerhavens. Garnalen, overwegend voor export bestemd, vormen inderdaad de hoofdschotel: in 1960 werden in Veere, Breskens en Vlissingen resp. voor f. 1.059.000, f. 913.000, en f. 148.000 aan consumptiegarnalen aangevoerd. Hierbij dient echter te worden bedacht, dat vele Bressianen vooral in de wintermaanden te Scheveningen en IJmuiden markten, voor een totaal bedrag dat in 1960 de f. 200.000 te boven ging. Omgekeerd moet men zich niet verkijken op de belangrijke haringaanvoeren te Breskens (1960: 6.800.300 kg voor een waarde van f. 1.800.000), daar deze opbrengst van met de spanvisserij in het winterseizoen gevangen ijle haring grotendeels in de zakken van Urker vissers, die tijdelijk Breskens als thuishaven gebruiken, terecht komt. De tongaanvoer in Zeeland besomde in 1960 f. 575.000, waarvan Breskens, Vlissingen en Veere, in deze volgorde, profiteerden.

Afsluiting van de zeegaten in het kader van het Delta-plan zal de nieuwe haven Colijnsplaat voor de kustvisserij

verloren doen gaan. Voorts is het niet onwaarschijnlijk dat de garnalenstand voor de Zeeuwse kust achteruit zal gaan, wanneer Oosterschelde en Grevelingen, thans belangrijke garnalen-kinderkamers, uitvallen. De meer zeewaardige moderne kotters met grote actieradius zullen wel voldoende visgronden blijven vinden en hebben uitwijkmogelijkheden als tijdelijk of plaatselijk weinig garnalen te vangen zijn, maar voor de oudere en kleinere vaartuigen ziet de toekomst er niet bepaald rooskleurig uit.

Ansjovis.

Een heel andere vorm van vrije visserij is de weervisserij, een passieve vissermethode, waarmee men in het oostelijk deel van de Oosterschelde ansjovis vangt. Het zijn vooral vissers van Bergen op Zoom, in mindere mate uit Tholen, die dit eeuwenoude bedrijf uitoefenen. De vangsten zijn zeer wisselvallig, zowel van jaar tot jaar als van weer tot weer. Het bedrijf is bijzonder arbeidsintensief, het weerhout is kostbaar en de vraag naar ansjovis geeft in mindere mate dan vroeger de vissers een kans om door speculatie met het ingezouten produkt een grote slag te slaan. De vangst bedroeg in 1960 180.000 kg, waarmee f. 92.000 werd besomd. Afsluiting van de Oosterschelde zal het einde van de weervisserij betekenen.

Bot.

De Zeeuwse botvisserij, waarmee in 1960 in totaal f. 62.000 werd besomd, wordt vooral door Thoolse vissers, die bij vallend getij hun botnetten langs de platen opstellen, uitgeoefend.

Kreeften.

Interessant is de kreeftenvisserij, door vissers uit Yerseke, Zierikzee en Tholen uitgeoefend, waarbij met vis geaasde metalen kreeftenkorven worden uitgelegd op de steenbestortingen aan de voet van dijken, waar kreeften huizen. De totale opbrengst in gewicht uitgedrukt is niet indrukwekkend (1960: 6.800 kg), maar de besomming (1960: f. 62.000) maakt het mogelijk dat verscheidene vissers in het seizoen met de kreeftenvangst hun brood verdienen. Toch is de kreeft voor Zeeland een veel belangrijker artikel dan uit deze cijfers zou kunnen worden afgeleid. Men kent in Zeeland namelijk een vijftal zgn. kreeftenparken, waaronder het grootste van Europa, in welke parken het gehele jaar door grote aantallen kreeften verblijf houden. Echte Zeeuwse kreeften vormen hierin een verdwijnende minderheid; grote importen vinden plaats uit Noorwegen (1960: 210.000 kg) en Groot-Brittannië (1960: 184.000 kg), in mindere mate uit Ierland en andere landen, voor een totale waarde van bijna f. 4 mln. Een voortdurende stroom van vers zeewater zorgt voor gunstige levensomstandigheden voor de kreeften die hier enkele weken, soms enkele maanden, in leven worden gehouden, om te zijner tijd in kleinere partijen naar de centra van consumptie, overwegend in het buitenland gelegen, te worden verzonden. De kreeften worden in de parken des zomers wel gevoerd, maar zij groeien er niet. Van een kreeftenkwekerij mag daarom niet worden gesproken. Het betreft hier dus een echte tussenhhandel, waarvoor Zeeland zeer gunstig gelegen is.

AXEL

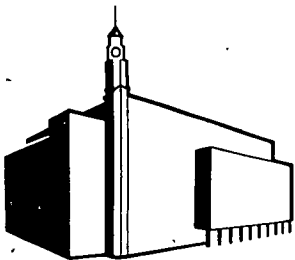
**BIEDT
uw industrie
DE RUIMTE!**

centrumgemeente in Zeeuwsch-Vlaanderen

- ☉ **Industrie-terreinen aan diep vaarwater met uitstekende weg- en railverbindingen.**
Axel grenst met prima terreinen aan het bekende kanaal Terneuzen-Gent. Dit kanaal wordt thans verbreed en verdiept, waardoor het bevaarbaar wordt voor schepen tot 50.000 ton Dw.
- ☉ **Grote insteekhaven**
Een zijarm van het kanaal, welke als insteekhaven fungeert; loopt tot de Axelse Sassing en is bevaarbaar voor coasters. Ook langs deze zijarm liggen industrie-terreinen.
- ☉ **Bevolking is „industry-minded“.**
Mede als gevolg van de aanwezigheid van groot- en klein-industrie is de bevolking van Zeeuwsch-Vlaanderen „industry-minded“; de arbeidsmarkt is gunstig.
- ☉ **Ideale woonegelegenheid met ruime mogelijkheden voor actieve en passieve recreatie.**
Het streven van het gemeentebestuur is erop gericht het woon- en leefklimaat van Axel zo goed mogelijk te doen zijn.
Terreinen voor bungalowbouw en de bouw van middenstands- en arbeiderswoningen zijn in ruime mate beschikbaar.
Sportterreinen, kampeerterein, zwembad, 12 ha wandelbossen, 5 ha visvijvers, jeugdherberg, uitstekende restaurants enz.
- ☉ **Voor belangrijke culturele evenementen:**
Gent en Antwerpen zijn in 3 kwartier bereikbaar, evenals de Belgische kustplaatsen.

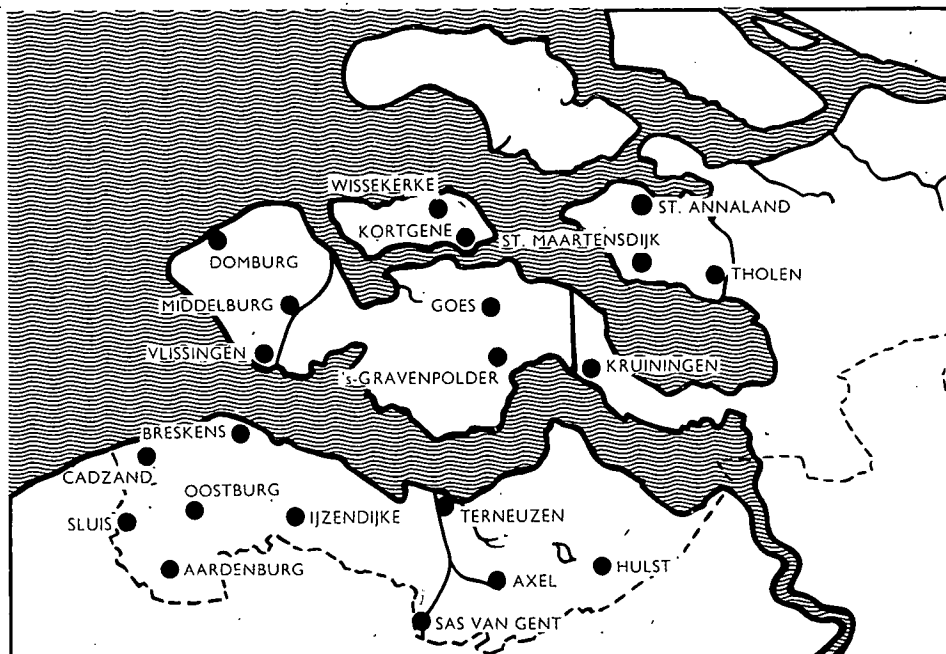
Nadere inlichtingen:

STADHUIS AXEL
Telefoon (01155) 451 en 561

AMSTERDAMSCHE BANK

Een en twintig schouders
onder Zeeland's ontwikkeling

Rekening-courant,
deposito's en
AB renteboekjes

Bedrijfskredieten,
huurkoopfinanciering
en persoonlijke leningen

Binnen- en buitenlandse
overboekingen, incassi
en accreditieven

Handelsvoorlichting
en -bemiddeling

Vreemd geld en
reischques

Effectenzaken:
bewaarneming,
aan- en verkoop,
coupons en lossingen

Beleggingsvoorlichting
en vermogensbeheer

Kluizen en safeloketten

Assurantiezaken

Diverse kreeftenparken zijn zeer modern ingericht, waardoor verliezen door invallende vorst of door te hoge zomertemperaturen worden vermeden. Er is veel kapitaal in deze kreeftenparken geïnvesteerd. Het is nog zeer de vraag, of na voltooiing van het Deltaplan overplaatsing van de kreeftenparken van Yerseke en Bergen op Zoom naar plaatsen elders in Zeeland wel economisch aantrekkelijk zal zijn.

De schelpdiercultures.

Mosselen.

Van zeer grote betekenis is het Zeeuwse mosselbedrijf. Per jaar worden uit Zeeland, en wel overwegend uit Yerseke, 60 à 70 mln. kg consumptiemosselen verzonden, voor een waarde die ver boven de f. 10 mln. uitgaat. Het betreft overwegend export van verse en ingelegde mosselen, in het bijzonder naar Frankrijk en België. Mosselen worden gekweekt. Mosselzaad wordt gevestigd van natuurlijke mosselzaadbanken, die daartoe gedurende korte tijd worden opengesteld. Op van de Staat gepachte percelen kweekt men mosselzaad op tot halfwas. Het halfwas wordt als regel overgezaaid naar diepere percelen; bespoeld door zeer voedselrijk water, om daar tot consumptiemossel op te groeien. Gemiddeld neemt de gehele cultuur twee jaar in beslag. De verzending heeft plaats van juli tot maart; in de overige maanden zijn de mosselen ongeschikt van kwaliteit in verband met hun voortplantingsactiviteiten. De geogste consumptiemosselen worden langs biologische weg inwendig van zand en slib gereinigd op de zgn. verwaterplaatsen. De beste bacteriologisch volkomen betrouwbare verwaterplaatsen worden onder Yerseke aangetroffen. Na deze inwendige reiniging ondergaan de mosselen in de mechanische schoonderijen nog een uitwendige reiniging, waarna zij ter verzending worden opgezakt. Het Nederlandse mosselbedrijf is zeer modern en in hoge mate gemechaniseerd, zowel qua technische outillage te water en aan de wal, als waar het cultuurmethoden en bestrijding van plagen betreft.

Tot circa 1950 werden vrijwel alle consumptiemosselen in de Zeeuwse wateren gekweekt. Het optreden van de mosselparasiet *Mytilicola intestinalis* noopte tot wijziging van het patroon van deze cultuur. Thans kweekt men op de Zeeuwse percelen slechts circa $\frac{1}{4}$ van de totale productie, de overige $\frac{3}{4}$ op percelen in de Waddenzee. Het zijn overwegend Zeeuwse kwekers die het bedrijf in de Waddenzee uitoefenen en uiteindelijk worden alle mosselen in Zeeland verwaterd en van daaruit verzonden. De Nederlandse mosselproductie is de grootste in de wereld.

Het Deltaplan zal de percelen in Zeeland uitschakelen; in de Waddenzee kan de cultuur vermoedelijk wel zodanig worden opgevoerd dat de totale jaarlijkse productie gehandhaafd blijft. Als de verwaterplaatsen te Yerseke wegvallen, zal een kunstmatige installatie ter beschikking moeten staan om de mosselen op doeltreffende wijze te reinigen. Onverwaterde mosselen zijn onverkoopbaar. Het kunstmatig verwateren van mosselen maakt reeds thans een object van onderzoek uit.

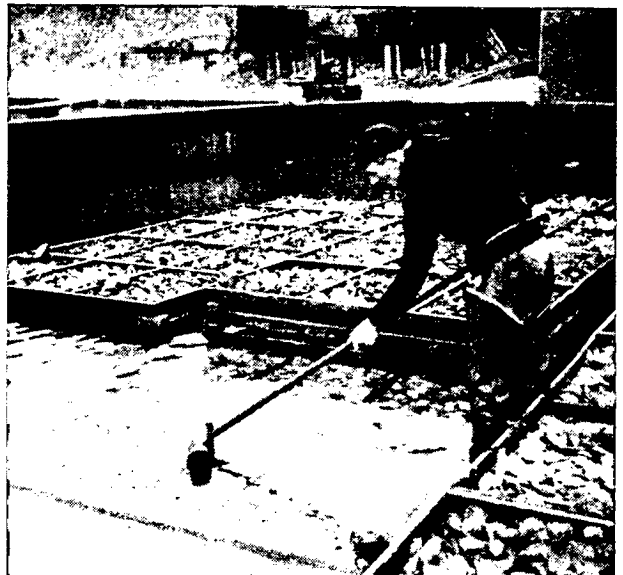
Oesters.

De Zeeuwse oestercultuur is wereldvermaard. Niet alleen is Zeeland met ruim 30 mln. consumptie-oesters per jaar, ter waarde van f. 7 mln. de tweede oesterproducent in Europa, maar qua mechanisatie en bestrijding van vijanden en ziekten is dit bedrijf het eerste in de gehele wereld. Yerseke is het grote centrum van de Zeeuwse oestercultuur,

maar ook te Tholen, Bergen op Zoom, Wemeldinge en Bruinisse zijn oesterbedrijven gevestigd.

Het oesterbroed kan niet, zoals het mosselzaad, van natuurlijke banken worden geoogst. De oesterkweker brengt op het juiste ogenblik daartoe geschikte voorwerpen, collecteurs genaamd, te water, waarop de rondzwemmende oesterlarven zich kunnen vasthechten. In Zeeland worden daartoe lege mosselschelpen, afkomstig van de mosselinleggerijen, en gekalkte dakpannen gebruikt. Wetenschappelijk onderzoek licht de kwekers in over het verloop van de broedval. De jonge oestertjes, in hun eerste winter nauwelijks 15 mm in diameter, moeten nog 4 à 5 jaar verder gekweekt worden voor het consumptie-oesters zijn. Vele malen gaan zij daarbij door de handen, want zoals in een bloementuin moet worden gewied, zo dient de oesterkweker zijn percelen en zijn oesters jaar op jaar grondig van „onkruid” te reinigen, wil zijn bedrijf rendabel kunnen zijn. Tenslotte brengen de moderne stalen kotters de oesters voor de laatste maal aan wal. Na wederom zorgvuldig van aangroei gereinigd te zijn, worden zij, goed gesorteerd, in oesterputten opgeslagen. De binnendijkse oester-

Het opslaan van consumptie-oesters in de binnenputten in het begin van de winter

putten zijn de natte pakhuizen van de kwekers, waaruit oesters te allen tijde, ongeacht de weersomstandigheden, kunnen worden verzonden naar de consumenten. Het oesterseizoen loopt van september tot mei met een hoogtepunt in de maand december.

Een rationele oestercultuur stelt zeer hoge eisen aan hydrografische en biologische omstandigheden. Aan deze eisen wordt hier te lande alleen in de kom van de Oosterschelde voldaan. Afsluiting van de Oosterschelde in het kader van het Deltaplan zal het huidige bedrijf te gronde richten. Een ernstige poging zal worden gewaagd om in een kunstmatig te scheppen bassin met andere methoden consumptie-oesters te kweken. Gehoopt wordt dat het vermaarde Zeeuwse oesterbedrijf niet voorgoed zal verdwijnen, maar dat het onder gewijzigde omstandigheden, op een economisch interessant peil, kan worden voortgezet.

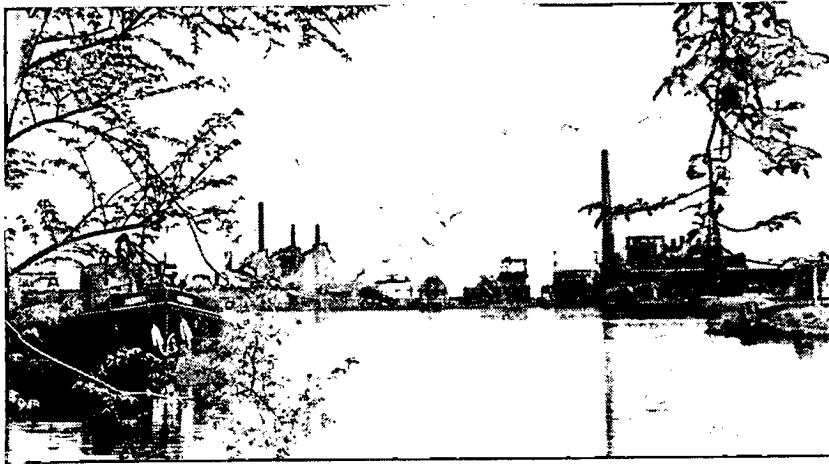
IJmuiden,

Prof. Dr. P. KORRINGA.

ZEEUWSCH-VLAANDEREN KANAALZONE

GROEIPOOL VAN DE NEDERLANDSE ECONOMIE

De streek van Terneuzen naar Gent vormt een bijzonder element in de Zeeuwse samenleving. Het is een zone met een grote diversiteit van industriële bedrijven. Ondanks de uiteenlopende produkten bestaat er een hechte samenwerking. De grote bedrijven zijn verenigd in de „Kring van Werkgevers in de Kanaalzone van Zeeuwsch-Vlaanderen”. In de kring worden de algemene belangen van het industrieel bedrijfsleven behartigd. Daarmee wordt ook het streekbelang gediend.

De kanaalzone heeft perspectief. Waarom? Er zijn vele redenen.

Het kanaal, dat wordt verbreed en verdiept tot een omvang als die van het Noordzeekanaal.

De Westerschelde, het zeer drukke internationale vaarwater, waarin het kanaal uitmondt.

De industrialisatiemogelijkheden op uitstekend geoutilleerde terreinen met aansluiting op diep vaarwater.

De woonomstandigheden, met vele goede voorzieningen, waaronder recreatieterreinen.

Het onderwijs, waaronder middelbare scholen, L.T.S.'en (met chemiciopleiding) en een U.T.S.

De arbeidsmarkt, aansluitend op België.

De ruime medewerking van de Rijksoverheid, die infrastructuurwerken uitvoert en faciliteiten verleent bij vestiging in Terneuzen.

Perspectief is er ook door de ligging van de kanaalzone, die van nature aansluit op ontwikkelingen als Benelux en E.E.G. Gent ligt op 25 km, Antwerpen op 50, Brussel op 70 en Rijsel op 90 km. Er heerst een internationale sfeer en er is al veel uitwisseling met België en Frankrijk, zakelijk en voor ontspanning.

Het bedrijfsleven werkt samen met de overheid aan de ontwikkeling van de streek. En dat is het meest wezenlijke element in de toekomstverwachting van de kanaalzone: de sfeer van activiteit van groeiende industrie, van vooruitgang. In die sfeer wordt wie zich vestigt gastvrij opgenomen. Hij kan rekenen op aansluiting bij een gezond bedrijfsleven. En op een unieke gelegenheid voor aanvoer van grondstoffen.

In de kanaalzone zijn bedrijven gevestigd op het gebied van:

chemie, met produkten als stikstofmeststoffen, zwavelzuur, pyrietas, ammoniak, super- en dubbelsuperfosfaat, fosfor- en salpeterzuur, teer, benzol, cokes en gas;

voedingsmiddelen, waaronder maïszetmeel, glucose, massé, dextrose, wit- en ruwsuiker, brood- en andere bloemsoorten;

veevoeders, waaronder pulpsoorten en melasse;

textiel, met wollen en halfwollen stoffen voor bovenkleding;

bouwmaterialen, voor wegen- en waterbouw, woning- en utiliteitsbouw;

scheepsbouw, voor zee- en riviervaart;

glas, waaronder spiegel- en veiligheidsglas;

transport, te land en te water;

handel, overslag, opslag en vemen.

De kanaalzone is in vele opzichten uw belangstelling waard

Zeeland als probleemgebied

Vooraf in het laatste decennium is duidelijk gebleken, dat de ontwikkeling van de Zeeuwse economie geremd wordt door enkele structurele moeilijkheden. Daardoor is het besef gegroeid, dat Zeeland een probleemgebied is. Het stemt evenwel tot voldoening, dat deze toestand niet langer lijdelijk wordt aanvaard, getuige de vele initiatieven, die in de laatste jaren zijn genomen om de fundamentele zwakheden weg te nemen. De Zeeuwse economie komt geleidelijk op een steviger voetstuk te rusten.

De vraag rijst hoe Zeeland in het verleden tot een probleemgebied kon worden. Slechte verbindingen, grenskwesties, te grote afzijdigheid van de Overheid en onvoldoende eigen initiatief hebben hier ongetwijfeld een rol gespeeld. Wij zullen evenwel niet langer stilstaan bij de diepere oorzaken van de economische stagnatie, maar wel bij het belangrijkste symptoom: de onbevredigende werkgelegenheidssituatie met het daaruit voortvloeiende traditionele vertrekoverschot.

Doordat de industrialisatie slechts langzaam vorderde, werden met name in de periode na de tweede wereldoorlog te weinig nieuwe arbeidsplaatsen gecreëerd. Anderzijds verminderde de werkgelegenheid in de agrarische sector met ongeveer 2 pCt. per jaar als gevolg van mechanisatie en andere factoren. Deze teleurstellende gang van zaken resulteerde in een aanzienlijk vertrekoverschot: 10.155 zielen in de periode 1950-1955 en 7.493 zielen in de periode 1955-1960. Aangezien het vooral jongeren waren, die vertrokken, trad een relatieve veroudering van de bevolking

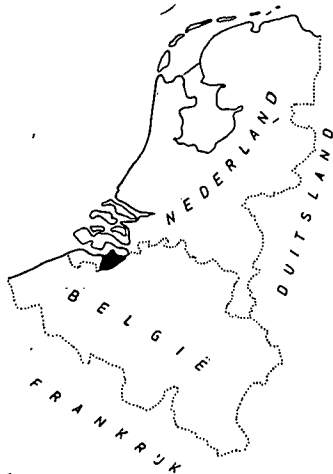
op. Als verdere consequenties van het langzame groeitempo kunnen worden genoemd: relatief hoge werkloosheid, omvangrijke pendel, tendentie naar overcapaciteit in de middenstandsector, onvoldoende ontplooiing van het maatschappelijke en culturele leven.

Het streven om Zeeland over het dode punt te helpen, kreeg een krachtige impuls toen in april 1959 Zeeland officieel door de Regering tot probleemgebied werd aangewezen. De Overheid verklaarde zich hiermede bereid om belangrijke financiële steun te verlenen bij het stimuleren van de economische ontwikkeling. In de praktijk komt dit op het volgende neer:

1. Er zijn vier ontwikkelingskernen aangewezen — Goes, Terneuzen, Sint Maartensdijk en Zierikzee — waarop de regeling „Bevordering Industrialisatie Ontwikkelingskernen” van toepassing is. Dit houdt in, dat onder bepaalde voorwaarden een grondprijzreductie en een premie worden toegekend voor industriële vestigingen en uitbreidingen in deze ontwikkelingskernen.

2. Zeeland zal een gedeelte ontvangen van de f. 190 mln., die de Regering voor een meerjaren-infrastructuurprogramma voor de probleemgebieden beschikbaar zal stellen. Hiervan zullen buiten de kernen voornamelijk het Sloehavengebied en de Kanaalzone profiteren.

3. Ook voor de verbetering van de sociaal-culturele infrastructuur zullen fondsen worden toegewezen. Door de uitbreiding van de voorzieningen in de sociaal-culturele sector zal een gunstiger woonklimaat in Zeeland ontstaan.

De negen samenwerkende gemeenten in Oost Zeeuwsch Vlaanderen Oost

Secretariaat Zoutestraat 37
tel. (01140) 29 62 te Hulst

OOST ZEEUWSCH VLAANDEREN OOST

op enige tientallen kilometers van

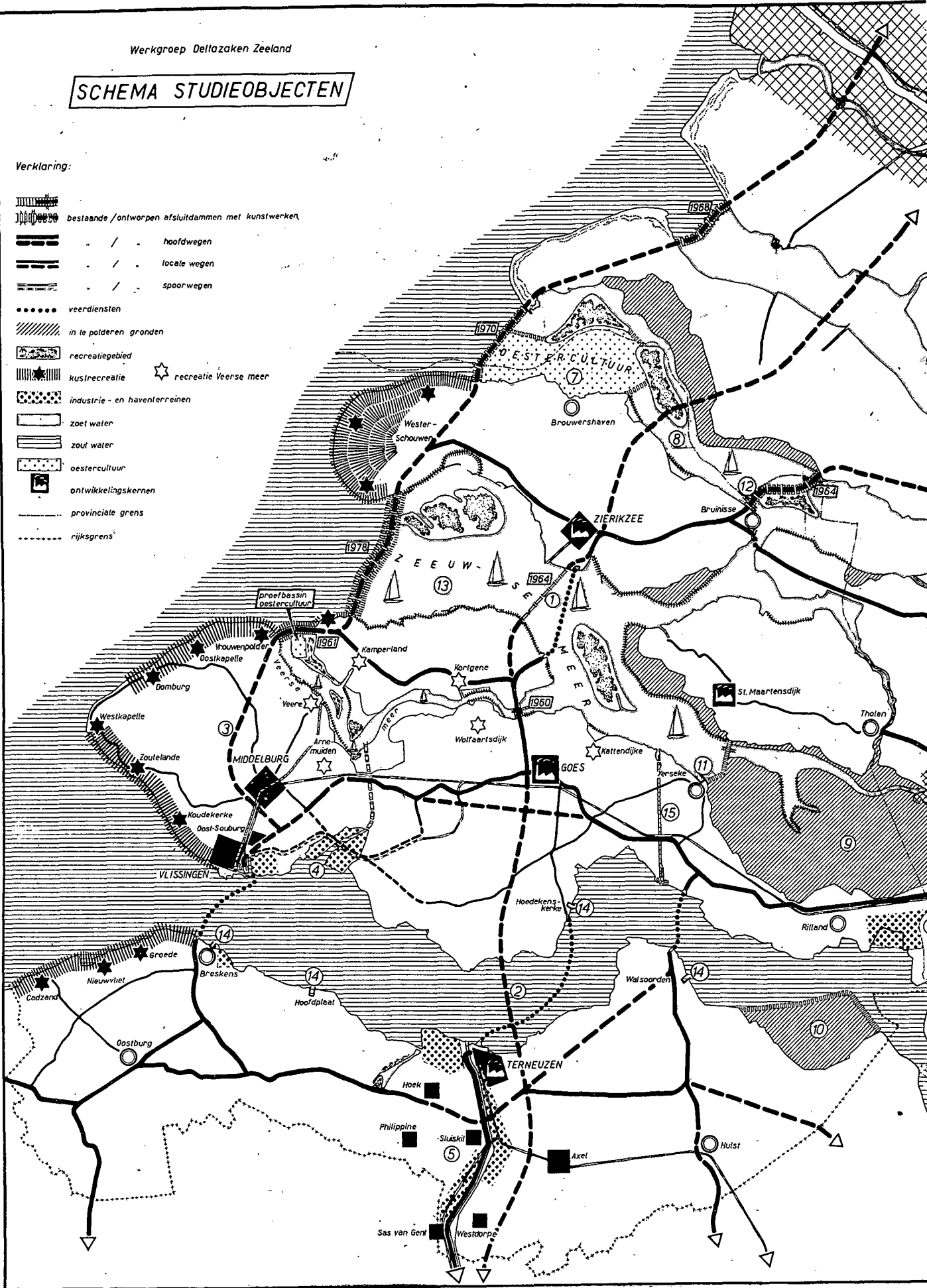
de agglomeratie **Antwerpen-Brussel**;
het kanaal van **Gent naar Terneuzen**;
de industriezone van **Noordwest-Frankrijk**.

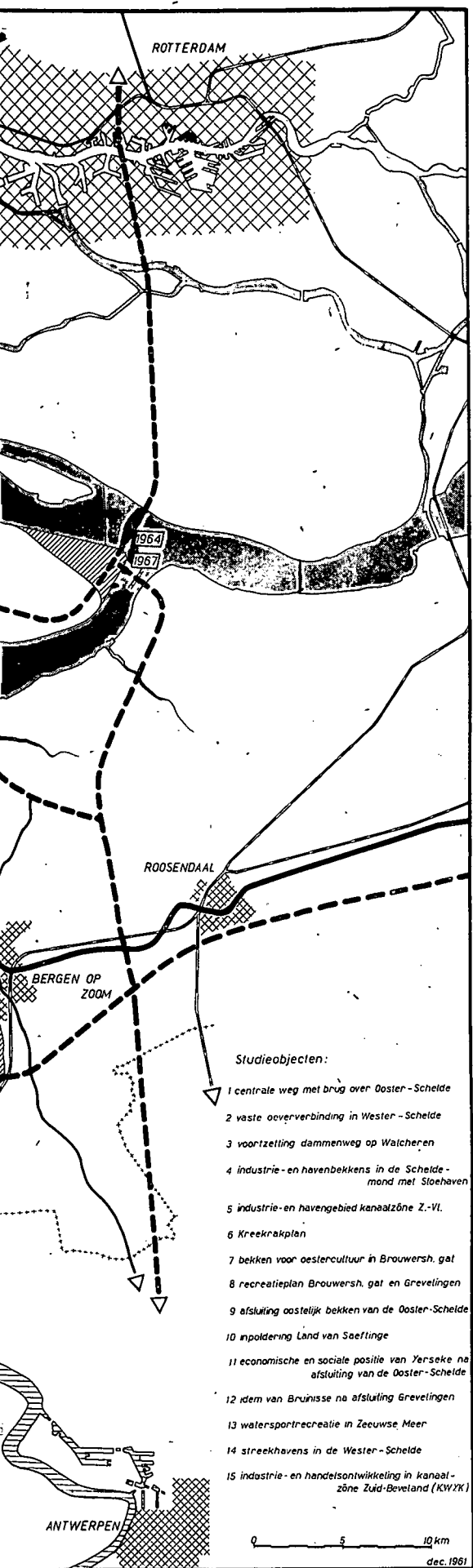
bijdt aan en bij de Westerschelde
ruimte in alle opzichten voor vestiging van industrieën

SCHEMA STUDIEOBJECTEN

Verklaring:

- bestaande /ontworpen afsluitdammen met kunstwerken
- hoofdwegen
- locale wegen
- spoorwegen
- veerdiensten
- in te polderen gronden
- recreatiegebied
- kustrecreatie
- recreatie Veerse meer
- industrie- en haventerreinen
- zoet water
- zout water
- oestercultuur
- ontwikkelingskernen
- provinciale grens
- rijksgrens

Dit is op zichzelf weer een belangrijke factor bij het aantrekken van nieuwe economische bedrijvigheid.

Door de financiële steun van het Rijk wordt dus in feite langs drie verschillende wegen het industriële klimaat verbeterd. Op deze wijze wordt een stevig fundament gelegd voor de provinciale, gemeentelijke en particuliere initiatieven.

De aanwijzing van vier ontwikkelingskernen en het bestaan van een relatief ruime arbeidsmarkt in grote delen van de provincie hebben er toe bijgedragen, dat in de laatste twee jaar een begin is gemaakt met de vestiging of uitbreiding van een twintigtal industriële bedrijven. Alleen deze bedrijven zullen reeds op korte termijn werkgelegenheid voor ongeveer 2.000 mannen doen ontstaan. Hier is sprake van een grote vooruitgang, want in de jaren vijftig werden in de industriële sector in totaal slechts ruim 1.000 nieuwe arbeidsplaatsen voor mannen gecreëerd.

Een en ander leidt tot wezenlijke veranderingen in de situatie op de arbeidsmarkt. In 1959 en 1960 bestond, ondanks tekorten op enkele deelmarkten, nog een relatief grote ruimte op de provinciale arbeidsmarkt, zoals blijkt uit het volgende overzicht:

Arbeidsmarkt

	(mannen, gemiddelden)	
	1959	1960
Beroepsbevolking	83.000	83.000
Bezette arbeidsplaatsen	79.900	79.520
Inkomende pendel	1.700	1.370
Uitgaande pendel	1.500	2.600
Geregistreerde arbeidsreserve	3.300	2.250

Gedurende 1961 is de geregistreerde arbeidsreserve verder teruggelopen. Het is mogelijk, dat een tijdelijke verkrapping zal ontstaan, wanneer straks de nieuwe industrieën op gang komen. Op langere termijn kan echter — vooral wanneer de economische perspectieven gunstig blijven — op een verruiming worden gerekend op grond van de volgende factoren:

1. De natuurlijke aanwas voegt jaarlijks ongeveer 1.100 mannen en 300 vrouwen aan het arbeidspotentieel toe. Daarnaast stoot de landbouw jaarlijks ongeveer 400 à 500 arbeidskrachten af.

2. Een verbetering van het woonklimaat en van de economische perspectieven zal de migratie-animo doen afnemen.

3. Een gedeelte van de uitgaande pendel kan aan de eigen streek worden gebonden.

4. Van de resterende geregistreerde werklozen kan nog een beperkt aantal in het productieproces worden opgenomen. Ook de verborgen werkloosheid biedt nog een klein reservoir.

5. In sommige gevallen kan kader en overig personeel van buiten de provincie worden aangetrokken. Gebleken is dat o.a. verschillende oud-Zeeuwen een interessante werkkring in Zeeland zouden willen aanvaarden.

Nu zich in Zeeland een gunstiger economisch en sociaal-cultureel klimaat aankondigt, zal de aantrekkingskracht van deze streek op de eigen bewoners en op de potentiële nieuwe bewoners toenemen. Dit houdt weer een stimulans in voor de verdere economische ontplooiing. Verschillende krachten werken dus thans samen om de cirkel van de economische stagnatie te doorbreken en een opwaartse beweging te ondersteunen.

Middelburg.

Drs. C. DE SCHIPPER.

Zeeland industrialiseert

Vanouds was de provincie Zeeland een agrarische provincie. De landbouw was veruit de belangrijkste bestaansbron waar zich het maatschappelijk verkeer vrijwel geheel op concentreerde. In de landbouw heeft Zeeland zeer opmerkelijke resultaten weten te bereiken. De opbrengsten in de landbouw waren groot, vaak zelfs groter dan in de nieuwe polders en de verworvenheden van wetenschap en onderzoek werden allerwege toegepast. De landbouw was een economisch gezonde bestaansbron, welke volgens de nieuwste inzichten werd uitgeoefend.

Daarnaast was er de nimmer aflatende strijd tegen de ervijand: het water. Steeds moest men erop bedacht zijn het reeds verworven gebied te behouden en veilig te stellen en zo mogelijk nieuw gebied te winnen.

Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat de bevolking de kenmerken van een dergelijke structuur duidelijk toonde. De Zeeuw was een volhardende doorzetter, die in gestage arbeid zijn doel wist te bereiken. Daarnaast maakte de gedwongen oplettendheid tegenover het water, dat men geestelijk actief bleef terwijl de noodzaak tot behoud van het reeds verworven gebied het intellect scherpte. De spreuk in het wapen van de provincie Zeeland en zegswijzen als: „Hardlopers zijn doodlopers” spreken in dit verband een duidelijke taal.

Ook de maatschappelijke organisatie vertoonde verschillende kenmerken van deze instelling. Wegen, havens en verdere outillage waren geheel ingesteld op de landbouw en de nijverheid vond hierin eveneens haar uitgangspunt. Men was ingesteld op het repareren van landbouwgerei e.d. en met het voortschrijden van de mechanisatie in de landbouw ontwikkelde de dorpsmederij zich tot een reparatiebedrijf van landbouwwerktuigen. Een enkele maal ontwikkelde een dergelijk bedrijf zich tot een industrie, bijv. een ploegenfabriek.

Een dergelijke maatschappij heeft niet de eigenschappen, welke nodig zijn voor een moderne industriële ontwikkeling. De wegen zijn bijv. niet ingesteld op een vlugge en gemakkelijke aan- en afvoer van industriële produkten, terwijl de mentaliteit het vermogen mist om snel te kunnen beslissen en zich op korte termijn te kunnen aanpassen aan de steeds wisselende omstandigheden.

Het is dan ook begrijpelijk, dat toen in Nederland de industrialisatie op gang kwam de provincie Zeeland in deze ontwikkeling niet voorop ging.

Wel had zich in het verleden een aantal industriële ondernemingen in Zeeland gevestigd. In het jaar 1875 was in Vlissingen de N.V. Kon. Mij „De Schelde” in bedrijf gekomen, terwijl zich in de periode 1900 - 1930 in de Kanaalzone van Zeeuwsch-Vlaanderen een aantal zware industrieën gevestigd had, zoals bijv. de N.V. Nieuwe Nederlandse Maatschappij tot vervaardigen van spiegelglas, glazen voorwerpen en chemische produkten (1904), de Association Coopérative Zélandaise de Carbonisation G.A. (1911), de N.V. Terneuzense Scheepsbouw Maatschappij (1924) en de Compagnie Néerlandaise de l'Azote N.V. (1929). Het betrof hier echter a.h.w. één eenmalige injectie zonder secundaire effecten.

In de jaren 1930-1955 was de industriële ontwikkeling uiterst gering. Met uitzondering van een aantal „contingenteringsbedrijven”, hoofdzakelijk textielbedrijven, welke zich langs de Belgische grens vestigden als gevolg van de Crisisinvoerwet 1931 kwamen er vrijwel geen nieuwe vestigingen tot stand.

Zeeland was dus een sterk agrarische provincie met enkele belangrijke industriële nederzettingen, welke niet in staat bleken de verdere industriële ontwikkeling op gang te brengen. Dit in tegenstelling tot hetgeen wij thans menen te moeten constateren nu het vertrouwen in de verdere ontwikkeling veel groter is geworden en het gehele gebied min of meer in beweging is gekomen.

Er kan een aantal symptomen worden genoemd, welke erop wijzen, dat zich een dergelijke verandering heeft ingezet. De bombardementen en de inundaties en de daarmee gepaard gaande evacuaties in de oorlogsjaren 1940-1945 hadden reeds een breuk veroorzaakt in de tot nu toe min of meer traditionele ontwikkelingsgang en de watersnoodramp in 1953 met de vele zeer ernstige gevolgen heeft deze breuk doorgetrokken. Toch komt het ons niet juist voor deze rampen alleen als oorzaak van de veranderingen aan te merken. Veeleer hebben deze breuken de reeds in gang zijnde verandering sterk versneld.

De landbouw met de aan de seizoenen gebonden werkzaamheden veroorzaakt sterke toppen in de vraag naar arbeidskrachten. In sommige perioden is de vraag naar arbeidskrachten groot, terwijl er in andere seizoenen een sterke werkloosheid bestaat als gevolg van het feit, dat de landbouw de mensen geen werk kan verschaffen, hetgeen men steeds meer als een sociaal euvel ging beschouwen, waartegen maatregelen geboden waren.

De landbouw schept geen toeneming van werkgelegenheid. Integendeel. Door de steeds verder gaande mechanisatie worden er voortdurend werkkrachten uit de landbouw gestoten, waarvoor geen werk kan worden gevonden. Het gevolg hiervan is, dat velen in het eigen gebied geen werk meer kunnen vinden en moeten trachten elders een bestaan op te bouwen. Zeeland was daardoor een sterk expulsiegebied geworden, waar de bevolking vrijwel stationair bleef en waar de opbouw van de bevolking steeds meer de specifieke kenmerken van een dergelijk gebied ging vertonen zoals een relatieve veroudering van de bevolking enz.

Daarnaast kreeg men steeds meer begrip voor de betekenis van de ontwikkeling van de industrie waardoor de scherpe tegenstellingen tussen landbouw en nijverheid, zoals deze o.a. steeds weer naar voren kwamen bij de onttekening van landbouwgronden voor niet-agrarische doeleinden, sterk in betekenis afnamen.

Tenslotte opende het Deltaplan en de daaraan verbonden neveneffecten de gelegenheid de verschillende delen van de provincie dichter bijeen te brengen, o.a. omdat het mogelijk werd de zo zeer ontbeerde noord-zuid-verbindingen te verwezenlijken. Bovendien kwam door dit alles de provincie Zeeland meer en meer in de publiciteit, waardoor o.a. bij ondernemers buiten Zeeland meer be-

grip ontstond voor de mogelijkheden, welke deze provincie kon bieden en waarbij ook de psychologische handicap van de idee, dat Zeeland „zo achteraf lag” sterk in betekenis verminderde.

Door dit alles ontstond in de loop der jaren in de provincie Zeeland een bescheiden industriële aanzet, welke een sterke psychologische impuls kreeg door de regeringsmaatregelen op het gebied van de industrie-ontwikkeling.

Ondanks het feit, dat reeds lang van verschillende kanten was gewezen op de zeer moeilijke positie van Zeeland werd eerst in het jaar 1959 de provincie Zeeland tot een gebied verklaard, waarvoor bijzondere steunmaatregelen van kracht zouden worden.

In dat jaar werd de provincie Zeeland tot probleemgebied verklaard en werden er vier ontwikkelingskernen (Goes, Terneuzen, Zierikzee en Sint Maartensdijk) aangegeven, waar op grond van de Premie- en Prijsreductieregeling Bevordering Industrialisatie Ontwikkelingskernen zich vestigende of uitbreidende ondernemingen financiële steun zouden ontvangen bij de verwezenlijking van hun plannen.

In vele gevallen waren deze financiële faciliteiten een voldoende steun om een mogelijke aarzeling te overwinnen. Reeds in het najaar 1959 konden de eerste vestigingen, welke plaats vonden mede dank zij deze regeling worden geboekt en dit ondanks het feit, dat op tal van punten nog verschillende moeilijkheden moesten worden overwonnen.

In andere delen van ons land waren namelijk reeds gedurende langere tijd regelingen tot ontwikkeling van de industrie van kracht geweest zodat hier reeds op tal van punten maatregelen waren genomen, o.a. in de sector, welke men is gaan aanduiden met de benaming „infrastructuur”. In de provincie Zeeland bestond in deze sector een zekere achterstand en moest met de verbetering nog een aanvang worden gemaakt. Bovendien moest op verschillende punten eerst nog worden afgewacht hoe verschillende problemen (w.o. vele waterstaatkundige) zouden worden opgelost alvorens een aanvang met de verbete-

ringen kon worden gemaakt. Zo kon bijv. rond Terneuzen met verschillende werken in deze sector eerst een aanvang worden gemaakt nadat de beslissing was gevallen ten aanzien van de uit te voeren werken aan het Kanaal Terneuzen-Gent.

In de loop van de twee jaren, welke inmiddels zijn verstreken na het van kracht worden van deze regeling zijn thans in de provincie 13 premietoezeggingen verleend, terwijl momenteel nog 3 aanvragen in behandeling zijn. Op korte termijn zal hierdoor werkgelegenheid worden geboden aan circa. 1.600 mannelijke arbeidskrachten, ongeacht een verdere ontwikkeling in latere jaren.

Gestimuleerd door de ontwikkeling in de ontwikkelingskernen en het gunstige economische getij zijn ook buiten de ontwikkelingskernen de economische activiteiten sterk toegenomen. In vele gevallen kiest een ondernemer voor de verwezenlijking van zijn plannen welbewust een vestigingsplaats, welke niet is aangewezen als ontwikkelingskern omdat deze hem speciale voordelen biedt, terwijl in andere gevallen de kosten van verplaatsing van een bedrijf dermate hoog zijn, dat de ondernemer een uitbreiding ter plaatse verkiest boven verplaatsing naar een ontwikkelingskern.

Het moge dan waar zijn dat de aanwijzing van een gemeente tot ontwikkelingskern een zekere discriminatie inhoudt ten opzichte van het omliggende gebied, maar anderzijds is het even zeer waar, dat de ontwikkeling in een ontwikkelingskern op haar beurt neveneffecten oproept, welke in vele gevallen leidt tot nieuwe activiteiten buiten deze ontwikkelingskernen.

Was tot voor kort de provincie Zeeland een provincie, welke een zuiver agrarisch karakter had, thans kunnen wij zeggen, dat naast de grote economische betekenis van de landbouw voor dit gebied de ontwikkeling van de industrie steeds belangrijker wordt, waardoor voor diverse problemen, zoals bijv. het vraagstuk van de seizoenwerkloosheid, en de afvloeiing van arbeidskrachten, wellicht een oplossing mogelijk wordt.

Middelburg.

Drs. G. J. BAARS PUL.

met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. S-p-r-e-i-d-i-n-g over ca. 200 fondsen beperkt het risico. Bovendien bestaat goede kans, dat Uw bezit in waarde vermeerdert.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

Verkeer en vervoer in Zeeland

Het verkeer en de Zeeuwse economie.

Tussen verkeer en regionale economische ontwikkeling bestaat een nauw verband. De geografische spreiding van bestaansbronnen en welvaart is voor een belangrijk deel afhankelijk van de verkeersmogelijkheden. Het verkeer vormt, naar een bekende term van Voigt, een „Gestaltungsfaktor” voor het niveau van het regionaal-economisch evenwicht.

In de geschiedenis van Zeeland is het genoemde verband op duidelijke wijze naar voren gekomen. Zowel de grote bloei van de provincie in de 17de eeuw als het latere verval vonden een oorzaak in de ontwikkeling van de verkeersmiddelen. De huidige groeiententies kunnen evenmin los worden gezien van deze ontwikkeling en van de verbetering der verbindingen. Het ligt voor de hand, dat de geografische verbrokkeling van het gewest de invloed van het verkeer een extra accent heeft gegeven.

Dit betekent natuurlijk niet, dat de verkeersmogelijkheden een volledige verklaring vormen voor vroegere groei en bloei van Zeeland. Omvang en intensiteit van economische initiatieven en de opkomst van industriële produktie waren daarnaast essentiële factoren. Ook is de geografische gesteldheid, leidend tot isolement en kleine bevolkingsaantallen, van betekenis geweest, maar de invloed hiervan is toch weer mede bepaald door de moeilijke verbindingen voor landverkeer. De opkomst van dit landverkeer heeft Zeeland grotendeels buiten de vervoersstromen geplaatst.

Verbonden met verkeer en vervoer is ook een andere factor geweest, die belemmerend heeft gewerkt op de ontwikkeling van de Zeeuwse economie, namelijk de grenspositie. De ligging aan de landsgrens en het volkenrechtelijk servituut dat op de belangrijke waterwegen van de provincie (Westerschelde en Kanaal door Zuid-Beveland) rust hebben ertoe geleid, dat Zeeland onvoldoende heeft kunnen profiteren van de belangrijke vervoersstromen te water die in zijn territorium zijn blijven bestaan. Dat naast de grensproblemen, waarop elders in dit nummer dieper wordt ingegaan, andere elementen een rol hebben gespeeld, is juist in dit verband overigens wel duidelijk. Typerend voor de betekenis van de verkeersfactoren is, dat de nieuwe tendenties tot vergroting van de zeeschepen aanleiding geven de voor zeehavenactiviteiten uiterst geschikte Zeeuwse vestigingsgebieden aan de Westerschelde tot ontwikkeling te brengen.

Het vervoer.

Door de geografische situatie neemt niet alleen bij het vervoer langs Zeeland, maar ook bij dat van en naar dit gewest, de scheepvaart een belangrijke plaats in. Van het interlokale beroepsgoederenvervoer wordt rond 40 pCt. van het gewicht per schip vervoerd, tegen circa 25 pCt. in Nederland als geheel. Weliswaar is het eigen vervoer te water minder sterk ontwikkeld, maar in het algemeen gesproken is het binnenschip, naar verhouding, in Zeeland een belangrijk transportmiddel voor vrachtvervoer. Toch domineert het wegvervoer; het is zelfs in totaal in Zeeland van nauwelijks minder betekenis dan voor het gehele land.

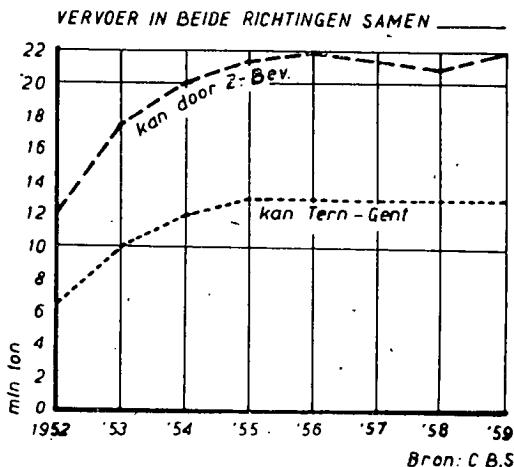
Daarentegen is het vrachtvervoer per spoor in omvang achtergebleven, om, gezien de outillage, begrijpelijke redenen. Voor het railverkeer heeft de verbrokkeling en de ligging aan de landsgrens de grootste belemmering betekend.

In de onderlinge verhoudingen tussen de transportmiddelen komt mede de aard van de te vervoeren produkten naar voren. Daar agrarische produkten en bouwmaterialen in Zeeland de hoofdzaak vormen, kan het massavervoer per binnenschip zich relatief sterk ontplooiën. Hier treedt dus het omgekeerde verband tussen vervoer en economische structuur naar voren. Dit verband komt in Zeeland ook sterk tot uiting in de resultaten van de vervoersbedrijven. Een onderzoek naar de positie van het beroepsgoederenvervoer over de weg in de provincie heeft aangetoond, dat de economische structuur leidt tot vraagshommelingen, die buiten de perioden van topbehoefte tot onderbezetting en prijsdaling leiden¹⁾. Ook de andere specifieke Zeeuwse factoren, zoals de moeilijke verbindingen en de daaruit voortvloeiende geringe omvang van het afzetgebied, beïnvloeden het wegvervoer ongunstig. Nader onderzoek zou moeten aantonen of in de andere vervoers-

¹⁾ Zie voor dit onderzoek de E.T.I.-publikatie: „Het beroepsgoederenvervoer over de weg in de provincie Zeeland” en een artikel hierover in „E.-S.B.” van 14 juni 1961.

Zeeuwse kanalen

Zeeland kent twee zeer drukke kanalen met grote capaciteit. Dit blijkt uit onderstaande grafiek. De laatste jaren is de verkeersomvang stabiel gebleven.

Nu het Kanaal van Terneuzen naar Gent wordt verbreed en verdiept, zodat schepen van 50.000 in plaats van 10.000 ton het kunnen bevaren, zal de drukte op dit kanaal nog aanzienlijk toenemen.

takken gelijke invloeden een rol spelen. Zeker is wel, dat ook het bestaande spoorwegaapparaat een grotere vervoersbehoefte zou kunnen verwerken ²⁾.

Ook het personenvervoer verkeert in Zeeland in een moeilijke positie. De eilandenstructuur (die ertoe leidt dat het „personenvervoer te water” nog van belang is!) maakt het, naast de geringe bevolkingsdichtheid, moeilijk tot een voldoende frequent en rendabel openbaar personenvervoer te geraken. Voor het busvervoer liggen door de veerdienst en de enkele spoorweg in midden-Zeeland de dienstregelingsproblemen voor de hand. Anderzijds leidt de geringe bezetting van de autobussen ten plattelande (in 1959 bedroeg het aantal reizigers per rit in Zeeland ruim 18 tegen bijna 34 in Nederland) tot een geringe frequentie van de lijndiensten die tot misnoegen leidt en het eigen vervoer met personenauto's en bromfietsen stimuleert.

De toekomst.

Dit alles maakt duidelijk, dat Zeeland voor verkeer en vervoer „probleemgebied” is door dezelfde oorzaken die tot de aanwijzing als probleemgebied voor het regionale industrialisatiebeleid aanleiding hebben gegeven. De te verwachten economische expansie van de provincie op het gebied van industrie, handel, toerisme en tuinbouw zal de omvang en de aard van de vervoersbehoefte gunstig beïnvloeden. In de toekomst kan dan ook een sterke stijging van de vraag naar vervoer worden verwacht.

Dat deze toeneming in het bijzonder het wegvervoer zal betreffen is mede het gevolg van de komende verbetering der verbindingen. Daartoe leidt de afsluiting van de zeegaten. Deze afsluiting, met name die van de Oosterschelde, zal echter nog geruime tijd (volgens het tijdschema nog 17 jaar) in beslag nemen. Het is dus begrijpelijk, dat het georganiseerde wegvervoerswezen in Zeeland sterk aandringt op uitvoering van de door het provinciaal bestuur geëntameerde Oosterscheldebrug. Ook andere verbindingen vragen de aandacht, zoals die over de Westerschelde, de overbezette tweebanige Rijksweg door midden-Zeeland en enkele grensverbindingen in Zeeuwsch-Vlaanderen. Meer in het algemeen is trouwens liberalisering van het vervoer over de grens voor zeens liberaliserend als Zeeuwsch-Vlaanderen van grote betekenis.

Economische expansie en betere verbindingen zullen dus de positie van de vervoersbedrijfstaking verbeteren. Een deel van de mogelijke economische ontwikkeling kan trouwens tot het vervoer zelf worden gerekend, namelijk in zoverre het gaat om havenactiviteiten. Plaatsen als Vlissingen, Terneuzen en Hansweert liggen hiervoor bijzonder gunstig. Op beperkte schaal heeft deze ligging al effect gehad; zij heeft onder andere geleid tot een omvangrijke export van agrarische produkten vanuit Zeeland. Ook overigens zal het gebruik maken van de gunstiger kansen van de vervoers zelf activiteit en ondernemerschap vragen; in het verleden heeft het hieraan wel eens ontbroken. De Zeeuwse wegvervoerders zullen in toenemende mate concurrentie van buiten hun streek gaan ondervinden. In ieder geval zal de toekomst voor het vervoer in Zeeland meer mogelijkheden bieden dan in het verleden aanwezig waren.

Middelburg.

Dr. C. DE GALAN.

²⁾ Over de positie en de perspectieven van de spoorwegen in Zeeland is in dit nummer een afzonderlijk artikel opgenomen.

KWYK

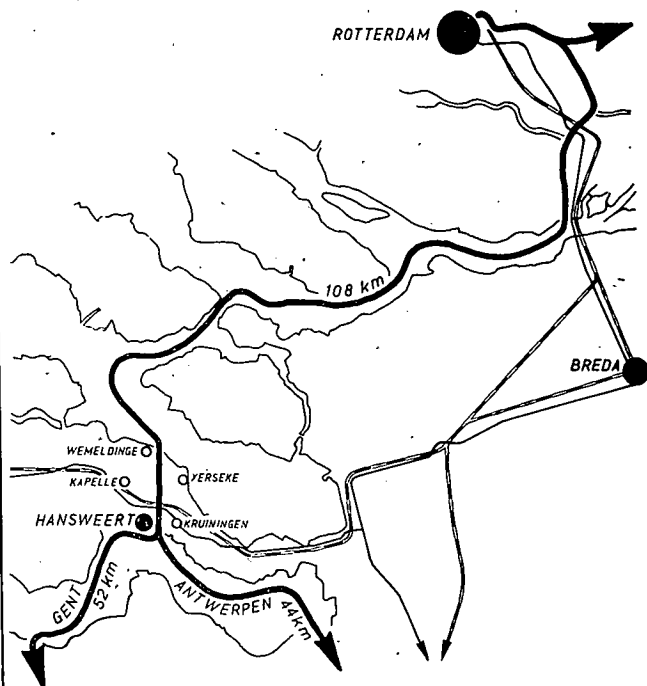
Langs het kanaal door Zuid-Beveland liggen 4 gemeenten

KAPELLE fruitcentrum

WEMELDINGE havenplaats

YERSEKE middelpunt van oester- en mosselcultuur

KRUININGEN (Hansweert) havenplaats

Deze gemeenten met hun 18.000 inwoners begrijpen dat het kernbegrip van deze tijd is: **samenwerking**. Onder de symbolische naam **K W Y K** brengen zij hun streek tot ontplooiing.

Het kanaal

waarvoor het bindende element. Een bijzonder druk kanaal waarover jaarlijks 80.000 binnenschepen (45 mln. ton) en 1.000 zeeschepen (300.000 BRT) passeren. Het is de centrale as tussen Holland en het Ruhrgebied enerzijds, Antwerpen, Terneuzen en Gent anderzijds.

Ook de verbindingen te land zijn uitstekend, de afstanden gering.

In de kanaalstreek wordt vakwerk geleverd.

Daarom ligt hier een unieke vestigingsplaats voor overstagbedrijven en industrie. De gevestigde ondernemers weten dat. De 425 m loswal worden druk gebruikt; er is een omvangrijke agrarische export opgebouwd; de bloeiende fruitteelt vormt de basis voor conserveerindustrie, zoals ook de mosselen; ook andere industriële bedrijven groeien.

Maar de mogelijkheden zijn groter. Op het programma staan onder andere nieuwe havens.

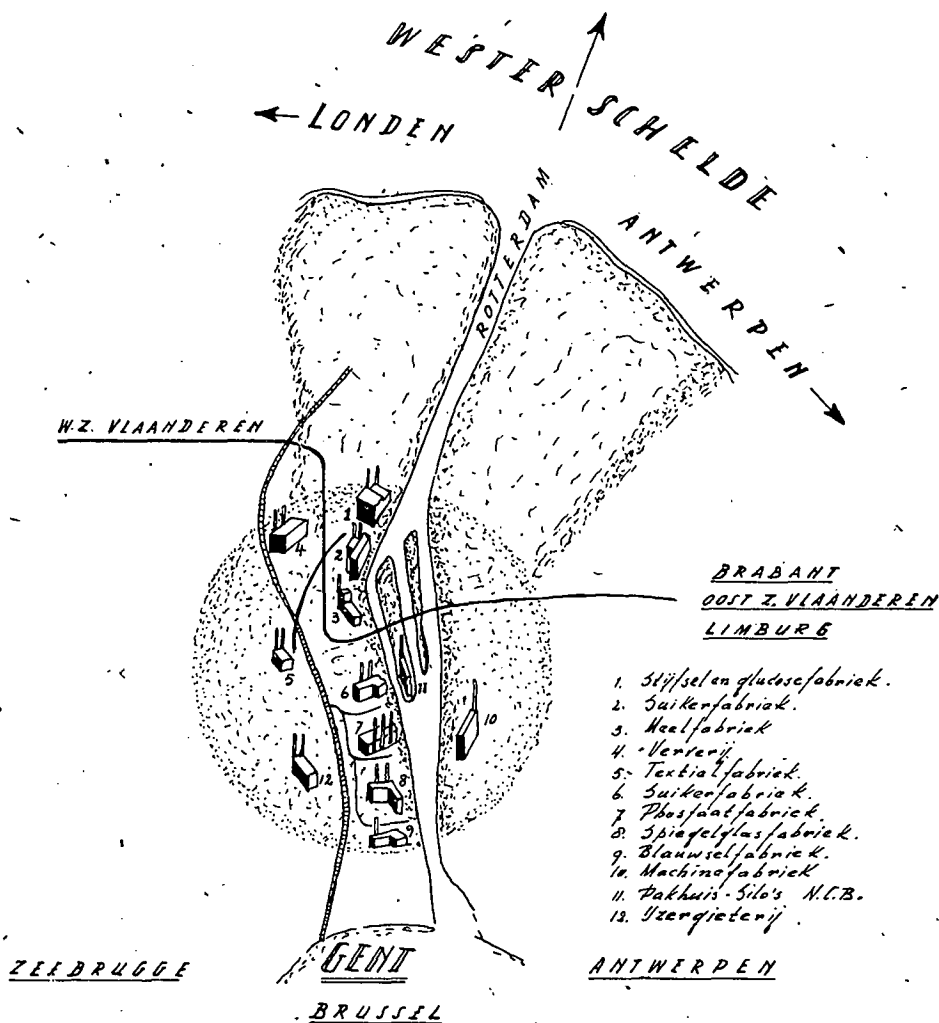
De kanaalstreek bouwt aan zijn toekomst

SAS VAN GENT

de meest geïndustrialiseerde gemeente
van Zeeuwsch-Vlaanderen

- GUNSTIG INDUSTRIEEL KLIMAAT
- GOEDE WATER- EN SPOORVERBINDINGEN

SAS VAN GENT

Inlichtingen:

**GEMEENTEHUIS
SAS VAN GENT**

Westkade 89
Tel. (01158) 351

De spoorwegen

in Zeeland

De in 1872 geopende „Zeeuwse lijn” verzorgt de onderlinge verbinding van de belangrijkste plaatsen op Walcheren en Zuid-Beveland en de verbinding van deze plaatsen met de overige delen van Nederland. Daarnaast is de lijn van belang voor het verkeer met Zeeuwsch-Vlaanderen via de aansluitende veerdiensten Vlissingen-Breskens, (Goes-) Hoedekenskerke-Terneuzen en Kruiningen-Perk-polder. Ten dienste van het goederenvervoer zijn er bovendien de lijnen Terneuzen-Sas van Gent/Hulst en Goes-Hoedekenskerke-'s-Heer Arendskerke.

De excentrische ligging van Zeeland weerspiegelt zich in de structuur van het reizigersvervoer, die gekenmerkt wordt door het grote aandeel van het vervoer binnen de provincie in het totale vervoer, nl. ruim 60 pCt. In het onderlinge verkeer nemen de relaties Middelburg-Goes en Vlissingen-Goes de belangrijkste plaats in. Het vervoer naar de andere provincies richt zich vooral op westelijk Noordbrabant (bijna 15 pCt. van het totale vervoer) en op de personenverkeersgebieden Rotterdam, 's-Gravenhage en Amsterdam (eveneens bijna 15 pCt. van het totaal).

In de periode 1950-1960 nam het op de „Zeeuwse lijn” vervoerde aantal reizigers toe van 1,1 mln. tot bijna 2 mln., d.i. met ruim 80 pCt. De omvang van dit reizigersverkeer is echter betrekkelijk gering in verhouding tot het totale binnenlandse reizigersvervoer per trein. Het aandeel gaat de 1 pCt. slechts nauwelijks te boven.

De treindienst, die de reizigers wordt geboden, is zo goed mogelijk aangepast aan de structuur van het Zeeuwse vervoer, en bestaat uit een, naar het westen des lands doorgaande, uur-stopdienst. Een aantal sneltreinen is hieraan toegevoegd.

De ontwikkeling van het goederenvervoer op het Zeeuwse spoorweginet blijkt uit het feit, dat de uit Zeeland verzonden tonnage in de afgelopen 10 jaar met 23 pCt. is gestegen. Hét aantal aangevoerde tonnen onderging in deze periode een lichte daling, nl. 4 pCt. Bij het vertrekkend vervoer nemen de agrarische produkten verreweg de grootste plaats in. In Zeeuwsch-Vlaanderen is het vervoer van cokes naar België zeer aanzienlijk. Een belangrijk deel van de aangevoerde goederen wordt gevormd door de kolen.

Met de bestaande outillage kan het vervoer bevredigend worden afgewikkeld. Of dit in de toekomst ook het geval zal zijn, is afhankelijk van de verdere groei van de bevolking en van de ontwikkeling van de industrie. Hierbij is het van belang, dat de excentrische ligging van Zeeland ten dele zal verdwijnen door de uitvoering van de Delta-werken en door het geleidelijk verminderen van de betekenis van de nationale grenzen binnen de E.E.G.

De spectaculaire verkortingen, die na voltooiing van de afsluiting van de zeegaten voor het verkeer met westelijk Nederland zullen optreden, zullen zonder twijfel de omvang van het verkeer over de bestaande verbindingen beïnvloeden. Voorshands is er op grond van de te verwachten verkeersspanning nog geen aanleiding de aanleg van een nieuwe spoorlijn van Walcheren over de dammen in de richting Rotterdam te overwegen.

Het geleidelijk wegvallen van de landsgrenzen en de daarmee gepaard gaande verdere specialisatie van de

Europese industrie zal resulteren in een grotere omvang van de goederenruil. Een grotere hoeveelheid goederen zal over een langere afstand moeten worden vervoerd. Als Zeeland van deze ontwikkeling en van de verbeterde ligging profijt zal willen trekken, dienen voor een verdere groei van de industrie voorzieningen te worden getroffen op het gebied van de infrastructuur van het verkeer. Wat de spoorwegen betreft bestaan er plannen voor Goes, waar het nieuwe industrieterrein via een stamlijn op het bestaande net zal worden aangesloten.

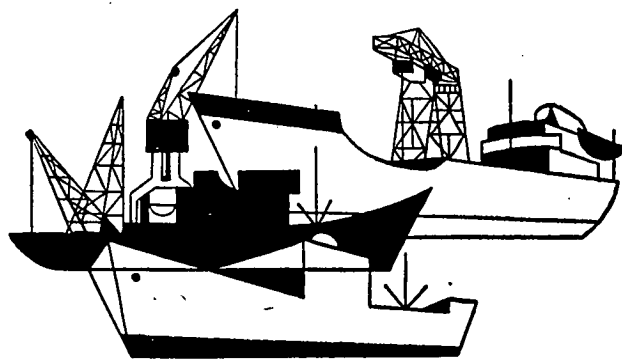
Perspectieven voor een verder gaande industrialisatie bestaan daarnaast in Zeeuwsch-Vlaanderen, met name wat de plannen betreft voor de verbreding van het kanaal Terneuzen-Gent. De uitvoering van deze plannen biedt ruime industrialisatiemogelijkheden. Nieuw te vestigen industrieën zullen zonder bezwaar op de vrijwel parallel met het kanaal lopende spoorlijn kunnen worden aangesloten.

Een veelomvattend project voor uitbreiding van bestaande en vestiging van nieuwe industrie is tenslotte de afdamming van het Sloe en het op deze plaats aanleggen van havens en industrieterreinen. De ligging aan diep buitenwater verzekert een ideale vestigingsplaats, die echter van verbindingen met het achterland zal moeten worden voorzien. In dit plan is daarom de aanleg van een spoorweg van Vlissingen over de Sloedam naar de goederenringlijn op Zuid-Beveland opgenomen. Van deze stamlijn zullen de benodigde sporen naar het havengebied kunnen aftakken. De spoorweg heeft hier in de toekomst goede kansen door de relatief lange vervoersafstanden tot andere binnenlandse en buitenlandse industriegebieden.

Utrecht.

Drs. J. H. TEN THIJJE.

(advertentie)

**N.V. CORNS. SWARTTOUW'S
STUWADOORS MAATSCHAPPIJ**

ROTTERDAM

AMSTERDAM-ANTWERPEN-GENT

MOMBASA-DAR ES SALAAM-TANGA-MTWARA

Zeehavens in Zeeland

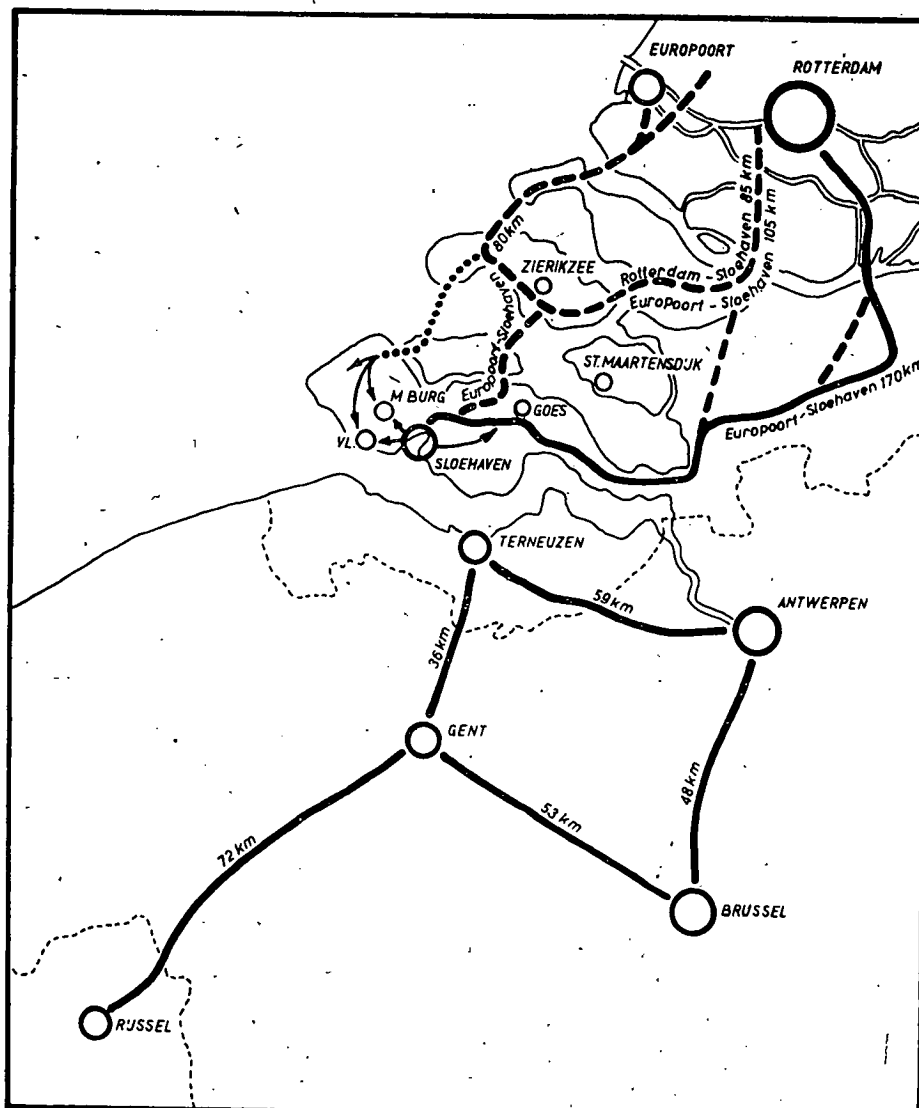
De Westerschelde is te beschouwen als een „tweede Nieuwe Waterweg”, door de natuur gegeven; door de Nederlanders nog nauwelijks uitgebuit. De haven van Vlissingen, hoeveel bedrijvigheid zij ook heeft geschapen, heeft niet de continue expansie gebracht die men had verwacht bij de aanleg in 1874 en de uitbreiding in 1931. Ook de uitbreiding van de activiteiten in de haven van Terneuzen is beneden de verwachtingen gebleven. Sedert 1875 heeft zich in Vlissingen — na de Kon. Mij. De Schelde — geen groot industrieel bedrijf meer gevestigd. Hetzelfde geldt voor de kanaalstreek achter Terneuzen, waar zich in 1929 de laatste grote vestiging voordeed, de Compagnie Néerlandaise de l'Azote. Hansweert tenslotte zou een knooppunt van coaster- en binnenscheepvaart kunnen zijn; van blijvende groei voorbij een zeker punt is echter geen sprake. De oorzaken van deze stagnaties zijn gelegen in de geringe belangstelling van de zijde van Overheid en bedrijfsleven; er is een drempel waarover de expansie niet heen komt zonder zekere impulsen.

Enige jaren geleden is daarin verandering gekomen. De Minister van Economische Zaken schrijft in de Zesde Industrialisatienota de volgende „considerans”:

„Gelet op de ontwikkelingen, die in de komende decennia met name aan de Nieuwe Waterweg en aan het Noordzeekanaal te verwachten zijn, is het in de eerste plaats gewenst om uit te zien naar andere vestigingsmogelijkheden voor aan het zeeverkeer gebonden industrieën. Het gaat hier om een vraagstuk van nationaal belang, waarbij in principe al onze kust-provincies betrokken zijn en waarbij enige gebieden met name mogen worden genoemd. De ondergetekende denkt hierbij het eerst aan de invloed, die zal uitgaan van het Deltaplan, dat in zijn verwezenlijking als het ware een brug zal slaan tussen het gebied van de Nieuwe Waterweg en de Westerschelde. De streken langs laatstgenoemde internationale vaarweg zullen immers onmiddellijke verbindingen krijgen met het zuidelijke industriebekken van de Randstad Holland en daardoor betrokken kunnen worden bij de ontwikkeling in dat gebied. Het stemt daarom tot voldoening, dat mede op instigatie van de provincie Zeeland de mogelijkheden die het Sloepplan biedt, in onderzoek zijn genomen....”

In de Zevende Industrialisatienota wordt de Sloehaven gerekend tot „enkele bijzondere projecten die van uitzonderlijke betekenis voor de industriële ontwikkeling zijn”. Deze Sloehaven wordt momenteel aangelegd en zal binnen luttele jaren gereed zijn. De Kon. Mij. De Schelde vestigt er een bouw- en reparatiewerf, onder andere voor zeer grote schepen. Voor het overige is er reële belangstelling voor andere vestigingen. Er zal ongetwijfeld een relatie groeien met de havencomplexen van Rotterdam en Antwerpen; de gunstige ligging dichtbij de Noordzee is evident. De kosten van aanleg beslaan weinige tientallen miljoenen, omdat het Sloe om redenen van veiligheid toch moet worden afgedamd en omdat openbare werken als wegen, spoorwegen en waterwegen tegen relatief geringe kosten kunnen worden aangelegd. Gezien de zeer hoge kosten van — overigens allernoodzakelijkste — projecten als Europoort biedt de Sloehaven nationaal belangrijke vestigingsmogelijkheden voor bedrijven die in Europoort en andere havens beneden de hoge selectiecriteria vallen. Voorlopig komt er reeds 700 ha beschikbaar, gelegen aan vaarwater voor geladen schepen van 45.000 ton deadweight.

Veel van het hierboven vermelde geldt ook voor het kanaal Gent-Terneuzen dat in de komende zeven jaar geschikt wordt gemaakt voor schepen van 50.000 ton deadweight; thans is de capaciteit 10.000 ton. Deze werken worden in de eerste plaats voor de haven van Gent uit-

gevoerd; België betaalt dan ook 80 pCt. van de kosten op Nederlands gebied. Voor Nederlandse rekening komt ongeveer f. 30 mln. Teneinde de werken ook aan de Nederlandse economie ten goede te doen komen worden uit het zgn. infrastructuurfonds van het Rijk enkele aanvullende werken bekostigd, waaronder werken op het gebied van de watervoorziening en een afvalwaterleiding. Het kanaal mag worden beschouwd als een belangrijke Benelux-ontwikkelingsas, die haar reikwijdte heeft tot in Frankrijk, West-Duitsland en Zwitserland. De afstand Terneuzen-Rijssel bedraagt bijv. slechts 100 km. Ook in deze zone is reële belangstelling voor de vestiging van grote bedrijven. Met name de industrieterreinen ten westen van Terneuzen, gelegen aan de Westerschelde en buiten de sluisen, vormen een opvallende vestigingsplaats. Zij vinden in deze omgeving een goed klimaat, dat is voorbereid door de grote en zware industrieën die zich reeds vroeger aan het kanaal hebben gevestigd.

Hansweert is een derde internationaal bekend scheepvaartcentrum. Door het kanaal van Zuid-Beveland passeren jaarlijks 90.000 binnenschepen en kustvaarders. Het verbindt Antwerpen en Gent met Rotterdam en de Rijn. In Hansweert bestaan plannen tot inrichting van een kleine overslaghaven. Kustvaarders uit Engeland die voor overlading van of in Rijnschepen naar Antwerpen plegen te gaan, zouden zich de lastige scheepvaartroute van Hansweert tot Antwerpen en terug kunnen besparen wanneer zij bij Hansweert zouden verladen. Deze haven dringt zich op natuurlijke wijze naar voren als een economische standplaats.

Vlissingen, Terneuzen, Hansweert — drie natuurlijke gegevens aan de Westerschelde. Zij kunnen bij een juist ontwikkelingsbeleid even zo veel nieuwe en weinig kostbare welvaartsbronnen voor ons land worden.

Middelburg.

Drs. M. C. VERBURG.

Regionale samenwerking over de staatsgrens heen

De staatsgrens, een economisch gegeven van betekenis, snijdt een economisch landschap willekeurig in twee parten. Van Sluis tot aan Vaals kan de gewone man hierover meespreken. Men mag zich, zonder staatspolitieke bijbedoelingen, afvragen hoe de ruimten tussen Gent en Rotterdam met economische activiteiten gevuld zouden zijn, ware het niet dat er sprake is van twee staatsverbanden. Klachten hierover zijn zinloos. Het verdient meer aanbeveling ons te beraden over de toekomstige ontwikkelingspolitiek door de Regeringen in Brussel en Den Haag

te ontwerpen alsof er geen staatsgrens zou bestaan. Voor Zeeland is dit een actueel stuk politiek dat toegevoegd dient te worden aan het overige ontwikkelingsbeleid, aan alle investeringen die door omstandigheden in deze decennia aan het Deltagebied ten deel vallen. Nu de technici niet meer terugschrikken voor een werk als het Deltaplan, is het aan de staatslieden het administratieve kader te scheppen waarbinnen het project voor de rivierbekkenontwikkeling tot zijn recht zal komen.

Het regime van de tussenwateren, lopende van de zee

Haven van TERNEUZEN

(Adv.)

AUG. DE MEIJER ZONEN'S

Scheepvaart, Expeditie & Agentuur Mij. N.V.

TERNEUZEN

Opgericht 1879

Telex: 11493 - Telegr. adres: DEMEYER -
Telef.: 23 41 (8 lijnen)

Het leidende

VEEMBEDRIJF

van Zuid-Nederland

Magazijnen aan groot vaarwater, waar zeeschepen kunnen laden en lossen.

Mobiele en elektrische 5- en 6-tons kranen,
2 drijvende kranen (10-tons).

Panden: Zuiddok : 3.850 m² vloer
Stationskade: 1.780 m²

Vemen Oost-West : 660 m²
In aanbouw : 850 m²

Elektrische maal- en menginstallaties.

Automatische opzakinrichtingen voor:

A: jute en normale papieren zakken (ge-
naaid) met elektrische naaimachine.

B: voor papieren ventielzakken, volauto-
matische vul-, weeg- en sluitmachines.

Zorgvuldige behandeling, wegen, tellen en
controle door jarenlange ervaring.

Grote open opslagterreinen voor kolen, ertsen
en andere stortgoederen.

tot aan de conventionele rivieren — waar de getijden geen invloed meer hebben — is de belangrijkste volkenrechtelijke hypotheek die drukt op de ontplooiing van de grensgewesten. Van 1585 tot 1795 is de Westerschelde gesloten geweest door militaire maatregelen. Antwerpen en de gehele voordien zo bloeiende delta hebben er ernstige schade van ondervonden. Koning Willem I die soeverein was over Noord en Zuid kon pas weer een regionale Benelux-politiek voeren. Hij deed dan ook van 1825-1827 het Kanaal Gent-Terneuzen uitvoeren. Maar in 1830 kwam de Opstand, in 1839 de Scheiding. Het verdrag van 1839 heeft op het stuk van de Schelde en de verbinding met de Rijn niet geleid tot een bevredigende regeling. Van beide zijden is er veel gecanicneerd, ten koste van de grensprovinciën. Daar kan westelijk Noordbrabant van meepraten.

Lange tijd hebben de stop van Ternaaien, het Schelde-Rijnkanaal en het Kanaal van Gent naar Terneuzen een niet te ontwarren kluwen van problemen gevormd. Nadat zij waren ontknoopt is er in 1961 een verdrag voor het laatste kanaal gesloten. Het wordt nu van een capaciteit van 10.000 ton op 50.000 ton gebracht. Men kan niet beweren dat daarmee de zaak is afgehandeld. Te veel aspecten zijn niet geregeld. Trouwens, de streek kwam en komt er niet aan te pas; de Ministeries van Buitenlandse Zaken voeren formeel het beleid. Een bijzonder actuele vraag is, of de Benelux Economische Unie ook niet tot taak moet hebben aan de Benelux een interregionale inhoud te geven. Wie de hiervóór aangeduide mogelijkheden in het oog houdt, die van een zich in de toekomst opvallende ruimte in de delta, van een zand in hierop bevestiging. De Economische Raad van Oost Vlaanderen en het Economisch Technologisch Instituut voor Zeeland onderhouden op dit punt nauwe contacten die in de Unie momenteel worden geïnstitutionaliseerd. Voor het gehele Benelux-middengebied, dat met soortgelijke vraagstukken te doen heeft, is dit een belangwekkende toetssteen.

Het gaat om aanvullende werken, die niet in het kanaalverdrag zijn geregeld. Met betrekking tot de wegen-tracé's in de richtingen noord en zuid is er geen ontwikkelingsplan. Het Belgische binnenwaterwegennet dat een capaciteitsverhoging moet ondergaan van 300 of 600 ton tot 1.350 ton ter ontsluiting van een achterland tot in Frankrijk toe — er is een tienjarenplan voor — moet snel worden gecalicbreerd. Ten aanzien van de spoorwegen, de openbare nutsvoorzieningen, de afvalwaterleiding en het ontwikkelingsbeleid is meer coördinatie vereist. Het grensverkeer en de verbetering van de toeristische infrastructuur, het regionale agrarische beleid (cultuurtechnische werken) zijn eveneens vraagstukken die „aus einem Gusz" moeten worden bestudeerd. Er is tussen Aardenburg en Maldegem over het Leopoldkanaal nog een tweetal noodbruggen die dateren uit de eerste wereldoorlog. Zij typeren de behoefte aan een gezamenlijke infrastructurale aanpak, die op lange termijn zal moeten uitlopen op een kustweg van West en Oost Vlaanderen naar Rotterdam. Met een beperkte nationale blik blijft die weg een impasse.

Het „Europa der gewesten" is nog nauwelijks tot zijn recht gekomen ondanks het feit dat het één van zijn meest karakteristieke eigenschappen vertoont, dat het de beste weg naar integratie is. Zolang in de gewesten aan weerszijden van de grens de economische structuur en het beleid zo uiteenlopen is er geen sprake van een volledige Benelux-integratie.

Middelburg.

Drs. M. C. VERBURG.

Het toerisme in Zeeland

De gebrekkige verbindingen hebben Zeeland lange tijd het aanzien gegeven van een min of meer afgelegen gebied. Mede daardoor is de toeristische belangstelling voor deze provincie tot voor enkele jaren van relatief bescheiden omvang gebleven. De rust en de andere bekoorlijkheden van het landschap en de kleine steden werden weliswaar reeds vroeg door verschillende categorieën vakantiegangers ontdekt, doch de grote stroom richtte zich op andere oorden.

In de laatste jaren beginnen zich in deze situatie ingrijpende veranderingen af te tekenen. De groei van het sociale toerisme, de toegenomen motorisering, de overbevolking van andere vakantiecentra en de verdere „ontsluiting” van Zeeland hebben de toeristische bedrijvigheid in deze provincie sterk doen toenemen. Een krachtige voortzetting van deze tendentie ligt in het vooruitzicht. Nieuwe recreatiegebieden, o.a. de Braakman en het Veerse Meer, komen geleidelijk in exploitatie. De accommodatie rond de relatief nog schaars bevolkte Zeeuwse stranden zal op de ontvangst van grotere aantallen bezoekers worden afgestemd. Door de afsluiting van de zeegaten en de daarmee gepaard gaande verbetering van de verbindingen zullen het Nederlandse en het Belgische strandareaal tot een min of meer aaneengesloten gebied groeien.

Speciale vermelding verdient het feit, dat door de uitvoering van het Deltaplan in Zeeland een uniek watersportgebied zal ontstaan. Rond het Veerse Meer en rond de Oosterschelde zullen verschillende jachthavens worden aangelegd. De ligging van de wateren is zodanig, dat ook op een grote belangstelling uit het buitenland, met name uit België, mag worden gerekend.

De volgende cijfers, ontleend aan een onderzoek van het E.T.I. voor Zeeland, geven een indruk van de omvang

van de toeristische bedrijvigheid in 1959:

Overnachtingen	1.540.000
Buitenlandse dagtoeristen	900.000
Binnenlandse dagtoeristen	250.000

Ten opzichte van 1957 was het aantal overnachtingen met 85 pCt. gestegen, het aantal buitenlandse dagtoeristen met 20 pCt. Hoewel voor 1960 en 1961 nog geen definitieve totaalcijfers bekend zijn, kan toch reeds worden vastgesteld, dat ondanks het minder gunstige weer een verdere toeneming van de toeristische bedrijvigheid heeft plaatsgevonden. De overnachtingsstatistiek van tien belangrijke badplaatsen geven voor 1960 een stijging van 12 pCt. aan. Voor de periode 1961-1970 wordt voorzichtigheids-halve een verdubbeling van het toerisme verondersteld.

Opmerkelijk is de grote aantrekkingskracht, die de Zeeuwse stranden op de Duitsers uitoefenen. Vergeleken met 1958 was in 1959 de stijging van het aantal overnachtingen van Duitsers in Zeeland (138 pCt.) aanmerkelijk groter dan voor Nederland in zijn geheel (35 pCt.). Ook de toeneming van het totale aantal overnachtingen (57 pCt.) was groter dan die voor alle Noordzeebadplaatsen (15 pCt.).

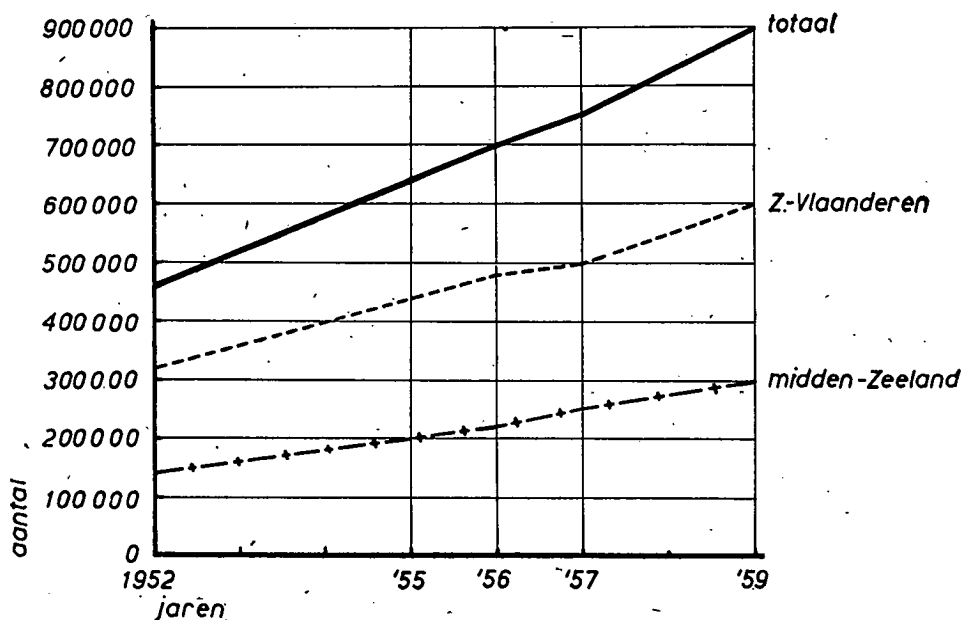
Investeringsen.

Vanzelfsprekend maakt de uitbreiding van de toeristische voorzieningen belangrijke investeringen noodzakelijk. In de particuliere sector worden daartoe reeds de nodige initiatieven ontplooid. Voor zover de investeringen evenwel ten behoeve van collectieve voorzieningen zoals wandel- en rijwielpaden, duinovergangen etc. worden verricht, dienen zij door de Overheid — d.w.z. door de gemeenten, de provincie en het Rijk — te worden gefinancierd. De rentabiliteit van deze algemene investeringen in de recreatiesector wordt veelal nog sterk onderschat ¹⁾.

De gemeenten zijn meestal te klein en daardoor te weinig kapitaalkrachtig om de gewenste voorzieningen voor de grote aantallen gasten zelf te kunnen bekostigen. Een gemeentelijke toeristenbelasting zou hier reeds verlichting schenken. Ook de middelen van de provincie zijn beperkt. Met voldoening dient daarom te worden geconstateerd, dat de Interdepartementale Commissie voor het Toerisme en de Rijksdienst

¹⁾ Zie: „Analyse van baten van het toerisme” door Drs. M. C. Verburg in „E.-S.B.” van 17 mei 1961.

Het buitenlandse dagtourisme in Zeeland

voor Aanvullende Werkgelegenheid belangrijke subsidies hebben verleend voor verschillende toeristische projecten.

De financiële bijstand van het Rijk houdt verband met de aanwijzing tot probleemgebied, maar moet ook gezien worden tegen de achtergrond van de nationale belangen, die hier op het spel staan. In de eerste plaats draagt het buitenlandse toerisme bij tot verhoging van het nationaal inkomen en van de deviezenvoorraad. Verder moet de vergroting van de recreatiemogelijkheden in ons dichtbevolkte land eveneens als een nationale zaak worden beschouwd. Hierbij zij aangetekend, dat in Zeeland nog grote mogelijkheden voor het sociale toerisme aanwezig zijn.

Vooral het recreatieplan voor het Veerse Meer zal omvangrijke investeringen — minstens f. 5 mln. — vergen. Gezien de beperkte financiële draagkracht van de omliggende gemeenten zal ook hier voor verschillende onderdelen de steun van het Rijk moeten worden ingeroepen.

Met de voorzieningen, die voor de eerstvolgende jaren ontworpen zijn, zullen verschillende categorieën toeristen gebaat zijn, zodat het toerisme een bredere basis zal verkrijgen. Zowel de minnaars van strandgenoege en watersport als die van landelijke rust en oude stadjes zullen in Zeeland hun hart kunnen ophalen. Zij zullen kampeerterreinen, bungalowparken, zomershuisjes, hotels, pensions en wellicht zelfs een Eurotel (Vrouwenpolder) tot hun beschikking vinden.

Bijzondere aandacht zal worden besteed aan het weekendtoerisme, dat tot een betere seizoensspreiding kan bijdragen. Reeds thans is merkbaar, dat de vrije zaterdag de betekenis van het weekendtoerisme heeft vergroot. Deze tendentie zal zich ongetwijfeld voortzetten gezien de veranderingen, die zich in de wijze van vakantiehouden voltrekken.

Middenstand.

De omvang van de toeristische bestedingen werd voor 1959 reeds op ruim f. 40 mln. geschat, hetgeen erop wijst, dat hier sprake is van een belangrijke bestaansbron. Van deze bestedingen profiteren niet alleen de Horecabedrijven, maar ook — direct of indirect via het multiplier-effect — de winkelbedrijven, de ambachten en enkele industrieën. Het toerisme maakt daardoor een verhoging van het welvaartspeil mogelijk, zelfs in die gemeenten waar de bevolking stagneert of terugloopt. Koopkrachtinjecties door middel van toeristisch bezoek brengen verbetering in de vaak moeilijke positie van de middenstand op het platteland. De omzetten stijgen zonder dat een proportionele verhoging van de kosten plaatsvindt.

Het toerisme wordt ook als een nieuwe bestaansbron gezien voor gemeenten, waar de visserij gedoemd is te verdwijnen. Het kan een zekere compensatie geven voor de verwachte koopkrachtvermindering. Deze kwestie is actueel geworden voor Veere, waar de vissersvloot reeds vertrokken is en waar thans een belangrijke rijkssubsidie is toegezegd voor de aanleg van een jachthaven.

Voor de provincie in haar geheel kan worden geconcludeerd, dat de groei van de toeristische activiteiten de rentabiliteit van het op vele punten met overcapaciteit werkende dienstverleningsapparaat zal verbeteren.

Door de uitvoering van de projecten, die de provincie aantrekkelijker moeten maken voor de toeristen, wordt Zeeland tevens aantrekkelijker gemaakt voor de eigen mensen. De „leefbaarheid” wordt verhoogd, waardoor de binding aan de streek groter wordt. Aangezien hierdoor tevens een gunstiger vestigingsklimaat ontstaat, wordt langs deze zijde ook het industrialisatieproces bevorderd.

Middelburg.

Drs. C. DE SCHIPPER.

GOES

- Centrale ligging in het Deltagebied tussen de Rotterdamse en Antwerpse havens en industriecomplexen.
- Centrum van handel, landbouw, fruitteelt en industrie.
- Verbindingen in alle richtingen te land en te water.
- Moderne ontwikkeling van de woningvoorziening en het onderwijs.
- Middelbare en technische scholen.
- Ruime recreatiemogelijkheden.

Aangewezen als ontwikkelingscentrum met de bekende faciliteiten

INLICHTINGEN BIJ HET GEMEENTEBESTUUR (01100) 52 10

Zeelands wijde uitspannel

Het zijn vele activiteiten die zich afspelen onder Zeelands wijde hemelkoepel. De witte zomerwolken en de grauwe herfstlierten trekken over de massale Deltawerken en de grootscheepse werken welke op vele plaatsen in de provincie ter voorbereiding van nieuwe werkgelegenheid worden uitgevoerd. Het heldere licht van het Zeeuwse land en water, dat altijd iets klaarder en iets penetranter is geweest dan elders, heeft van oudsher de schilders en de dichters naar Zeeland gelokt. En zij blijken de wegbereiders te zijn geweest van grote drommen die thans de bijzondere sfeer van dit Zeeuwse gebied hebben ontdekt om daarvan te profiteren voor het uitleven van hun steeds groeiende recreatiedrang. Het zij hun van harte gegund!

Ja... het zij hun van harte gegund! Maar hoe kunnen wij dit waar maken; niet alleen voor de huidige bezoekers en die van de komende jaren, maar ook voor de generaties na ons. Wat zullen wij hun — ook in de toekomst — kunnen bieden? Waar gaat het eigenlijk om, wat is er eigenlijk aan de hand? De realiteit is dat Zeeland nu al overstromd wordt door toeristen. Nu zijn de Zeeuwen zolang Zeeland bestaat vergroeid met het gevaar van overstromingen en zij raken daarbij beslist hun hoofd niet kwijt; ook niet bij deze wassende toeristenstroom. Zij weten dat gevaarlijke stromingen moeten worden geleid en zo nodig afgeleid om bedreigde plaatsen veilig te stellen.

Dat de toeristenstroom blijft wassen begrijpt iedereen. Er kunnen nu eenmaal geen bordjes met „vol” op de

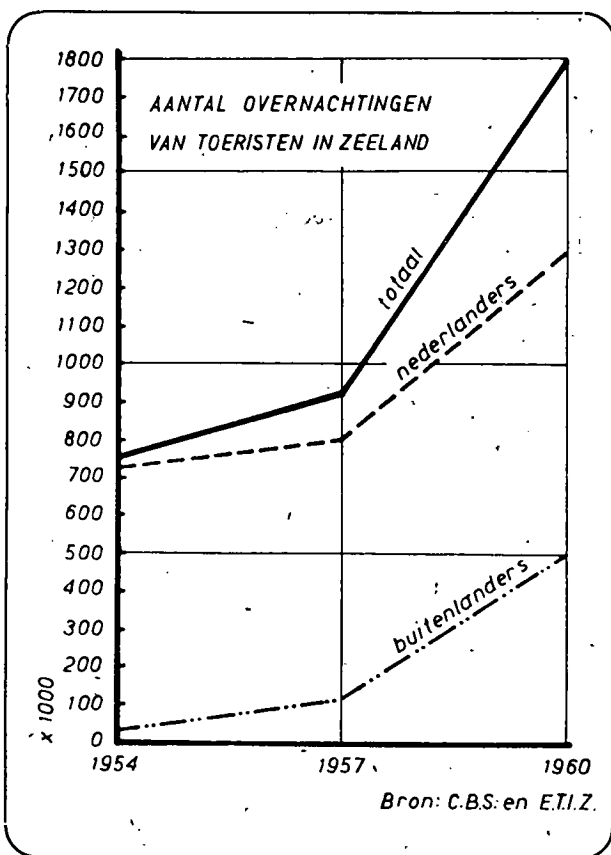
Kreekrakdam en over een paar jaar op de Grevelingendam worden geplaatst om de bezoekers tegen te houden. Zolang er nog plaats is om zich te „recreëren”, en er is veel ruimte in Zeeland, zal de toeristenstroom blijven stuwen en zich splitsen in een oneindig aantal kleine stroompjes om tenslotte uit te vloeien over alle aantrekkelijke plekje. Op de peilschaal van de Provinciale V.V.V. is voor het jaar 1957 de vloedstand gemarkeerd met 1 miljoen overnachtingen in geheel Zeeland. De stand in 1959 was $1\frac{3}{4}$ miljoen en voor 1961 werd het merkteken van $2\frac{1}{2}$ miljoen bereikt.

Het verhaal van het legendarische jongetje dat in Haarlem met zijn duim een gat in de dijk gestopt heeft en daarmee een dijkdoorbraak voorkwam, is aardig en doet opgeld in Amerika, maar is niet waar. Wel is het waar dat in de stormvloednacht van 1 februari 1953 de mannen van Colijnsplaat met hun ruggen de vloedplanken in de dijkcoupure van de haven hebben gesteund en daarmee het dorp voor een ramp hebben behoed. Zij zullen het ook nu wel klaren met deze nieuwe vloedgolf. Er wordt thans in hoog tempo — maar weloverwogen — gewerkt aan gemeentelijke uitbreidingsplannen en provinciale streekplannen om tot een verantwoorde indeling van het Zeeuwse recreatiegebied te komen.

Hoe dit recreatiegebied te omgrenzen is, valt haast niet meer te zeggen. Tot in de meest verborgen uithoeken kabbelt de recreatiestroom voort. Maar in de ruimtelijke opdeling van het gebied zullen de kwetsbare plaatsen veilig moeten worden gesteld. Het is op zichzelf geen bezwaar als in het agrarisch gebied een enkel kampeertrein, mits goed geoutilleerd en landschappelijk behoorlijk aangepast, zijn plaats vindt. Dit recreatie-element mag hier evenwel niet gaan overheersen of een opdringerig aspect krijgen.

De Landbouw (met een grote L) aanvaardt dat in de specifieke recreatiegebieden offers aan landbouwgrond zullen moeten worden gebracht om de vakantie-accommodatie een plaats te bieden, overtuigd als men ook in deze sector is dat, wat er nog aan natuurgebied over is, zo waardevol en onmisbaar is, dat hieraan slechts in uiterste noodzaak getornd mag worden. Dat in deze natuurgebieden toch enkele offers gebracht moeten worden zal anderzijds eveneens duidelijk moeten zijn. Zo zullen, voor het ontsluiten van moeilijk toegankelijke stranden, paden of wegen door de duinen moeten worden aangelegd, zoals bijv. in het nieuwe streekplan voor Schouwen-Duiveland is voorzien. Dit zullen dan de leiddammen zijn om de stroom te beheersen en af te leiden van de kwetsbare plaatsen. Het is denkbaar, dat voor een bijzondere ontwikkeling ook nog eens een enkel offer gebracht zal moeten worden. Daar staat echter tegenover dat ook nieuwe natuurgebieden ontstaan en nieuwe landbouwgronden worden aangewonnen. Denk aan het Veerse Meer!

Voor Walcheren wordt een nieuw streekplan voorbereid. Voor de recreatieve sector van dit plan wordt gedacht aan zones die vlak achter strand en duin zijn gelegen maar onderling gescheiden zijn door landschappelijk aantrekkelijke agrarische gebieden of door nieuw te creëren

natuurgebieden. Een recreatieweg zal deze zones, waar dus de vakantie-accommodatie gesticht dient te worden, aan elkaar rijgen en aansluiting geven aan de oude en nieuw aan te leggen toevoerwegen (de Dammenweg). Met zorg zullen de gebieden die bescherming nodig hebben, zoals de „Manteling” en de buitenplaatsen in noordwestelijk Walcheren, omgeven worden met „stiltel”-zones. Het handhaven daarvan zal een krachtig planologisch beleid vragen, want de vloedstroom stuwt steeds verder voort.

Voor West-Zeeuwsch-Vlaanderen is eveneens een streekplan in voorbereiding en de vijf recreatiegemeenten aan de kust hebben reeds in onderlinge samenwerking een soortgelijk zoneringsplan als voor Walcheren op papier gebracht.

Het streekplan Schouwen-Duiveland is reeds genoemd. Binnenkort is de publikatie van het concept-plan te verwachten. In dit plan is de koek eigenlijk al opgedeeld.

DELTAPLAN

Schade door rechtmatige overheidsdaad

Het Deltaplan brengt Zeeland voordelen, vooral veiligheid maar ook verbindingen, recreatiemogelijkheden, zoet water en nog meer. Maar het Deltaplan brengt ook nadelen met zich. In het bijzonder zal de visserij schade lijden en daardoor in de visserij-centra ook de plaatselijke gemeenschap, de verzorgende bedrijfstakken. Mogelijk kan ook voor de landbouw plaatselijk nadeel ontstaan.

Schade vraagt compensatie. Vanuit Zeeland wordt in dit verband aangedrongen op maatregelen ter ontwikkeling van compenserende bestaansbronnen, bijv. toerisme of industrie. Ook bij de rijksoverheid zal de voorkeur worden gegeven aan stimulerende kapitaalwerken en regelingen, dus algemene voorzieningen, om de benadeelde gemeenschap een vervangende bestaansbasis te bieden. Ook de visserij dient zo mogelijk op deze wijze te worden geholpen.

Als voorbeeld kan Veere dienen. Voor de getroffen vissers aldaar is een nieuwe haven in Colijnsplaat aangelegd; aldaar is de woningbouw gestimuleerd; diverse regelingen vergemakkelijken de overgang. Veere zelf krijgt (met een kleine eigen bijdrage) een jachthaven van f. 250.000 en zal zich ook overigens op de veelbelovende recreatie richten.

Een soortgelijke gang van zaken is in de toekomst elders wenselijk, waarbij opnieuw regionale en rijksinstanties kunnen samenwerken. Het proefbassin voor oestercultuur en mosselverwatering en een nieuwe haven voor Yerseke passen in dit kader. Alleen in gevallen van onevenredige schade is een individuele vergoeding noodzakelijk.

Zo is het — gezonde — principe van de Deltawet: het openen van nieuwe bestaansbronnen door algemene maatregelen, met alleen in de extreme gevallen individuele bijstand.

Alle aantrekkelijke plekje in de Westhoek van Schouwen welke nog voor recreatie-activiteiten in aanmerking konden worden genomen hebben daarin hun bestemming gekregen. Toch blijft de capaciteit van de uitgestrekte stranden van Schouwen nog vele malen groter dan het aantal slaapplekken dat na de realisering van de mogelijkheden van het streekplan aanwezig zal zijn.

Ook op Walcheren en in Zeeuwsch-Vlaanderen is de nieuw te stichten vakantie-accommodatie in evenwicht met de opnamecapaciteit van het strand. Een betrekkelijke rust zal dus op de stranden nog wel blijven heersen. Tenzij na het gereedkomen in 1964 van de Grevelingendam een nieuwe vloedgolf, die van het dagtoerisme, ook Schouwen zal overspoelen. Maar dan zal de wal het schip moeten keren of, om in hetzelfde beeld te blijven: dan zullen de stoere ruggen weer de vloedplanken in de dijkcoupure moeten stutten en men zal van geen wijken moeten weten tot de vloed weer zakt.

„Panta rei”: alles vloeit! Alles verandert. De tijden van de „Zeeuwsche Mijmeringen” van Dr. P. H. Ritter zijn voorbij. Behalve voor de Zeeuwen zelf; die weten na het seizoen als de toeristenvloed weer is weggeëbt de mijmerplaatsjes nog wel te vinden. En ons slaat dan ook niet de schrik om het hart zoals bij de heer v. d. W., volgens zijn inleiding tot het Zeeland-nummer van de „Kampeerkampioen” (november 1961), bij het horen van de plannen voor het sterk verticale Eurotel bij Vrouwenpolder. Ieder die het Zeeuwse karakter kent, en daartoe behoort kennelijk niet de heer v(van) d(er) W(eyde), weet dat de Zeeuw een rustig, zelfbewust karakter heeft met een bepaalde innerlijke beschaving en waardigheid en dat past niet bij het beeld dat de heer v. d. W. ons suggereert: „een uiting van een nerveuze drang om toch vooral niet voor achterlijk te worden aangezien”. Dit dus met betrekking tot „een wolkenkrabbend Eurotel” in Vrouwenpolder.

De Zeeuw wil evenals ieder ander respectabel Nederlander zijn gebied tot een homogene ontwikkeling brengen. In de recreatiesector zal hij dat zelfs moeten, want hij kan niet eeuwig met zijn rug de vloedplanken van de coupure blijven stutten. En als een Zeeuw iets tot ontwikkeling wil brengen dan schuwt hij het gebruik van moderne middelen, als die goed zijn, niet. Het is niet voor niets dat de Zeeuwse landbouw zo'n vooraanstaande plaats inneemt.

Er is in het uitbreidingsplan van Vrouwenpolder tussen Oranjezon en het dorp een kampeergebied aangewezen dat een capaciteit heeft van ca. 20.000 slaapplekken. Dat is maar even minder dan nodig is voor alle inwoners van Middelburg tezamen. Ik heb hiervan — in het openbaar althans — niet ervaren dat iemand de schrik om het hart is geslagen. Men vindt dit — terecht — nodig. Maar mij slaat de schrik om het hart als ik denk aan de wriemelende hoop van fel gekleurde tentjes, lelijke caravans, miezerige kampeershuisjes, eventueel nog gelardeerd met knusse bungalow- en landhuizenterreintjes. Moeten wij met uitsluitend deze middelen een moderne badplaats — want dat wordt Vrouwenpolder of wij het leuk vinden of niet — opbouwen?

Het komt er in het leven meestal niet zo zeer op aan wat wij doen maar wel dat wij het goed doen. En ook dat verticale Eurotel en die miezerige kampeershuisjes kunnen goed worden gedaan. Het is een geruststellende gedachte dat tenslotte alles steeds weer overkoepeld wordt door Zeelands wijde uitspannel.

Middelburg.

Ir. M. DE VINK.

Het wonen als

Delta-avontuur

Waarom?

Waarom woont U waar U woont? Een analyse van de antwoorden op deze vraag onthult vele factoren, welke wij in twee groepen kunnen verdelen. Teneinde *wel* een duidelijk onderscheid te maken, maar *niet* door de benaming een kwaliteitsoordeel of een rangorde van geestelijke waarden aan te duiden, zullen wij spreken van de A-groep en de B-groep. Dat wij meestal eerst A zeggen en dan B is wel van betekenis voor deze indeling.

De A-groep.

De A-groep van factoren betreft de bezigheden buitenshuis. B.b.h.h. is niet alleen een aanbeveling voor een kamerhuurder, maar een ieder die b.b.h.h. weet dat de ligging van zijn woning ten opzichte van zijn niet-huiselijke bezigheden van zeer grote betekenis is.

Wij zullen in deze beschouwing niet het statistische begrip „huishouding”, maar het maatschappelijke en biologische begrip „gezin” centraal stellen. Want in de stedenbouw, en met name als wij het wonen bezien, zijn de wensen van het moderne gezin in zijn opeenvolgende stadia richtinggevend.

Het gezin kent zes stadia:

1. het jonge gezin zonder kinderen;
2. het gezin met kinderen in de l.o.-leeftijd;
3. het gezin met kinderen in de leeftijdsklasse van m.o. en nijverheidsonderwijs;
4. het gezin met werkende of doorstuderende kinderen;
5. het werkende gezin waar de kinderen het huis verlieten;
6. het gepensioneerde of A.O.W.-gezin.

Werkkring en *onderwijs* zijn in de A-groep de meest plaatsbepalende factoren. Indien de heer des huizes werkt in Rotterdam, dan zoekt hij zijn woning niet in de eerste plaats in Groningen. Wij betreuren het in een afgelegen dorp te wonen als onze dochter een gymnasium-hoofd heeft. En de werkzoekende kinderen zijn gebaat bij een centraal gelegen woning in een veelzijdige arbeidsmarkt.

Het onderkennen van deze gezinsstadia houdt tevens in dat wij de natuurlijke voortgang van stadium 1 naar stadium 6 onderkennen. Ieder der voorgaande stadia houdt in potentie de volgende stadia in zich.

Tevens zien wij dat ten aanzien van werkring en onderwijs de plaatsgebondenheid van de woning groter — en dus de keuzevrijheid kleiner — wordt naarmate het gezin evolueert van het eerste naar het derde en vierde stadium. In stadium 1 en 2 kan de keuze van de plaats van de woning nog in de eerste plaats subjectief zijn; de heer (en eventueel de vrouw) des huizes vindt zijn weg wel naar het werk, en een aanvaardbare lagere school is altijd wel in de buurt te vinden.

M.O.- en nijverheidsonderwijs-kinderen hebben al een kleinere keus omdat deze instituten nu eenmaal minder voorkomen. De specialisatie heeft in dit gezin haar intrede

gedaan. Afstandscirkels rondom deze scholen getrokken bedekken slechts een klein gedeelte van ons nationale grondgebied. Wel zijn deze cirkels groter dan die rondom de lagere school omdat thans het openbaar vervoer, de fiets en de bromfiets de aanvankelijk kleine beentjes te hulp komen.

Kiest men een woonplaats met het oogmerk kinderen vanuit de woning te laten werken of h.o. studeren, dan wordt de keuze nog veel meer beperkt. De leden van het gezin in stadium 4 kunnen zich weliswaar op „volwassen” wijze verplaatsen, maar een woning welke optimaal gunstig ligt ten opzichte van al deze bedrijvigheidspunten is moeilijk te vinden.

Het is wel duidelijk dat een volgens factoren der A-groep ideaal gelegen woning in de meeste gevallen gelegen zal zijn in de veelzijdige grote stad of in de grootstedelijke agglomeratie. Heeft het zin hierover te spreken in een Zeelandnummer? Een ogenblik! — thans wordt de B-groep besproken.

De B-groep.

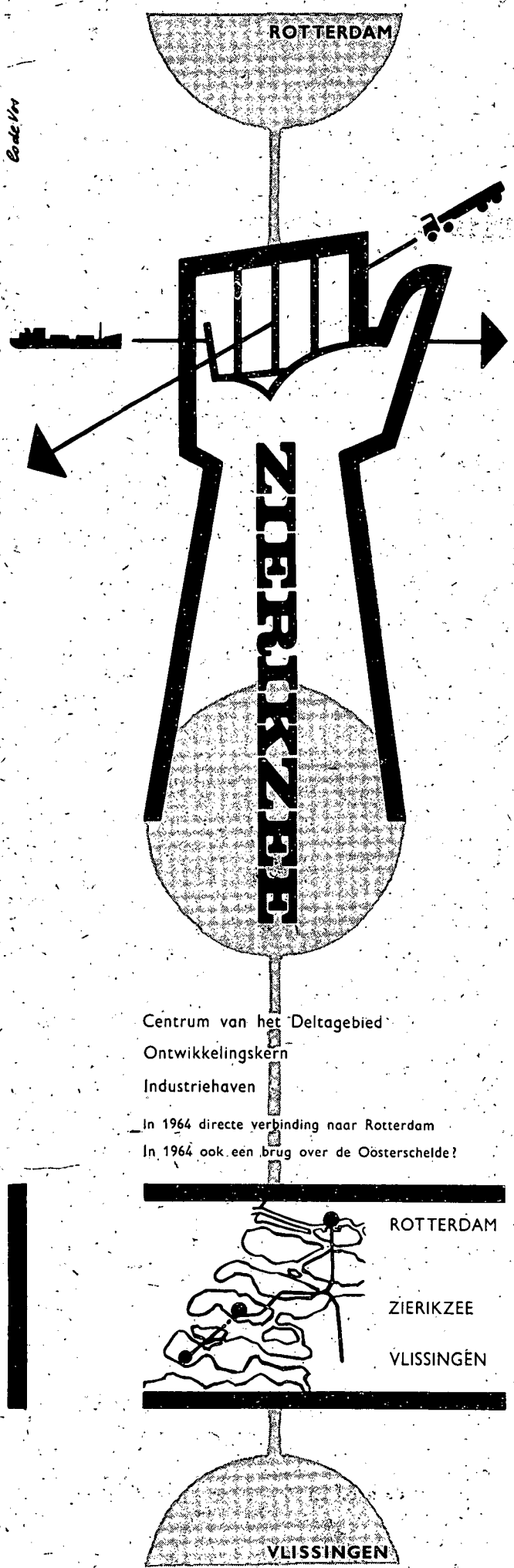
De B-groep betreft de meer subjectieve factoren. Wat wil ik betalen; in welk sociaal milieu wil ik wonen en mijn kinderen opvoeden; welk woningtype prefereer ik; welke voorzieningen wil ik in de nabijheid hebben; van welk landschapstype houdt mijn vrouw; zijn er nog speciale eisen? Enzovoort.

Het bestek van dit artikel laat een uitwerking niet toe. Wel is het duidelijk dat — bij blijvende gelding van de basisfactoren uit de A-groep — de toenemende welvaart een zwaardere weging van de subjectieve B-factoren medebrengt.

Een grotere welvaart verschaft steeds grotere groepen van de bevolking méér geld, méér vrije tijd en méér verplaatsingsmogelijkheid. Tevens blijkt een grotere gezinswelvaart veelal te resulteren in een grotere aandacht voor de gezins-„privacy” en in de mogelijkheid hieraan te voldoen. Tenslotte speelt dit hele proces zich af in een wereld waarin de „grote stad” in haar verouderde verschijningsvorm zodanig onbeheersbaar wordt dat velen proberen zich daartegen af te zetten en hetzij de uiterste stadsrand als woonplaats kiezen, hetzij bewust aan de provincie de voorkeur geven. Let wel: de Nederlandse provincie, welke toch altijd binnen dagafstand ligt van vele grote steden.

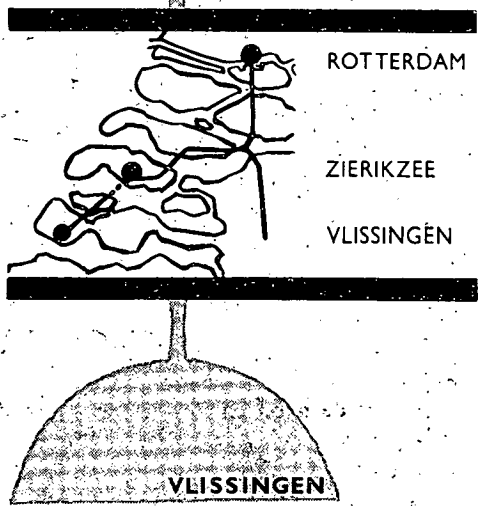
Thans.

Thans beschouwen wij het wonen in Zeeland aan de hand van bovenstaande analyse. Indien U werk vindt in Zeeland — andere artikelen in dit blad zullen U hierover ongetwijfeld voorlichten — en tevens goed onderwijs zoekt tot en met de m.o.- en nijverheidssector, dan komt een woning in of bij Zierikzee, Goes, Middelburg, Vlissingen en de Kanaalzone in Zeeuwsch-Vlaanderen, niet bij uit-

Centrum van het Deltagebiet
 Ontwikkelingskern
 Industriehaven

In 1964 directe verbinding naar Rotterdam
 In 1964 ook een brug over de Oosterschelde?

sluiting maar wel in de eerste plaats, in aanmerking. De gezinscategoriën 1; 2 en 3 kunnen hier in het algemeen tot volle ontplooiing komen.

Moeilijker wordt het voor het gezin in het vierde stadium. Er is in Zeeland geen hoger onderwijs. De arbeidsmarkt is uiteraard minder veelzijdig dan in de grootstedelijke agglomeraties. Men ziet dan ook veelal dat de niet agrarisch gebundene op zijn achttiende of twintigste jaar het gewest verlaat — een verschijnsel dat alleen tegengegaan kan worden door een krachtige agglomeratie-ontwikkeling rondom het Sloe of het Kanaal Terneuzen-Gent.

Het werkende gezin waar de kinderen het huis verlieten, en het gepensioneerde gezin bezitten daarentegen wederom een veel grotere vrijheid van keuze. Met name kunnen deze categoriën ook „nieuw inkomen” en de voorposten zijn van het grote leger van forensen dat de komende dertig jaar is te verwachten vanuit het noorden (Nieuwe Waterweggebied) en misschien ook vanuit het oosten en zuiden. Thans reeds ziet men Rotterdammers op Schouwen huizen bouwen voor zomergebruik met de bedoeling er zich later geheel terug te trekken. Ook zijn historische huizen en kleine boerderijtjes zeer gezocht.

Als speciale attracties binnen de B-groep kan men nog vermelden dat in Zeeland geen velden voor straalvliegtuigen zijn gelegen. Ook ontstaat de laatste tijd veel aandacht voor het feit, dat men in verschillende streken een landhuis mag bouwen binnen het agrarische gebied, mits het terrein ten minste twee hectaren groot is en met opgaand geboomte wordt beplant.

Straks.

Straks zal het beeld van het wonen in Zeeland nog veel boeiender en veelzijdiger zijn. De Deltadammen herschepenen dit eilandenrijk tot het gebied der machtige binnenmeren. De oevers en eilanden van de Grevelingen en het eiland Schouwen zullen tot de meest geliefde woon- en recreatiegebieden van het Waterweggebied worden gerekend. De historische kern van de watersport-, werk- en onderwijsstad Zierikzee zal grote bekendheid hebben gekregen door haar goed geconserveerde historische charme en de specialiteiten welke men er kan nuttigen, zien en kopen. Langs de oevers der binnenwateren zal een groot aantal jachthavens tot stand zijn gekomen, en plaatselijk ontstond de mogelijkheid voor een zomerop trekje.

Maakte de gedachtenontwikkeling binnen en buiten waterstaatskringen het mogelijk dat niet een kale dijk maar een prachtige duinenrij met een natuurlijk strandtalud de grootse wateren van de Oosterschelde afscheidt van de zee? De watersport en de oeverontwikkeling langs het Veerse Meer zullen tot volle wasdom zijn gekomen en aan de voeten liggen van de bewoners van de Sloe-agglomeratie. Zal Reimerswaal herrezen zijn, thans als nieuwe woonstad voor het Kreekrakgebied? Moderne woongebieden kunnen ontstaan in centraal Zeeuwsch-Vlaanderen, en de kleine kernen ten oosten en ten westen bieden ruimte aan hen die het rustig buiten wonen zoeken.

Met zekerheid kan men stellen dat in het Westen des Lands de IJsselmeerpolders met hun randmeren in het noorden, en het Deltagebiet in het zuiden, zich kunnen ontwikkelen tot zeer hoogwaardige woongebieden. Zij kunnen in alle opzichten voldoen aan de behoeften van onze welvarende, expanderende, maatschappij. De ruisende zee, de zilte wind en de spiegelende meren zullen het wonen in Zeeland maken tot een boeiend Delta-avontuur.

Middelburg.

Ir. JAN PETRI, B.N.S.

Aanzetten voor een socio-culturele planning in Zeeland

Wat is socio-culturele planning?

Bestek en doelstelling van deze bijdrage laten weinig ruimte voor een bevredigend antwoord op deze vraag hier. Een paar opmerkingen kunnen echter als achtergrond niet worden gemist. Socio-culturele planning richt zich op de samenleving als sociale en culturele werkelijkheid ¹⁾ voor individu en groep. In deze werkelijkheid treden voortdurend en onder invloed van uiteenlopende factoren veranderingen op. Socio-culturele planning streeft ernaar, deze veranderingen tijdig te onderkennen, ze bewust tegemoet te treden, in dit verband optredende behoeften te formuleren en daarin door systematische actie te voorzien. Vooral de laatste decennia is zowel de noodzaak als de overtuiging gegroeid, om de ontwikkeling van de samenleving bewust te benaderen als „object” van socio-culturele planning. In dit verband kan worden genoemd het door de Regering geëntameerde beleid in de zgn. probleemgebieden (tot 1961 in de zgn. ontwikkelings-

¹⁾ Conf. van Doorn en Lammers, 17-23; Wanholt, 188-194.

gebieden), waarvoor de coördinatie berust bij de Minister van Maatschappelijk Werk.

Het nut en de noodzaak van deze socio-culturele planning is o.a. erkend in de Zesde Industrialisatienota van de Minister van Economische Zaken, zij het daar (nog) vanuit een oogpunt van „secundaire vestigingsfactoren” en als „begeleiding” van de industrialisatie. Socio-culturele planning streeft echter zowel naar een inbreng op economisch en planologisch gebied, waarmee uiteraard voortdurend wisselwerking bestaat, als naar een eigen specifieke bijdrage aan de ontwikkeling van de totale samenleving. Het gaat daarbij tegelijkertijd om tussen-menselijke verhoudingen (groepsverhoudingen), voorzieningen op sociaal (en) cultureel gebied en een samenlevingsklimaat dat „voldoet”. Socio-culturele planning is daarom tevens een *proces van socio-culturele opbouw* in en van de samenleving zelf.

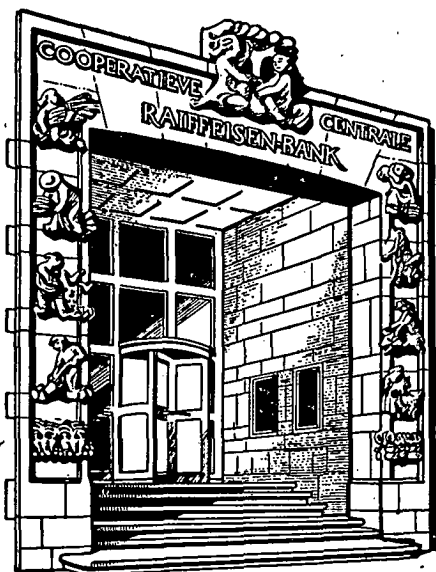
Nu biedt iedere situatie daartoe eigen mogelijkheden en grenzen. Men kan hier denken aan geografische factoren, demografische structuur, mentaliteit van bevolking(sgroepen), economische constellatie en dynamiek, veranderingen in sociaal-cultureel opzicht, welvaartsniveau, reeds aanwezige voorzieningen enz. Wij zullen hierop de Zeeuwse situatie moeten bezien, nagaan wat beschikbaar is, wat er nog te doen valt, welke organen daarbij een rol kunnen spelen; alles uiteraard voor zover dit bestek het toestaat.

De Zeeuwse situatie.

Zeeland heeft rond 284.000 inwoners — d.i. rond 2,5 pCt. van de Nederlandse bevolking — en valt zo gezien in de grootte-orde van een stad als Utrecht. De Zeeuwse bevolking is echter verspreid over een oppervlakte van rond 1.760 km² land, gescheiden door zeearmen (nu nog) van zo'n 1.035 km². Wij wonen voorts in 89 gemeenten met tezamen 195 kernen, waarvan 4 van 10-30.000 inwoners (onze steden), 4 van 5-10.000, 45 van 1-5.000 en 142 van 1.000 en minder inwoners. De „bejaarden” vormen 11,2 pCt. (land.gem. 9,1 pCt.), de „produktieven” 59,6 pCt. (land.gem. 61,0 pCt.) van de bevolking. Van de totale beroepsbevolking werkt 25,8 pCt. in de landbouw, 31,7 pCt. in de nijverheid en 42,5 pCt. in de dienstensector (land.gem. resp. 11,8 pCt., 43,4 pCt. en 44,8 pCt.). Deze feiten zeggen al iets over de Zeeuwse *schaal*, over verhoudingen dus, maar niet alleen geografisch en economisch. Het is tevens de schaal voor afstanden, ontmoetingen, daden en gedachten, een menselijke schaal, waarop socio-culturele planning in eerste instantie moet aansluiten en voortbouwen.

De (vroegere) eilandsituatie en de eigen historie hebben voorts gezorgd voor duidelijk naar structuur en karakter onderscheiden regionen, elk met hun eigen „streekhoofdstad”. Een begrip dat hier meer inhoud heeft dan het vlakere „streekcentrum”, al vallen beide als regel samen. De Zeeuwse samenleving is wellicht bij uitstek (tevens)

(advertentie)

COOP. CENTRALE RAIFFEISEN-BANK

te **UTRECHT**

waarbij aangesloten

720

Coöperatieve Boerenleenbanken
(Raiffeisenbanken)

Spaar-, krediet- en betalingsinstellingen voor landelijk Nederland

een inter-regionale samenleving. De veerverbindingen zijn ook daarom veel méér dan economisch „obstakel”; zij belemmeren het menselijk verkeer, de socio-culturele communicatie en mogelijkheden, de deelname aan wat zich buiten de eigen regio (bijv. op cultureel gebied) afspeelt.

De door het Provinciaal Bestuur geprojecteerde *Oosterscheldebrug* bijv. biedt in dit verband (naast andere) twee interessante gezichtspunten: een in sociaal-psychologisch opzicht bindend element als eigen (en gedurfd) Zeeuws project en een in sociaal-cultureel opzicht verbindend element tussen de betrokken regionen en met Randstad Holland. Met name voor de positie van Midden-Zeeland en als factor om hier ook in sociaal-cultureel opzicht een klimaat en een peil te creëren, dat de eenzijdige zuigkracht van Randstad Holland relativeert, kan de Oosterscheldebrug van grote betekenis zijn. Voor een vaste verbinding tussen Zeeuwsch-Vlaanderen en overig Zeeland, met name in sociaal-psychologisch en sociaal-cultureel opzicht, gelden m.m. eveneens de elementen van binding en verbinding. Het net en de frequentie der lokale ver-

(I. M.)

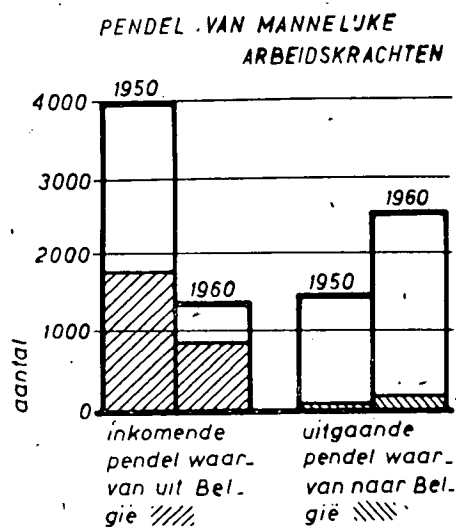
bindingen vormen in verschillende gebieden (bijv. Zeeuwsch-Vlaanderen, Zak van Zuid-Beveland) eveneens een rem, vooral in sociaal-cultureel opzicht. Dit hangt uiteraard samen met spreiding en dichtheid der bevolking; men zie hierboven het grote aantal kleine en zeer kleine bevolkingskernen.

Het voorgaande geeft in feite reeds, bij de huidige situatie, de geringe potenties weer van woon- en leefklimaat met name op *het platteland* van Zeeland. Men zal deze potenties op een ander niveau moeten brengen, wat alleén zal lukken bij het bewust kiezen van een andere schaal, een grotere schaal in veel opzichten. In feite zijn er allang elementen van een grotere schaal: de communicatie via pers, radio, telefoon, televisie; de pendel; het schoolbezoek; het groeien van grotere woonkernen ten koste van kleinere, op verschillende niveaus enz. De ontwikkeling van de samenleving is hier, als zo vaak, reeds vooruitgelopen t.o.v. bepaalde leefgebieden als hier het sociaal-culturele terrein in engere zin. Alleen: men zal zich lokaal en regionaal veel bewuster en systematischer op de feitelijke ontwikkeling moeten instellen en richten, maar sociaal-cultureel gezien ook: inrichten. Generaal genomen wil dit o.a. zeggen, dat socio-culturele planning hier gericht moet zijn op een psychische en materiële uitrusting van het platteland die overeenkomt met nieuwe schaalverhoudingen, en daar ook nu reeds bewust naar toe werkt om straks niet weer achter de feiten te moeten aanlopen. Op enige consequenties daarvan komen wij nog terug.

Wat betreft de bestaande „*uitrusting*” in Zeeland is de situatie nogal uiteenlopend, per sector en per gebied. De ramp van 1953 heeft t.a.v. sommige voorzieningen, zoals bijv. dorpshuizen, scholen, kerken, kruisgebouwen, een grillige grens getrokken. Wie „water gehad heeft”, zoals de uitdrukking luidt, zit er als geheel genomen op die terreinen goed voor. Buiten die grens behoeft het niet altijd slechter te zijn, maar is de situatie toch geheel anders. De ramp heeft ook een zeker „*automatisme*” bewerkstelligd t.a.v. de plaats van nieuwe voorzieningen die achteraf bezien wellicht, beschouwd vanuit een oogpunt van socio-culturele planning, anders gekozen zou kunnen zijn. De voorziening met culturele gebouwen (op streekniveau gezien) is bepaald slecht. Vrijwel geen van de regionale centra beschikt over een aan de eisen van de tijd beantwoordende accommodatie. Alleen Middelburg zal over afzienbare tijd een goede schouwburg bezitten. Aanwezigheid van goede jeugd- en clubhuizen is een uitzondering. Op het terrein van vormingscentra is er in feite slechts één en dan nog met een vrij slechte accommodatie. De voorziening met zwembaden is zeer onvoldoende. Een sport-

Pendel uit Zeeland

De pendel van arbeidskrachten uit Zeeland neemt de laatste jaren sterk toe; zo sterk, dat er nu in tegenstelling tot vroeger veel meer arbeidskrachten vanuit Zeeland elders werken, dan omgekeerd. De inkomende pendel uit België overtreft evenwel nog altijd de uitgaande pendel naar dat land.

De omvangrijke pendel is één van de redenen voor een actief industrialisatiebeleid en één van de oorzaken van een ruime arbeidsmarkt voor zich vestigende bedrijven.

Dat de Zeeuwse bevolking in de laatste tien jaar is gegroeid ondanks stagnerende werkgelegenheid, vindt onder andere een verklaring in de pendelcijfers. Zonder groei van de werkgelegenheid konden immers 3.700 Zeeuwse mannen werk vinden!

Gemeente

SINT-MAARTENSDIJK

de Zeeuwse industriekern

waar uw vestiging in het middelpunt van de belangstelling zal staan;

waar een nijvere bevolking naar de door u te bieden werkgelegenheid uitzielt;

waar landelijke rust een hoge arbeidsprestatie, en dus een grotere produktie in uw bedrijf bevordert.

Goed industrieterrein beschikbaar, direct aan goede wegen gelegen.

Het gemeentebestuur zal u gaarne alle nodige inlichtingen verstrekken.
Telefoon (01666) 6 50.

Het terrein is bij uitstek geschikt voor kleine en middelgrote industrieën

hal ontbreekt in Zeeland. Sportvelden zijn er wel veel aangelegd, met name in DACW-verband, maar er zijn nog vele lacunes. Het laatste geldt tevens voor gymnastieklokalen en accommodaties bij sportvelden. De voorziening met sociale werkplaatsen (inclusief de geplande centrale werkplaats voor Schouwen-Duiveland) is redelijk; speciale werkplaatsen voor geestelijk minder validen ontbreken (nog). Pensionatehuizen voor bejaarden worden regelmatig gebouwd; de bouw van verpleegtehuizen is in sommige gebieden (bijv. Schouwen-Duiveland) een financieel-economisch probleem.

De sociaal-culturele uitrusting *buiten* de voorziening met accommodaties, toont grote verschillen. Het beeld van de amateuristische kunstbeoefening, met name muziek en toneel, is gunstig al kampt vooral het platteland, zoals overal, vaak met teruglopende belangstelling en mogelijkheden. De Zeeuwse Muziekschool leidt een bloeiend bestaan en heeft zich verrassend snel ontwikkeld. De aanwezigheid van een Provinciaal Toneeladviseur kan voor het amateurtoneel vooral in kleinere plaatsen een belangrijke steun betekenen. Op het terrein van wat wel genoemd wordt „muzische vorming” is er een aarzelend begin.

Opvallend is het beeld in wat wij hier gemakshalve verder de sector van het „vormingswerk” noemen. Er zijn zeer weinig jeugdleiders voor het zgn. vrije jeugdwerk; in de jeugdzorg is er nauwelijks een begin. Vorming bedrijfsjeugd (Mater Amabilis- en Zonnebloemwerk voor meisjes, Levensscholen voor jongens) vertoont een goede aanzet,

maar vraagt nog ernstige aandacht. De beroepen- en beroepskeuzevoorlichting op particuliere basis staat nog in de kinderschoenen. Buurt(huis)werk ontbreekt vrijwel; andere vormen van „maatschappelijk opbouwwerk” komen niet of sporadisch voor. De agrarisch-sociale voorlichting is van jonge datum en speelt zich in feite alleen af in de streekverbeteringsgebieden. Met de leatuurvoorziening zijn goede vorderingen gemaakt, maar er ontbreekt nog zeer veel. Maatschappelijk werk en gezinsverzorging-tenslotte zijn als geheel genomen redelijk van de grond gekomen.

Het hierboven in snelschrift gegeven beeld is niet uitputtend, wil dat ook niet zijn; als „beeld” van de huidige situatie kan het in dit kader wel voldoen.

Socio-culturele planning in Zeeland.

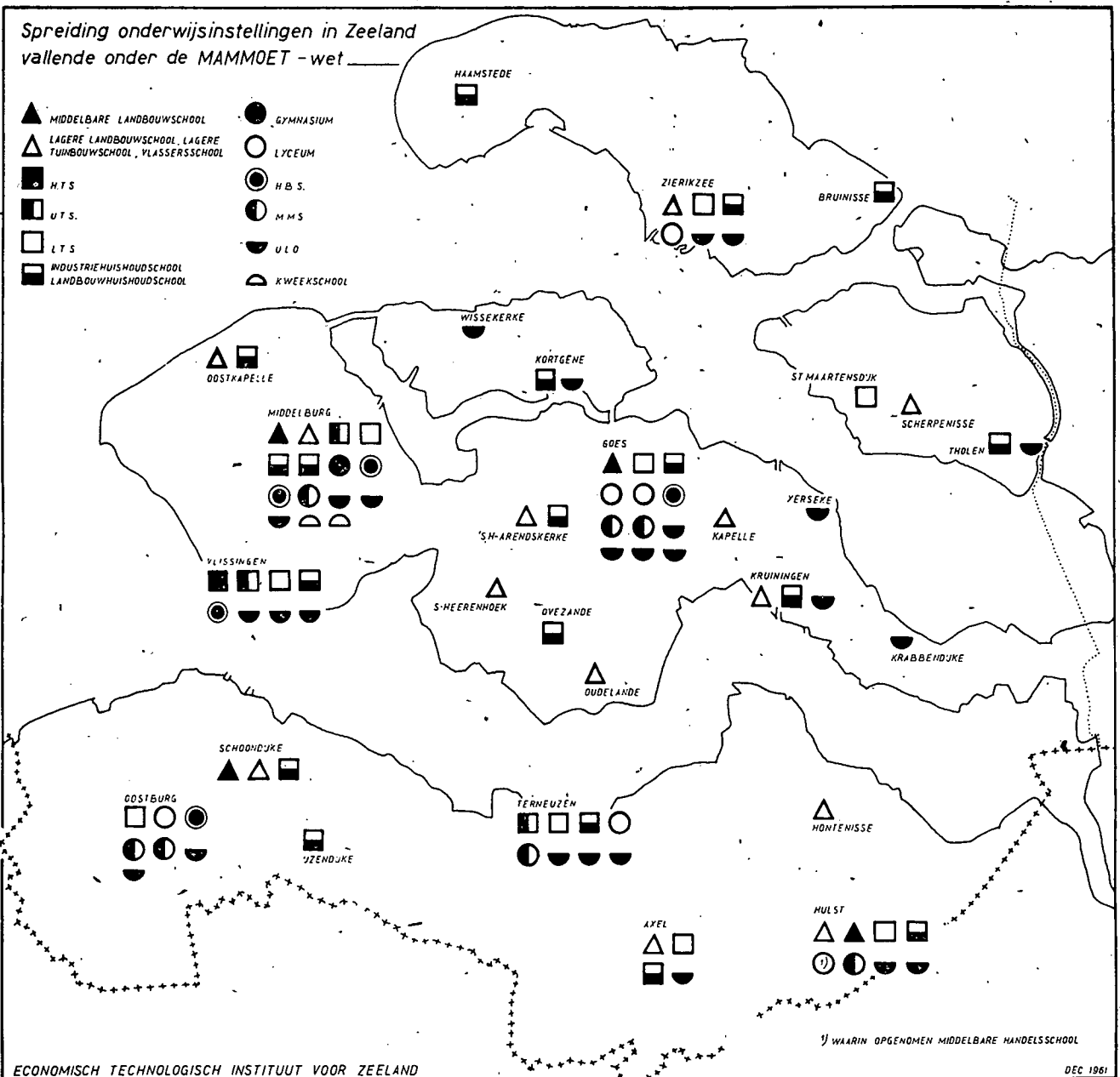
De vraag is nu, op welke wijze en in welke vorm socio-culturele planning in Zeeland kan bijdragen aan de opbouw van de samenleving. Het is daartoe nodig uit te gaan van de feitelijke situatie, gezien in het kader van de gegeven (economische) ontwikkeling. Echter met een eigen benadering en een eigen visie. Socio-culturele planning zal aan de economische ontwikkeling een bijdrage leveren, zonder er zich aan op te hangen. Op sommige punten kan daardoor wel eens strijdigheid optreden, hetgeen gezond is en het ontwikkelen van een beleidsvisie kan stimuleren. Concreet gesteld: er moet planning zijn op socio-cultureel terrein, ook waar die nu nog ontbreekt. Er moeten meer

dan tot nog toe systematisch gegevens worden verzameld om een basis te verkrijgen (documentatie, onderzoek). De planning moet zo dicht mogelijk aansluiten bij de samenleving zelve, met vermindering van vals pathos. Goed functionerende organen op het niveau van de streek, waarin Overheid en particulier initiatief tot overleg en samenwerking komen, kunnen in belangrijke mate daaraan bijdragen. In dat geval is in feite al een essentieel aspect van socio-culturele opbouw aanwezig. Dergelijke organen kunnen met name van belang zijn voor de socio-culturele opbouw in de plattelandssamenleving. Zij geven het kader aan waarin gedacht en gewerkt moet worden, tevens de schaal van de planning. Op zichzelf geeft dit de inhoud nog niet aan. Per streek zal men moeten nagaan hoe de behoeften zijn en hoe die gevuld kunnen worden. Daarbij staat niet van tevoren vast, dat alle voorzieningen ook geografisch geconcentreerd moeten worden. Al kiest men oplossingen op het niveau van de streek, wat meestal onontkoombaar zal zijn, dan leidt

dit nog niet dwangmatig tot concentratie van alle socio-culturele functies op één plaats.

Het uitstervingsproces van de kleinste kernen zou door socio-culturele planning systematisch (be)geleid moeten worden. De noodzaak van bepaalde lokale voorzieningen als bijv. dorpshuizen, zij het in zeer eenvoudige vorm, mag echter met het oog op het plaatselijk samenleven ook in kleinere kernen niet uit het oog worden verloren.

Op verschillende *onderdelen* van socio-culturele planning zijn aanzetten aanwezig of plannen gereed. Een paar voorbeelden: voor de leetuurvoorziening in de gehele provincie zal in 1962 een concept-plan gereed komen; kosten naar ruwe schatting f. 0,6 mln. per jaar, excl. gebouwen. Op het terrein vorming bedrijfsjeugd is het opstellen van een provinciaal plan in voorbereiding. Ten aanzien van de plattelandsonwikkeling als geheel zal binnenkort een commissie starten; het voorbereidende werk is begonnen. De beroepen- en beroepskeuzevoorlichting vraagt grote aandacht. Op het terrein van jeugdwerk en jeugdzorg

moeten initiatieven worden genomen. Op het terrein van maatschappelijk werk en gezinsverzorging is provinciaal overleg begonnen omtrent nog bestaande wensen en lacunes. De bejaardenhuisvesting ontwikkelt zich snel, maar vereist een meer planmatige tenadering op provinciaal en regionaal niveau. De planning van dorpshuizen en culturele gebouwen (tevens spreidingsplan) is urgent; naar ruwe schatting zal het hier voorlopig gaan om investeringen in een grootte-orde van f. 1 à 1,5 mln. resp. f. 4 à 5 mln. Een provinciaal zwembadenplan is gereed en vereist zeker rond f. 7 mln. Op het terrein van sportvoorzieningen moet tenminste rekening worden gehouden met f. 3 à 4 mln.; een voorlopig plan is in voorbereiding. Voor kruisgebouwen zou nog zo'n f. 0,4 à 0,5 mln. nodig zijn, voor speciale werkplaatsen (debielen) f. 1 à 1,5 mln. De (subsidiering van) sport- en jeugdorganisaties, amateuristische kunstbeoefening, vormen van maatschappelijk opbouwwerk e.d. moeten systematisch de aandacht krijgen.

De gegeven opsomming is niet uitputtend, de genoemde bedragen zijn niet exact of bindend; zij is bedoeld als aanduiding van behoeften en nog te verzetten werk in het kader van de socio-culturele planning en opbouw in Zeeland. De financiële mogelijkheden vormen daarbij nog een punt op zich. Over de periode 1960-1963 kreeg Zeeland van het landelijk beschikbare bedrag voor investeringsobjecten in het kader der socio-culturele planning in totaal rond f. 1,2 mln. toegewezen, waarvan 50 pCt. voor sportvelden en zwembaden. Nu een paar grotere projecten door de Adviescommissie voor de Sociaal-Culturele Infrastructuur in

De Oosterscheldebrug

Voor de ontwikkeling van het eilandenrijk Zeeland zijn goede wegen onmisbaar. Met name ontbreekt een noord-zuidverbinding. In 1964 zal deze verbinding vanuit Holland tot aan de Oosterschelde zijn voltooid, via Haringvlietbrug en Grevelingendam. Voor het intern al verbonden midden-Zeeland ontbreekt dan dus nog een vaste verbinding over de Oosterschelde.

Dit hiaat in de centrale noord-zuid-as vormt een ernstig economisch, maatschappelijk en bestuurlijk nadeel. Pas in 1978 wordt de dam door de Oosterschelde voltooid. Zeeland wil echter geen 15 jaar na 1964 meer wachten op wat de hartader van het gewest mag worden genoemd. Daarom is door het Provinciaal Bestuur een plan ontworpen voor een brug over de Oosterschelde, die f. 60 mln. kost. De financiering zou hoofdzakelijk geschieden uit tolgelden; de provincie kan een bijdrage geven op grond van de zonder brug onvermijdbare omvangrijke tekorten op de veerdienst. Er worden dus geen rijksmiddelen gevraagd. In 15 jaar zal de tol voldoende opleveren, omdat in 1970 circa 4.600 auto's per dag worden verwacht, een aantal dat nu al op Rijksweg 78 door midden-Zeeland wordt geteld.

Heel Zeeland staat achter dit plan. Ook het bedrijfsleven, waaronder vooral dat in de vervoerssector, omdat de brug kostenbesparing betekent.

GEMEENTE

HEINKENSZAND

Provincie Zeeland (Zd. Beveland)

INDUSTRIETERREIN(EN)

Bouwrijp - Gefixeerde grondprijs - Geschikt voor klein- en middelgrote industrie - Weg- en spoorverbinding.

Alle inlichtingen verstrekt het Hoofd Gemeentewerken, Kerklaan 3, Heinkenszand, tel. (01106) 475

(advertentie)

Zeeland definitief of in principe zijn „toegewezen” (zwembad Terneuzen en Goes, schouwburg Middelburg, centrale werkplaats Schouwen-Duiveland, opstallen sportvelden Terneuzen en Zierikzee) is het beschikbare bedrag grotendeels al besteed. Daarom dient bij de Regering met klem te worden aangedrongen en op voortzetting van dit beleid na 1963 en op verruiming der financiële mogelijkheden, gezien de nog zeer vele en urgente behoeften. Ook buiten de investeringssector is deze noodzaak aanwezig. Het is verblijdend, dat het provinciaal bestuur door de instelling van een ontwikkelingsfonds ook van zijn kant een daad heeft gesteld. Van particuliere zijde zal de komende jaren nog veel worden gevegd.

Een korte notitie tenslotte over *organen* van socio-culturele planning in Zeeland. Op het niveau van de *streek* bestaan in de meeste regionen in enigerlei vorm organen van overleg of zijn in een stadium van voorbereiding. De ervaringen zijn nog niet groot, men zoekt nog naar de beste vormen en werkwijzen, functionarissen voor dit werk ontbreken nog. Deze organen kunnen van grote betekenis zijn voor de socio-culturele planning, die mede vanuit de streeksamenleving vorm en inhoud moet krijgen.

Op *provinciaal* niveau is het Provinciaal Opbouworgaan voor Zeeland, als dienstverlenend instituut en orgaan voor overleg en samenwerking op sociaal-cultureel terrein, tevens knooppunt voor socio-culturele planning. Hieruit zijn o.a. initiatieven gegroeid voor een studietoelagenplan, werkgroep vorming bedrijfsjeugd, commissie plattelandsontwikkeling. Het Opbouworgaan hecht juist op zijn terrein grote waarde aan goed functionerende streekorganen en aan nauwe verbinding daarmee. De Zeeuwse Culturele Adviesraad, de Zeeuwse Sportraad (uniek in Nederland) en de Provinciale Zeeuwse Jeugdgraad, aangesloten bij het Provinciaal Opbouworgaan, dragen voor hun deel zorg voor de planning, gebruik makend van het bureau van het Opbouworgaan. De uit de Culturele Adviesraad voortgekomen Stichting Cultuurspreiding Zeeland (eveneens een uniek orgaan in ons land), gevormd door een aantal zelfstandige cultuurverzorgende organisaties, verzorgt de planning van alle culturele evenementen in Zeeland. Van belang is voorts de Werkgroep Deltazaken, waarin E.T.I., P.P.D., Provinciale Waterstaat en Provinciaal Opbouworgaan regelmatig overleg plegen.

Wil men samenvatten: er is reeds veel gebeurd, er valt nog veel te doen.

Middelburg.

Drs. KJ. LAANSMA.

WIJNEN UIT ALLE
WIJNPRODUCERENDE LANDEN

BINNEN- EN BUITENLANDS
GEDISTILLEERD

ACCIJNSVRIJE LEVERANTIES
VAN SPIRITUALIËN UIT
ONS ENTREPOT VOOR:

*Uw buitenlandse
relaties of voor Uw
privé- of zakenreizen
naar het buitenland*

Wijnhandel GALL & GALL

Stadhuisplein 25 (naast Corso) Tel. 11 39 54
ROTTERDAM

Met Wijnhandel GALL & GALL

bent U thuis beter uit

Nieuw Amsterdamsche Courant
ALGEMEEN HANDELSBLAD

vraagt voor de afdeling
FINANCIËN EN ECONOMIE

**een jong
redacteur**

niet ouder dan 27 jaar,
bekend met het exciperen van jaar-
verslagen, het verslaan van aandeel-
houdersvergaderingen enz.

*Brieven met
uitvoerige
inlichtingen
te zenden
aan:*

Binnengekomen sollicitaties zullen
met de nodige discretie worden be-
handeld.

HOOFDREDACTIE
ALGEMEEN HANDELSBLAD
N.V.
Postbus 596, Amsterdam-C.

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten
met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

BAEKERS' TEXTIELFABRIEKEN N.V.

gevestigd te Eindhoven.

AANBOD TOT VERWISSELING

van aandelen

BAEKERS' TEXTIELFABRIEKEN N.V.

in aandelen

BAEKERS-ELIAS-DE HAES TEXTIEL INDUSTRIE N.V.

in de verhouding van

nom. f 1.000,- aandelen Baekers' Textielfabrieken N.V. tegen

nom. f 1.000,- aandelen Baekers-Elias-De Haes Textiel Industrie N.V.

Ondergetekenden delen mede, dat bij de kantoren van de

AMSTERDAMSCHER BANK N.V.

FIRMA F. VAN LANSCHOT

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

HH. VLAER & KOL

te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Utrecht, voorzover aldaar gevestigd, een Bericht verkrijgbaar is in verband met een aanvraag tot opnemning in de notering ter beurze van Amsterdam van de aandelen Baekers-Elias-De Haes Textiel Industrie N.V., tevens houdende bijzonderheden omtrent vorenbedoeld aanbod tot verwisseling.

Eindhoven, 11 December 1961.

BAEKERS' TEXTIELFABRIEKEN N.V. BAEKERS-ELIAS-DE HAES TEXTIEL INDUSTRIE N.V.

***Maak gebruik van
de rubriek***

VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

FONDSEN ANALYSE

VOLGENS GEHEEL NIEUW SYSTEEM*

Voortaan elk weekin „Beleggers-Belangen“: in één oogopslag vergelijkingen in de vorm van een kaartstelsel naar kwaliteit, groei en rendement. Ook voor hen, die van hun beleggingen geen academische zaak wensen te maken. Overdrukken op stevig karton tegen redelijke prijs verkrijgbaar.

WEEKBLAD TER IN- EN VOORLICHTING
VAN DE PARTICULIERE BELEGGER

* vraag gratis proefnummer adm.
Bel-Bel, G postb. 42, Schied.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie
van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f 22,50;
fr. p. post f 23,60; voor stu-
dënten f 19,-; fr. per post
f 20,10.

★

Abonnementen worden aan-
genomen door de boekhandel
en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

13-12-1961

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Gecombineerde Maandstaat op 30 november 1961

Kas, Kassiers en Dag- geldleningen . . . f	76.880.792,42	Kapitaal f	55.000.000,-
Nederlands		Reserve „	40.000.000,-
Schatkistpapier „	363.600.000,-	Deposito's op Termijn „	580.902.476,05
Ander Overheidspapier „	102.209.133,11	Crediteuren „	786.028.577,74
Wissels „	20.695.357,79	Geaccepteerde Wissels „	1.919.864,13
Bankiers in Binnen- en Buitenland.	134.585.899,68	Door Derden Geaccepteerd	22.941,30
Effecten, Syndicaten en Waarden.	78.337.244,76	Overlopende Saldi en Andere Rekeningen „	52.663.800,02
Prolongaties en Voor- schotten tegen Effecten „	58.008.356,35		
Debiteuren „	670.173.751,89		
Deelnemingen (incl. Voorschotten)	7.047.123,24		
Gebouwen. „	5.000.000,-		
	<u>f 1.516.537.659,24</u>		<u>f 1.516.537.659,24</u>

Maatschappij voor Industriële Ondernemingen GEBR. VAN SWAAY N.V.

gevestigd te 's-Gravenhage.

UITGIFTE

van

nom. f 1.650.000.- aandelen

in stukken van f 1.000.- en f 100.- aan toonder
ten volle gerechtigd tot het dividend over het boekjaar 1962 en volgende
boekjaren

tot de koers van 100 pCt.

uitsluitend voor houders van claims van de thans uitstaande aandelen in de
verhouding van nom. f 4.000.- uitstaande aandelen op nom. f 1.000.- nieuw
aandeel.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde
uitgifte openstellen op

Donderdag 21 December 1961,

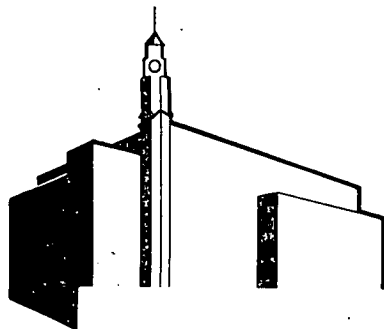
van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij haar kantoren te **Amsterdam, Rotterdam** en **'s-Gravenhage**, op de
voorwaarden van het prospectus dd. 12 december 1961.

Exemplaren van het prospectus en inschrijvingsbiljetten, alsmede - tot
een beperkt aantal - van de statuten, zijn bij de inschrijvingskantoren
verkrijgbaar.

Amsterdam, 12 december 1961.

AMSTERDAMSCHЕ BANK N.V.
NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

**GECONSOLIDEERDE
MAANDSTAAT
PER 30 NOVEMBER 1961**

vorig jaar		30 Nov. 1961	vorig jaar		30 Nov. 1961
DEBET			CREDIT		
Kas, kassiers en daggeldeningen	f 202.926.541	f 216.721.048	Kapitaal	f 90.010.000	f 90.010.000
Nederlands schatkistpapier	f 498.630.154	f 511.952.658	Reservefonds	f 54.000.000	f 59.000.000
Ander overheidspapier	f 80.879.947	f 28.935.471	3% Deposito-Obligatiën per 1962 en leningen Maatschappij voor Middellang Crediet	f 84.300.000	f 129.396.000
Wissels	f 69.678.917	f 30.706.022	Deposito's op termijn	f 536.120.059	f 502.789.603
Bankiers in binnen- en buitenland	f 431.245.897	f 330.930.508	Crediteuren	f 1.607.619.841	f 1.723.559.217
Effecten en syndicaten	f 58.899.485	f 95.281.681	Geaccepteerde wissels	f 33.202.617	f 31.616.153
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	f 113.312.994	f 123.851.808	Door derden geaccepteerd	f 779.527	f 293.324
Debiteuren	f 1.018.580.173	f 1.267.306.989	Overlopende saldi en andere rekeningen	f 95.157.729	f 107.935.400
Deelnemingen (incl. voorschotten)	f 27.035.664	f 38.913.511			
Gebouwen en inventarissen	f 1	f 1			
	f 2.501.189.773	f 2.644.599.697		f 2.501.189.773	f 2.644.599.697

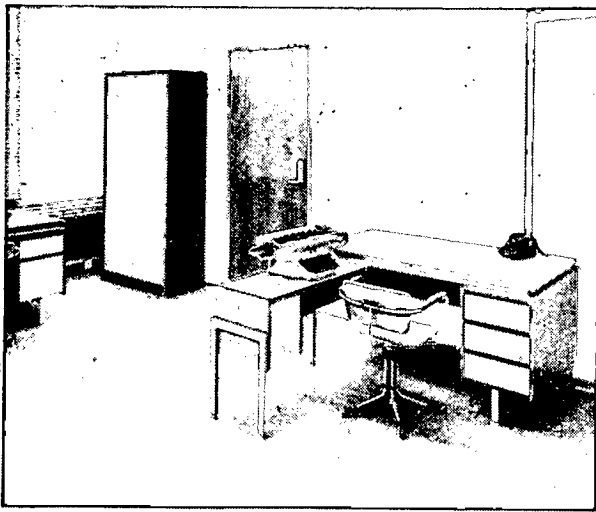
AMSTERDAMSCH E BANK

Grootspraak van de maitre d'hotel . . ?
 O, neen. Er komen werkelijk nog duizend miljoen eters bij.
 Over vijf en twintig jaar – zo zeggen de mensen die het weten kunnen – zullen er op deze wereld duizend miljoen mensen meer aan tafel zitten dan nu.

„Er komen nog een miljard gasten bij, Auguste”

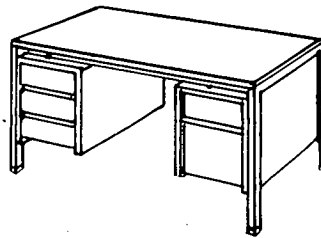
Het zijn echter niet de maitre d'hotel en Auguste de kellner, die voor hun voeding moeten zorgen, maar Moeder Aarde en de boer. Wetenschap en industrie moeten daarbij helpen. Dankzij de modernste insektenbestrijdingsmiddelen (met een deftig woord insecticiden genoemd) kan de boer de belagers van de oogst zowel onder als boven de grond te lijf gaan. Shell geeft hem machtige wapenen in de hand, o.a. *aldrin* en *dieldrin*. Het zijn goedkope wapens, men heeft er maar weinig van nodig om het pleit te winnen. Een schone taak, want er komen duizend miljoen gasten bij!

**SHELL NEDERLAND
VERKOOPMAATSCHAPPIJ N.V.**
's-Gravenhage

DELTA meubelen

Een nieuwe tijd... een nieuwe vorm

LIPS Dordrecht
Stalen meubelen

*U reageert op annonces
in „E.-S.B.“?*

*Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?*

HANDEL-MAATSCHAPPIJ

H. Albert de Bary & Co. N.V.

◆◆◆◆◆

Alle Bank- en Effectenzaken
Beleggingsadviezen

Herengracht 448-454 • Amsterdam • Telef.: 221155

COMPAGNIE FRANÇAISE DES PÉTROLES

(Société Anonyme)

gevestigd te Parijs

UITGIFTE van

nominaal f 40.000.000,- 5 pct. 15-jarige obligaties,
in stukken groot nominaal f 1000,- aan toonder.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde obligaties openstellen op

MAANDAG 18 DECEMBER 1961,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij hun kantoren te **Amsterdam, Rotterdam** en 's-Gravenhage, voorzover aldaar gevestigd,

tot de koers van 100 pct.,

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 6 december 1961.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn verkrijgbaar bij de kantoren van inschrijving.

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.

Banque de Paris et des Pays-Bas

Amsterdamsche Bank N.V.

De Twentsche Bank N.V.

Rotterdamsche Bank N.V.

Amsterdam, 6 december 1961.

Hij heeft het voor elkaar!

Paps is jarig. Vreugde voor héél het gezin. Lang leven en welzijn worden hem van harte toegewenst. Ook Pa hoopt, dat deze wensen in vervulling zullen gaan, want het wel en wee van de zijnen hangt van hem af. Maar...

één ding weet hij zeker:

**"Wat een ander overkomt,
kan ook mij overkomen."**

Dus sluit hij een levensverzekering af. Een goede, die tevens zijn werkkraft verzekert!

Alleen de VITA - polis

biedt naast de normale garanties van iedere levensverzekering
**in geval van arbeidsongeschiktheid
door ziekte of ongeval:**

- indien algeheel, óók kortdurend
(wachtijd 60 dagen) EXTRA RENTE-UITKERING van 12% per jaar van het verzekerde kapitaal (d.i. 1% per maand).
- indien algeheel en waarschijnlijk blijvend.
(géén wachtijd) BOVENDIEN EXTRA INVALIDITEITS-UITKERING tot maximaal 100% van het verzekerde kapitaal.
- premievrijstelling naar graad en duur van de arbeidsongeschiktheid, dus ook in geval van tijdelijke en/of gedeeltelijke invaliditeit.

Bovendien: • WINSTAANDEEL
• WEDUWE-ERFRENTE 10%
• DUBBELE UITKERING bij DOOD door ONGÉVAL

"VITA" Levensverzekering-

Maatschappij te Zürich

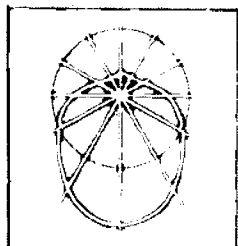
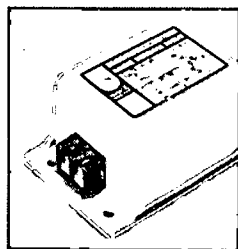
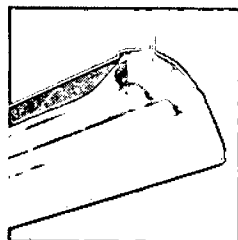
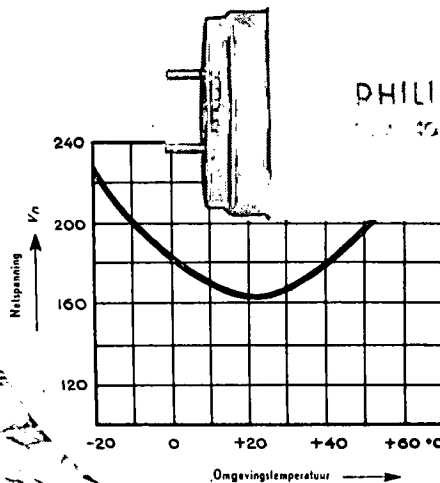
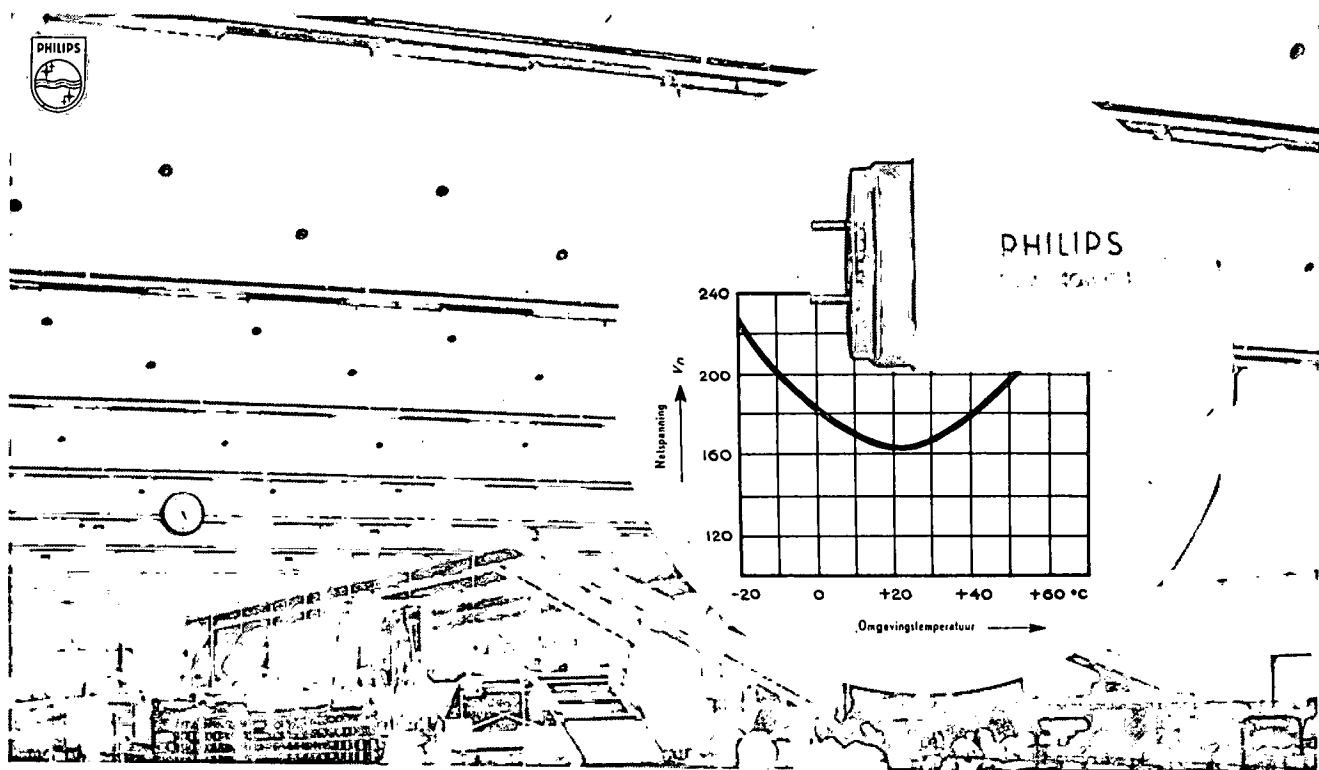
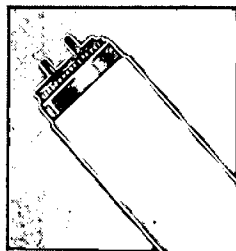
Kantoor voor Nederland:

's-Gravenhage

Alexanderstraat 21

tel. (070) 18 47 60*

RAADPLEEG UW ASSURANTJEMAN!

Grotere bedrijfszekerheid met Philips starterloze 'TL'M buizen. Door toepassing van een speciaal aangepast voorschakelapparaat vindt bij de 'TL'M buizen praktisch directe ontsteking plaats. Door het uitschakelen van de starter is er een storingsbron minder. De installatie is uiterst eenvoudig, de onderhoudskosten zijn geringer. Het voorschakelapparaat is kort-sluitvast, waardoor ook in geval van storing er geen hoge stromen kunnen voorkomen en de levensduur niet nadelig beïnvloed wordt. Door al deze voordelen heeft een 'TL'M installatie een zeer grote en langdurige bedrijfszekerheid. Nadere inlichtingen worden gaarne verstrekt door Philips Nederland n.v., Eindhoven.

PHILIPS VOOR LICHT

GLOEILAMPEN - 'TL' FLUORESCENTIELAMPEN - ARMATUREN - NEON

NU KUNT U GOEDKOOP NAAR NEW YORK

TOT 1 APRIL 1962 EXTRA

VOORDELIGE

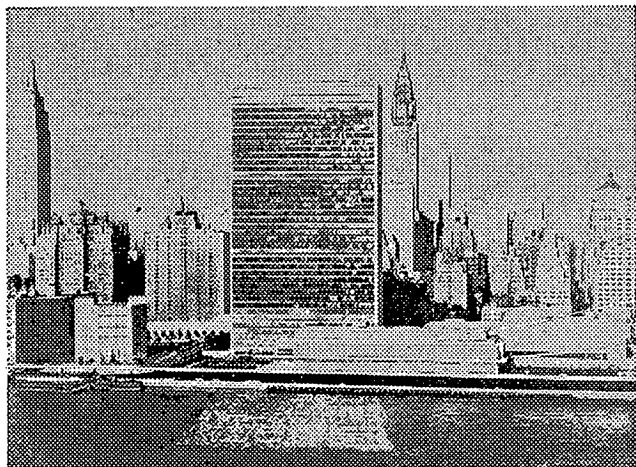
17-DAAGSE „ECONOMY CLASS“ RETOURS

PER DC-7C
f 1.313.-

(besparing f 410.-)

PER DC-8
f 1.423.-

(besparing f 496.-)

Het leven in New York hoeft U niet meer te kosten dan in welke andere wereldstad ook! Vraag bij Uw passage- of reisbureau of door middel van onderstaande coupon een gratis exemplaar van het boekje „Tips voor New York“. Het vertelt U waar te logeren en te eten, wat te zien en te bezoeken, hoe en wat te betalen enz. enz.

COUPON KLM - Nederland, afdeling
Postbus 1920, Amsterdam

E.-S.B.

Verzoeken toezending van Uw gratis boekje
„Tips voor New York“.

.....
NAAM

.....
ADRES

.....
WOONPLAATS

(Als drukwerk in open
enveloppe verzenden)

Inlichtingen
bij Uw
passage- of
reisbureau.

ALGEMENE NEDERLANDSE VERENIGING „HET GROENE KRUIS“

te Utrecht, zoekt een academicus (ec.
of jur.) als

ADMINISTRATIEF DIRECTEUR

Hij krijgt de dagelijkse leiding van het bureau waar een 25-tal personeelsleden werkt. Voorts is zijn arbeid gericht op nadere fundering van het beleid en van de planning van activiteiten aan de hand van bestaande documentatie of op grond van eigen onderzoek. De administratief directeur maakt deel uit van een team dat buiten hem bestaat uit de medisch-directeur en de algemeen-secretaris (jurist). Leeftijd 35-45 jaar. Het aanvangssalaris is ongeveer f 16.000.-, afhankelijk van leeftijd en ervaring.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven brieven met inlichtingen over leeftijd, opleiding en praktijk en vergezeld van een recente pasfoto vóór 27 december a.s. aan de **Nederlandsche Stichting voor Psychotechniek**, Wittevrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer E.S.B. 32930.

PROVINCIAAL OPBOUWORGaan STICHTING ZEELAND

Per 1 februari 1962 is de vacature te vervullen van

Staffunctionaris

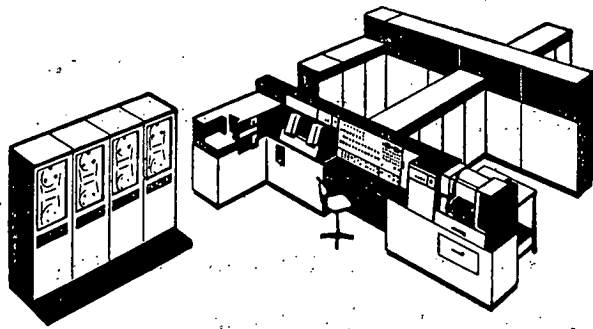
voor planning en sociale opbouw

Geboden wordt een afwisselende werkkring met na inloopperiode een grote mate van zelfstandigheid.

De werkzaamheden omvatten o.m. het verzorgen van de planning op uiteenlopende terreinen, het verstrekken van interne en externe adviezen betreffende vraagstukken van sociale opbouw en het geven van voorlichting.

Een voltooide sociaal-wetenschappelijke of juridische opleiding is vereist; ervaring op het onderhavige terrein c.q. in een vergelijkbare functie is gewenst.

Salarisgrenzen: f 8.125 - f 11.500 (exclusief huurcompensatie 1960 en 4% vakantietoelage). Opname in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds is mogelijk. De Stichting is aangesloten bij de Interprovinciale Ziektekosten Regeling. Het provinciaal Verplaatsingskostenbesluit is van toepassing. Sollicitaties met volledige inlichtingen vóór 31 december a.s. te zenden aan de secretaris van het bestuur, Populierenlaan 4 te Middelburg.

*In verband met de snel toenemende vraag naar onze ponskaarten-appara-
tuur en computers hebben wij plaats voor:*

a. SYSTEEM-ADVISEURS

*gewend contacten te leggen op directie-niveau; met grondige kennis van
ponskaartsystemen en aldus in staat mechanisatie-projecten op te zetten
en tot een voorstel uit te werken;
ervaring op administratief-organisatorisch gebied (ec. drs., S.P.D., gevor-
derde accountantsstudie); leeftijd tot 45 jaar.*

b. SYSTEEM-TECHNISCHE ADVISEURS

*met brede administratieve ervaring, b.v. als assistent-accountant;
kennis van ponskaartsystemen gewenst;
in staat om, na een opleidings- en inwerkperiode, in nauwe samenwerking
met de gebruiker mechanisatie-projecten uit te voeren;
vóór-opleiding op H.B.S. niveau en diploma M.B.A. vereist;
leeftijd 23-26 jaar.*

c. PROGRAMMEURS (mnl. of vrl.)

*als coach voor de programmerings-teams van onze gebruikers;
met belangstelling voor elektronische informatie-verwerkende systemen;
programmeurs-ervaring strekt tot aanbeveling, maar is niet noodzakelijk,
daar een opleiding wordt gegeven;
diploma H.B.S.-B met goede wiskunde-cijfers vereist;
leeftijd 23-26 jaar.*

*Deze functies zijn alle ambulante; kandidaten moeten bereid zijn veel in
Nederland te reizen. Beheersing van de Engelse taal is noodzakelijk. Het
salaris is in overeenstemming met de gestelde eisen; na een dienstverband
van 1 jaar opneming in het pensioenfonds.
Brieven met volledige inlichtingen omtrent persoonlijke en zakelijke ante-
cedenten worden onder letter P (a, b of c vermelden) ingewacht bij*

I · C · T NEDERLAND N.V.
Lange Voorhout 86,
's Gravenhage - Telef. 185270

PONSKAARTENAPPARATUUR EN COMPUTERS

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENÉNHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELÓ - HAARLEM

**N.V. Instituut voor
Electronische Administratie**

Glashaven 10a, Rotterdam-1, tel. (010) 125751

Verricht tegen **vast tarief** administraties en -rekenwerk. Loonadministratie met inbegrip van: afleveren van gevulde loonzakjes overal in Nederland, vermelding van gecumuleerde gegevens op loonslips, jaar- en kwartaalcijfers in overzichtelijke vorm, verdeling van lonen over kostensoort en -plaats naar behoefte. Tevens voorraad- en debiteuren-administratie, aangepast aan Uw eisen — Contractsduur (min. 6 maanden) naar verkiezing.

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon (010) 13 08 00
Telex 2 11 03

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

**BANKIERS
ROTTERDAM.**

Telefoon 11 46 20
Telex 2 21 99

Westersingel 88
Postbus 502